

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів
Четвертої міжнародної науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 20 листопада 2020 року)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра теорії та філософії права, конституційного
та міжнародного права

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів

Четвертої міжнародної науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 20 листопада 2020 року)

Львів
КАМЕНЯР
2020

УДК 341
П68

У збірнику вміщено матеріали Четвертої науково-практичної конференції (Львів, 20 листопада 2020 р.). Серед них – викладачі кафедри, Інституту та інших закладів вищої освіти України (Львова, Києва та Острога), партнери з іноземних закладів вищої освіти (Зеленої Гури, Любліна, Осло та Тбілісі), практикуючі юристи та експерти-аналітики, аспіранти, студенти-магістри і студенти-бакалаври закладів вищої освіти України, яких цікавлять питання, пов'язані із вирішенням актуальних теоретичних і практичних проблем у контексті євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень та процесів в Україні (й інших державах Східного партнерства), гарантуванням прав людини, пропагуванням народовладдя (демократії) та правовладдя (верховенства права).

Рекомендовано до друку рішенням кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» (№ 4 від 30 жовтня 2020 р.) та рішенням Вченої ради Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (№ 5/20 від 16 жовтня 2020 р.).

Упорядкування
І. Д. Софінської

Матеріали подано в авторській редакції

ISBN 978-966-607-559-1

© І. Д. Софінська, упорядкування, 2020
© Навчально-науковий Інститут права,
психології та інноваційної освіти Націо-
нального університету «Львівська полі-
техніка», 2020

З М І С Т

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

1. *Ковальчук Віталій, Забокрицький Ігор* (м. Львів, Україна)
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
ЯК ФАКТОР УТВЕРДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ..... 7
2. *Gundersen Tron* (Oslo, Norway)
EUROPEAN UNION: TRENDS AND PROSPECTS
FOR RELATIONS 11
3. *Gołebowski Marcin* (Lublin, Polska)
MODEL EUROPEIZACJI KONSTYTUCJI UKRAINY
A DOŚWIADCZENIA WYBRANYCH PAŃSTW EUROPY 17
4. *Abdaladze Gvantsa* (Tbilisi, Georgia)
GEORGIA'S EUROPEAN INTEGRATION - NEW PERSPECTIVES,
NEW CHALLENGES 21
5. *Панкевич Іван* (Zielona Góra, Polska)
ІНТЕГРАЦІЯ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР:
ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД 23
6. *Сидорук Тетяна, Павлюк Віктор* (м. Острогоз, Україна)
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ
ТА ЄС У РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА
ТА СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА 27
7. *Ortyńska Natalia* (Lwów, Ukraina)
REGULACJE PRAWNE W ZAKRESIE MACIERZYŃSTWA
ZASTĘPCZEGO NA UKRAINIE 33
8. *Софінська Ірина* (м. Львів, Україна)
МІГРАЦІЯ ТА ГРОМАДЯНСТВО В ОБ'ЄКТИВІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 35
9. *Мельниченко Богдана* (м. Львів, Україна)
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 39

10. *Панковець Марта* (м. Львів, Україна)
ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ 42

Секція 1

УКРАЇНА - ЄС: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН

11. *Сливка Степан* (м. Львів, Україна)
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАГНЕННЯ ДУХОВНИХ
УПОРЯДКОВАНОСТЕЙ В УКРАЇНІ 47
12. *Кельман Михайло* (м. Львів, Україна)
ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ 49
13. *Богів Ярина* (м. Львів, Україна)
ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ
В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 53
14. *Радишевська Олеся* (м. Київ, Україна)
ЄВРОПЕЙСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ «НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ»
ТА «НАЛЕЖНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ» ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 57
15. *Ромців Олена* (м. Львів, Україна)
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....61
16. *Попадинець Галина* (м. Львів, Україна)
ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ У НАЦІОНАЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ 65
17. *Чорнобай Олена* (м. Львів, Україна)
ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 69
18. *Цебенко Соломія* (м. Львів, Україна)
ХАРТІЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА 73

19. *Пивовар Майя (м. Львів, Україна)*
**ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ
 ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ЯК НАСЛІДОК
 ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ..... 76**
20. *Баскакова Оксана (м. Львів, Україна)*
**ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС
 ПІСЛЯ 2020 РОКУ (В РАМКАХ БАГАТОРІЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ
 ПРОГРАМИ НА 2021 – 2027 РР.) 80**
21. *Дуда Софія, Пивовар Майя (м. Львів, Україна)*
**РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
 РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ 85**
22. *Mazuryk Anastasiia, Gołębiowski Marcin (Lviv, Ukraine)*
**THE COMPARISON OF THE ROLE AND COMPETENCIES
 OF THE HEAD OF STATE IN THE LEGISLATIVE PROCESS
 ON THE EXAMPLE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC
 OF POLAND AND THE PRESIDENT OF UKRAINE..... 89**
23. *Сікора Ярина, Пивовар Майя (м. Львів, Україна)*
**ПРАВОВА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ
 ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
 В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ 95**

Секція 2
**УКРАЇНА – НАТО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
 РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА**

24. *Скрипнюк Олександр (м. Київ, Україна)*
**ВПЛИВ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ВЕКТОРА
 НА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ:
 ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ 100**
25. *Токарська Антоніна (м. Львів, Україна)*
**КОМУНІКАТИВНІ ПРОЄВРОПЕЙСЬКІ МЕСЕДЖІ
 ЩОДО ЗАВДАНЬ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ 105**
26. *Романова Альона (м. Львів, Україна)*
**ПРАВОВІ ІДЕАЛИ СУСПІЛЬСТВА ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ
 ПРОЦЕСИ 108**

27. <i>Ярмол Лілія (м. Львів, Україна)</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ	111
28. <i>Шульган Ірина (м. Львів, Україна)</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	115
29. <i>Андрусак Ірина (м. Львів, Україна)</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	119
30. <i>Колич Ольга (м. Львів, Україна)</i> СОЦІОЛОГІЧНО-ЦІННІСНИЙ ЗМІСТ	123
31. <i>Левицька Оксана (м. Львів, Україна)</i> КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я	128
32. <i>Баран Анастасія (м. Львів, Україна)</i> ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДДІ ЯК ПЕРЕПОНА НА ШЛЯХУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА АВТОРИТЕТУ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ	131
33. <i>Щербай Іванна (м. Львів, Україна)</i> РОЗВИТОК ТА ЗНАЧЕННЯ СВОБОДИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА	134
34. <i>Веремчук Тетяна (м. Львів, Україна)</i> ЗАБОРОНА РАБСТВА ТА ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ	137

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Віталій КОВАЛЬЧУК

*доктор юридичних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри теорії, історії та філософії права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Ігор ЗАБОКРИЦЬКИЙ

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Навчально-наукового Інституту права, психології
та інноваційної освіти Національного університету
«Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ФАКТОР УТВЕРДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Питання існування, розвитку, ролі та впливу громадянського суспільства на процеси державо- та правотворення, традиційно були предметом правових досліджень¹. Водночас, звичним є погляд на громадянське суспільство та його роль у межах конкретно взятої національної держави. Саме тому більшість досліджень в українській правовій науці традиційно концентруються на аналізі впливу громадянського суспільства на ті чи ті процеси в Україні. Поряд із тим, не слід забувати про все більш активні процеси транснаціоналізації правового регулювання, правових механізмів та правових явищ, які торкнулися також і громадянського суспільства².

У правовій науці існують різні погляди та визначення цього явища. Так, зустрічаються поняття «глобального громадянського суспільства». Зокрема, М. Здоровега стверджує, що «громадянське

¹ Див., наприклад: Ковальчук В. Б., Іщук С. І. Громадянське суспільство та державна влада в процесі демократичної легітимізації: теоретико-правові аспекти: монографія. Острог, 2013. 215 с.

² Див., наприклад: Забокрийський І. І. Транснаціональне громадянське суспільство як ознака транснаціоналізації сучасного конституціоналізму // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 36, т. 1. С. 18–21; Zabokrytskyu I. Transnational Civil Society Influence on Anti-Corruption Courts: Ukraine's Experience. Global Jurist. 2019. 13 Jun, vol. 20, iss. 1. DOI: <https://doi.org/10.1515/gj-2019-0010> (retrieved 10. 09. 2020).

суспільство є порівняно самостійною сферою взаємодії недержавних суб'єктів міжнародних взаємодій (індивідів, організацій, соціальних рухів тощо), які самоорганізуються з метою відстоювання своїх інтересів на глобальному рівні» та що «глобальне громадянське суспільство на нинішньому етапі його становлення є перехідним суспільством, для якого характерне співіснування державоцентристського й недержавного, транснаціонального типів соціальної взаємодії»³. З цього визначення основними критеріями для існування глобального громадянського суспільства виступають саме недержавні суб'єкти на глобальному рівні.

У свою чергу, В. Бебик пропонує під «глобальним громадянським суспільством» розглядати «як планетарну сукупність усіх громадян світу, їх вільних об'єднань і асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що перебувають за межами новостворюваної глобальної держави (наддержавних, міждержавних і державно-національних політичних структур), її директивного регулювання і регламентації, що гарантуються й охороняються політичними структурами глобального світу»⁴.

Цікавий підхід пропонує і О. Г. Рябека при розгляді питання «Світове громадянське суспільство», вживаючи його як синоніми до понять «глобальне громадянське суспільство», «планетарне громадянське суспільство», «світове суспільство», «універсальне громадянське суспільство», «міжнародне суспільство», «суспільство держав», «анархічне суспільство» «цивілізаційно-територіального суспільства», «континентальне, наприклад, європейське громадянське суспільство», «міжконтинентальне громадянське суспільство», «транснаціональне громадянське суспільство» та деяких інших, що присутні у сучасній науковій літературі⁵.

Водночас, у світовій літературі більш поширеним є термін «Транснаціональне громадянське суспільство»⁶. На наше пере-

³ Здоровега М. Особливості становлення глобального громадянського суспільства // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, випуск 26, 2014, с. 103-105.

⁴ Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент // Політичний менеджмент. № 2, 2016 р., с. 141.

⁵ Рябека О. Г. Світове громадянське суспільство як продукт сучасного глобалізаційного процесу // Політологічний вісник. 2014. Випуск 74. С. 171.

⁶ Див., наприклад: Bauerkämper, Arnd & Gumb, Christoph, 2010. «Towards a transnational civil society: Actors and concepts in Europe from the late eighteenth to the twentieth century», Discussion Papers, Research Group Civil Society, Citizenship and Political Mobilization in Europe SP IV 2010-401, WZB Berlin Social Science Center.; Davies, T. R. (2008). The Rise and Fall of Transnational Civil Society: The Evolution of International Non-Governmental Organisations since 1839 (Report No. CUTP/003). London, UK: Department of International Politics, City University London.; Korzeniewicz R. P., Smith W. C. (2001). Protest and Collaboration: Transnational Civil Society Networks and the Politics of Summitry and

конання, попри не до кінця узгоджений понятійний апарат, слід виходити із сутності даного явища. Оскільки під «транснаціональним громадянським суспільством» (а саме такий термін ми пропонуємо вживати як найбільш вдалий) розуміються, в основному, сукупність неурядових організацій, об'єднань, асоціацій, громадян та інших можливих суб'єктів, які діють на рівні більш ніж однієї держави, поширюють свій вплив поза межами окремо взятої національної держави, для того, щоб підкреслити їх дію поза такими межами, доцільно вживати термін «транснаціональне громадянське суспільство».

Загалом, можна виділити два основні напрямки діяльності транснаціонального громадянського суспільства.

Першим із них виступає діяльність неурядових громадських організацій, об'єднань, асоціацій (НГО) які оперують на міжнародному рівні, присвячені вирішенню проблемних питань, що мають значення не лише для окремо взятої держави, а часто загальносвітове значення. Наприклад, такими питаннями виступають екологічні. Т. Бернауер та К. Бецольд розглядають громадянське суспільство в глобальному екологічному управлінні, стверджуючи, що зростання залучення недержавних акторів до екологічного управління вітається через те, що громадянське суспільство допомагає урядам досягнути більш ефективних і демократичних угод через надання інформації та легітимності, в той же час наголошуючи, що є причини для того, щоб піддати сумніву здатність громадянського суспільства виконувати ці функції, оскільки часто бракує не інформації, а політичної волі для реалізації тих чи інших програм⁷. Ми підтримуємо таку позицію, оскільки основна однією із функцій громадянського суспільства є привернення уваги до різноманітної проблематики, відстоювання та адвокація різноманітних рішень. Водночас, такі процеси повинні бути достатньо сильними, аргументованими, та підтримані потужною мережею НГО для того, аби вплинути на формування належної політичної волі.

Другим напрямком діяльності транснаціонального громадянського суспільства є діяльність організацій по окремо взятих державах,

---

Free Trade in the Americas.; Krause, K. (2014). "Transnational Civil Society Activism and International Security Politics: From Landmines to Global Zero", *Global Policy* 5, pp. 229-234. DOI: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12115> (retrieved 04. 06. 2020).; Norman D. J. (2018). "Transnational Civil Society and Informal Public Spheres in the Nuclear Non-Proliferation Regime", *European Journal of International Relations*. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066118774836> (retrieved 06. 06. 2020).

⁷ Bernauer, Thomas & Klöck, Carola. (2012). Civil Society in Global Environmental Governance. *The Journal of Environment & Development*. 21. 62-66. 10.1177/1070496511435551.

зокрема прикладом виступають НГО по захисту прав людини, такі як Human Rights Watch⁸ та Amnesty International⁹, які досліджують та готують звіти щодо порушень прав людини по всьому світу, вимагають від урядів та корпорацій, щоб вони виконували свої зобов'язання і поважали міжнародне право. Якщо перший напрям присвячений загальносвітовим проблемам (оскільки питання, наприклад, екології, неможливо вирішити в рамках лише окремо взятої уваги, адже вплив спостерігається на все людство), то другий – стосується окремо взятих держав. В даному випадку інститути транснаціонального громадянського суспільства допомагають національному громадянському суспільству у вирішенні тих чи інших питань, оскільки посилена увага з їх боку дозволяє привернути посилену увагу до різних проблем, збільшити тиск у випадку, наприклад, порушення прав людини. Таким прикладом виступають дослідження, які проводить Amnesty International в Україні, зокрема готуючи звіти про права людини в Україні, в тому числі порушення прав людини на сході України, порушення прав на свободу вираження, думок, свободу зібрань та об'єднання в Криму.

Вплив транснаціонального громадянського суспільства здійснюється також на формування судової гілки влади в Україні, зокрема щодо утворення Вищого Антикорупційного Суду. Питання антикорупційної діяльності традиційно є предметом розгляду низки транснаціональних громадських організацій, таких як Transparency International. Україна закріпила повноваження Громадської ради міжнародних експертів, яка була залучена до відбору суддів до Вищого Антикорупційного Суду та мала вирішальний вплив у процесі відбору, оскільки рішення щодо відповідності кандидата критеріям вважалось позитивним лише за умови позитивного голосування не менш ніж половини членів Громадської ради міжнародних експертів. Хоча більшість із держав, які утворили антикорупційні суди, мають звичайні процедури призначення суддів до них, спеціальна процедура, включаючи залучення громадянського суспільства (національного та транснаціонального), може призвести до позитивних результатів, та відбору сильних кандидатів, щодо яких немає сумнівів їх доброчесності.

Процеси глобалізації нерозривно пов'язані з формуванням транснаціонального громадянського суспільства як базового елементу ефективної інтеграції України в європейський та міжнародний

---

⁸ Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/about/about-us> (retrieved November 15, 2020).

⁹ Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org.ua/> (retrieved November 15, 2020).

правовий простір. Останнє на відмінну від державних інститутів є більш комунікативним та динамічним у прийнятті важливих загальносуспільних рішень у сфері бізнесу, екології, захисту прав людини та запобігання корупції. Як свідчить досвід країн пострадянського простору громадянське суспільство виступає тією рушійною силою, яка не лише сама орієнтується на загальнолюдські цінності, але й здатна визначати стратегію розвитку держави у відповідності до міжнародних правових стандартів організації та функціонування органів публічної влади. Яскравим свідченням цього стала Революція Гідності 2013–2014 рр., яка засвідчила про європейську ідентичність Українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу Української держави.

Tron GUNDERSEN

*Cand. jur., Presiding judge in civil and criminal court proceedings,
Moss District Court
Oslo, Norway*

EUROPEAN UNION: TRENDS AND PROSPECTS FOR RELATIONS

As a legal practitioner I cannot advise on whether my country, Norway, or Ukraine should become a member of the EU. This is a pure political question, as I see it. But as legal professionals, we should know the features and structure of the EU and EU law. Its advantages and disadvantages. I find this field of law very fascinating and would like to give you a short taste of what I find interesting. These are also issues that not only legal professionals should know but any person who wants to search for arguments on how the Union functions. It might be that those issues can inspire them to take a specific view.

So, what are the issues I find interesting?

The EEC, as it was originally named, was as you know, founded in the aftermaths of WW2 and the idea was that economic cooperation would give MS an incentive not to go to war against each other. So, basically it was a peace project. And no Member State (MS) has ever since been in armed conflict with each other since that day.... This is also the reason why

the EU was awarded the Nobel Peace Prize in 2012. In my opinion this is an element that should not be underestimated.

The EU must not be confused with Council of Europe (CoE), established already in 1949. The two separate institutions had for many years the same symbol, the blue flag with stars.

Initially the cooperation between the MS was a pure economic one. The cooperation was for many years called EEC. Later EC, then with Maastricht Treaty, EU - to indicate the integration... During the years the cooperation went further into other areas than the pure economic one. Today there is cooperation also within foreign policies, security, justice and immigration matters. For some years those subjects were not fully integrated into the community system with legality control by EU Court of justice. Now this has changed. And this is an interesting development of the EU that the Court now has almost full legality control over most areas of EU activities.

There has been many treaties, conventions and agreements in the Union. This can be a bit confusing and make some frustration when studying the law. But the basic treaty is the Rome Treaty of 1957. The provisions in this treaty have been incorporated into new ones and new provisions being added. Today there is only two basic treaties, TEU and TFEU with all previous treaties incorporated.

The founding fathers of EU was as you know France, Germany, Italy and Be Ne Lux. It has been said that EU develops only when the German-French cooperation functions. When frictions between Germany and France there are not much developments.

The 27 MS (U.K. excluded) are now considering applications waiting for finalizing membership negotiations: Montenegro, Albania, Serbia, North Macedonia, Kosovo, Turkey... But some argue that the EU must first solve its own problems before inviting others in. And some say it cannot become too large. Others say: All Europe should be united.

The general law:

The EU is not a State like US since it does not fulfill the conditions foreseen by international law. It is composed by sovereign states.

The law of the Union is neither like national law nor like public international law. It is a law of its own. Or, as the Court has said: "*Sui generis*". The Rome Treaty did not explicitly establish the supremacy of community law to national law. But the Court had its landmark decision about this in *Costa vs Enel* (1964) and *Van Gend en Loos*: "...a new order of international law in which the Member States have limited their sovereign

rights, albeit in a restricted area and whose subjects are not only the Member States but also their citizens”¹⁰.

The Court has established the supremacy of its law to national law in MS, even supreme to national constitutions (*Internationale Handelsgesellschaft* case (1970)). This has never been put directly to a test by any MS yet, however the Bundesverfassungsgericht – German Supreme/Constitution Court – has questioned the legality of the EU law to be supreme also to principles/articles of the German Constitution.

Normally, in most jurisdictions, public international law has to be incorporated into national law to have full effect (at least if the legal system does not acknowledge the monistic concept – as e. g. France). National parliaments have thus to implement the law into national law, to become part of national law. As e. g. with the ECHR.

Under EU law, however, some legal acts (e. g. EU Regulations) become part of national law immediately, without any implementing procedure. We say it is directly applicable. Other legal acts (e. g. EU Directives) are only binding directly according to its aim and purpose, but leave to the national institutions on how to implement it in details.

The effect for citizens for this feature of EU law is that even if national institutions do not implement a certain legal act, the citizens may rely on it in front of the national courts. We say that the provision has direct effect. There are however a few conditions for a provision to have such direct effect, but I will not deal with this here.

There are also some other principles that the EU frequently refers to:
Subsidiarity: The union only acts within the powers that is given by the treaty. In areas that do not fall within its exclusive competence, the Community only takes action, in accordance with the principle of subsidiarity, only and in so far as the objectives cannot be sufficiently achieved by MS¹¹.

Proportionality: (*Internationale Handelsgesellschaft* – (11/70)). The means used to achieve a given end must be no more than that which is appropriate and necessary to achieve that end. Often invoked in relation to the so called four freedoms in the way that restrictions are only justified if proportionate.

For a long time the EU was “stuck” by principles of unanimous decisions taken by e.g. the Council. This has changed now and most decisions are now taken by qualified majority votes which makes progress in the Union much more effective.

---

¹⁰ Craig P. and de Burca Gr. *EU Law: Text, Cases, and Materials* (6th ed.) Oxford University Press. 2015.

¹¹ Barnard C. *The Substantive Law of the EU. The Four Freedoms*. Fourth Edition. Oxford University Press, 2013.

Special branches of law:

There is no doubt that EU to a high degree is a liberalistic project. It is a customs union and the free movement of goods, services, capital and persons are soaking and swamping the law of the Union. It is the principle of free trade and the enhancement of the importance of free trade and market access and non-discrimination that prevails. So why is free trade so important? The answer to this might depend on the view you have on how and why the society develops and how economic growth develops society. Most economists and politicians have the opinion that free trade makes better productivity since you may utilize the comparative advantages of each country. Specialization is here a key element. While Germany can produce excellent cars, Italy can produce excellent shoes, cloths or wine... and Spain excellent vegetables. Free trade allows countries to concentrate on what they can do best, depending on skills, climate and traditions. However, as many also have noted, free trade might not be the best for the environment or for the national work force. However, when countries are dependent on each other goods and are trading peacefully they are less likely to go to war against each other which is one of the founding ideas the EU is based on, as I said.

So, it is common to talk about the four freedoms – and the internal market. The key element is that there must be no obstacles due to the fact of only crossing a border, i.e. having a different nationality or origin. The principle of non-discrimination on the grounds of nationality is the cornerstone of the four freedoms¹².

So, basically, if one product or service complies with national regulations in its home country, it cannot be refused market access in another MS if it does not comply with their national regulations. There are of course some modifications to this principle, but this is the main principle.

Due to this principle harmonization of national MS trade regulations is a crucial point. This process has however been slow in EU.

This principle of free circulation of goods applies to services (e. g. if you want to work as a service provider in another MS), to capital (if you want to invest capital in another MS) and persons (if you want to move from one MS to another).

The Court has during the years decided on a very high number of cases involving those principles mentioned. The law and the principles have thus been developed and clarified.

---

¹² Blackstone's EU Treaties and Legislation 2009–2010 / N. Foster. Oxford University Press, 2009.

“Discussion”:

EU law is not only applicable in EU MS. It also applies (at least partly) in the EEA (European Economic Area) which is composed of Norway, Iceland and Lichtenstein (EFTA countries) together with all the EU MS. Established in 1992 this was the accession of those EFTA countries to the basic principles of EU law, however with the important exceptions of supremacy and direct applicability of the provisions of EU. Those countries did not accept membership in EU, after national referenda, but instead agreed to a kind of trade agreement, however a trade agreement that is far more extensive than an ordinary trade agreement. It comprises not only trade. The main issue with the agreement is that it extends all EU principles of free trade (free movement of goods, services, capital and persons), also to those countries not being members of the EU. However, there is no customs union between those EFTA countries and the EU. So, Norway, Iceland and Lichtenstein are part of the EU internal market and those provisions regulating this activity. They established similar institutions as EU, however on a far minor scale. ESA, EFTA Court etc.

This means that decisions of CJEU are relevant when solving similar legal questions within the EEA.

So, there is an option to become part of EU - without being a Member. The problem is however that those EFTA countries are not proper part of the decision-making procedures in Brussels.

Brexit:

The treaties establishing the EEC/EC/EU did not foresee any withdrawal from the EU. But it is now settled law that this is possible. However, after all the problems with Brexit I wonder if any other MS would risk this?

Many in UK said that the economic contributions to the EU was higher than what they got in return. It was too expensive for the UK. Better to use it on national health service, schools etc. In EU the principle is that the EU may transfer funds to poor areas in the EU to make it more sustainable for development. Portugal, Poland and Ireland e.g has seen a major development in economic growth due to EU funding of different projects. So, in a way there are transfers from rich and prosperous areas to less rich areas in the EU. A solidarity principle.

Many complain that there is a democratic deficit in the EU. A lack of democracy. To a certain extent this is correct. The Parliament is not like a national parliament. The EU is driven by bureaucracy and the decisions of representatives (ministers) of the different national governments. This

issue of democratic deficit is even more correct as to countries within EEA, as Norway. Norway is not part of the decisionmaking process in the EU. They may listen to discussions and give an opinion. But never take part to decide. Norway only adopts the legal acts that have been decided by the Union. The provisions are, however, not directly effective in Norwegian legislation, they have to be implemented by special procedure and mechanism by Parliament, but almost all provisions of the EU are adopted and implemented.

Another issue is that the EU, according to art 2 TEU is based and founded on fundamental principles as *“respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law, including the rights of persons belonging to minorities. These values are common to the Member States in a society in which pluralism, non-discrimination, tolerance, justice, and equality between woman and men prevail.”* The principles of the European Convention on Human Rights (ECHR) are also applicable in EU but the EU is not a member of CoE. CoE only accepts states.

All MS in EU must accept those principles. If not, the Union may initiate procedures to suspend certain rights (e.g. voting rights) if there is a clear risk of a serious breach of the values referred to in art 2.

On 3 April 2019 the EU Commission launched such an infringement procedure against Poland regarding new disciplinary regime for Polish judges, because it undermined the judicial independence of Polish judges to protect them from political control.

So, the EU have “tools” that may enforce that the fundamental principles of the Union will prevail and being sustained.

Further, on November 5 2020 EU agreed with qualified majority a mechanism that can freeze transfers of funds from the EU to other MS if they do not comply with democracy and the rule of law. The proposal came up within the Union due to developments in Hungary and Poland that hampered the independence of the judiciary and courts. This mechanism can be agreed upon by qualified majority in the Union. This is an interesting feature of this matter and a huge step forward for the principle of the rule of law in the Union.

* * *

In my opinion it is essential to know about EU law. If you want to work as a corporate lawyer with companies trading with EU countries you must know how the system works and how the principles are applied, no matter whether your country is a member or not.

Whether Norway or Ukraine should become member of EU is, as I said, of course a political question that I cannot tell you. But I think that

international cooperation today is more important than ever to solve many of our great challenges like environmental issues, including climate matters, security and last but not least health issues as pandemics. Such cooperation is not always a perfect one, but my view is that no country can walk alone in this field because the issues are crossing borders with implications for all of us.

Marcin GOŁĘBIEWSKI

*adiunkt, specjalista, katedra prawa konstytucyjnego, Instytut nauk prawnych
Wydział Prawa i Administracji, Dyrektor Centrum Promocji
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin, Polska*

MODEL EUROPEIZACJI KONSTYTUCJI UKRAINY A DOŚWIADCZENIA WYBRANYCH PAŃSTW EUROPY

Procesy integracji europejskiej i euroatlantyckiej są jedynym głównych celów Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy z 14 września 2020 r.¹³ podkreślającej rozwój strategicznych relacji między Ukrainą a kluczowymi partnerami zagranicznymi, przede wszystkim z Unią Europejską i NATO. Przejawem programowego otwarcia norm konstytucyjnych na procesy europeizacji jest również przyjęcie ustawy o zmianie Konstytucji Ukrainy z 2019 r.¹⁴ wyrażającej dążenia Ukrainy do przystąpienia do struktur UE i NATO. Usprawnieniem realizowanych zmian ustrojowych są m.in. programy wsparcia Ukrainy oferowane przez organizacje międzynarodowe takie jak Unia Europejska oraz Rada Europy¹⁵. Istotną rolę odgrywają również rekomendacje Europejskiej Komisji na rzecz Demokracji przez Prawo – Komisji Weneckiej. Inspiracją dla władz publicznych Ukrainy są także doświadczenia państw Europy

¹³ Ukaz Prezydenta Ukrainy pro rishennia radi nacionalnoji bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 weresnia 2020 roku „Pro Stratehiju noconjnalnoji bezpeky Ukrainy” // Oficijinyji wisnyk Preydenta Ukrainy, 2020 nr 19, poz. 926.

¹⁴ Zakon Ukrainy pro wnesennja zmin do Konstytuciji Ukrainy (szczodo stratehicznoho kursu derżawy na nabuttja pownowprawnoho czlenstwa Ukrainy w Jewropejskomu Sojuzi ta w Orhanizaciji Piwnicznoatlantycznoho dohoworu) // Vidomosti Verkhovnoi Rady (BBP – ukr.), 2019, nr 9, poz. 5.

¹⁵ Action Plan for Ukraine 2015–2017, Council of Europe, 13 January 2015, GR-DEM (2015)2. Źródło internetowe: <https://rm.coe.int/dra-nal-report-ukraine-action-plan-2015-2017/168078945a> (data dostępu: 18.11.2020 r.); Action Plan for Ukraine 2018–2021, Document approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 21 February 2018, CM/Del/Dec (2018)1308/2.1bisc. Źródło internetowe: <https://rm.coe.int/168078b606> (data dostępu: 18.11.2020 r.).

Środkowej i Wschodniej w zakresie rozwiązań systemowych prowadzących do integracji z porządkiem prawnym UE. Należy natomiast stwierdzić, że jesteśmy uczestnikami tworzenia się specyficznego modelu europeizacji systemu konstytucyjnego Ukrainy, uwarunkowanego zarówno wydarzeniami politycznymi m.in. „Rewolucją Godności” z przełomu 2013 i 2014 r., jak i głębokimi procesami reform m.in. w zakresie decentralizacji oraz wymiaru sprawiedliwości. Wielowymiarowość procesu europeizacji prawa państw członkowskich UE i mechanizmy wdrażania narzędzi integracji z UE mogą stać się asumptem do dyskusji na temat doboru optymalnego modelu europeizacji Ukrainy jako państwa stowarzyszonego UE. Ze względu na tempo wdrażanych zmian konstytucyjnych i procesy dostosowania regulacji wewnętrznych w dalszej części opracowania analizie poddane zostaną dwa wybrane państwa Europy Środkowej i Wschodniej, które implementowały odmienny model europeizacji przez przyjęcie różnego zakresu i stopnia szczegółowości konkretnych przepisów konstytucyjnych dotyczących integracji europejskiej – Republika Czeska oraz Republika Litewska. Zastosowanie w procesie zmian Konstytucji Ukrainy wzorców państw członkowskich UE regionu Europy Środkowej i Wschodniej, które dokonały transformacji ustrojowych i przeszły do modelu rządów demokratycznych, mogą wspomóc i przyspieszyć procesy modernizacji systemu konstytucyjnego Ukrainy.

Wyjaśnienia wymaga pojęcie europeizacji. Jak stwierdza M. Ziółkowski¹⁶, europeizacja jest pojęciem pozanormatywnym, niestosowanym w prawie pierwotnym UE oraz w aktach konstytucyjnych państw członkowskich. W polskiej literaturze przyjmuje się, że europeizacja oznacza wpływ stworzonego przez prawo pierwotne UE porządku prawnego na konstytucyjny porządek państwa członkowskiego¹⁷. Proces europeizacji nie oznacza jednorazowego działania wywołującego określone skutki prawne, lecz zespół systemowych działań podejmowanych zarówno przez organy krajowe państwa członkowskiego, jak i instytucje Unii Europejskiej¹⁸. Na potrzeby opracowania zaproponowano dwie definicje procesu europeizacji konstytucji Ukrainy. W znaczeniu sensu largo procesy europeizacji w kontekście Ukrainy należy rozumieć jako system rozwiązań prawnych charakterystycznych dla państw Unii Europejskiej

¹⁶ Ziółkowski M., Europeizacja konstytucji – rekonstrukcja znaczenia // Europeizacja konstytucji państw Unii Europejskiej (red.) Kubuj K., Wawrzyniak J., Warszawa 2011, s. 22.

¹⁷ Orłowski W., Zmiany w konstytucjach związane z członkostwem // Unii Europejskiej, Lublin 2011, s. 15, Grosse T. G., Systemowe spojrzenie na europeizację, *Studia Europejskie*, nr 3/2012, s. 11.

¹⁸ Grabbe H., *The EU's Transformative Power*, New York 2006, s. 4-5.

będących nie tylko wynikiem procesów integracji europejskiej, ale również ich aktywności w strukturach europejskich organizacji międzynarodowych wywierających wpływ na regulacje konstytucyjne państw członkowskich. W znaczeniu sensu stricto procesy europeizacji w kontekście Ukrainy należy rozumieć jako wpływ prawa Unii Europejskiej na kształtowanie porządku prawnego Ukrainy i wywoływanie pożądaných zmian legislacyjnych zapewniających integrowanie systemu prawnego Ukrainy z wymaganiami unijnymi. Powyższe definicje europeizacji konstytucji Ukrainy pozwalają na zdefiniowanie modelu europeizacji konstytucyjnej Ukrainy jako zespołu rozwiązań instytucjonalnych podejmowanych przez krajowe organy władzy publicznej oraz instytucje Unii Europejskiej dążących do zintegrowania krajowego porządku konstytucyjnego z europejskim systemem prawnym.

Doświadczenia państw członkowskich Europy Środkowej i Wschodniej charakteryzują się zmiennością tempa i dynamiki zmian konstytucyjnych związanych z procesem integracji. Procesy europeizacji prawa konstytucyjnego w Czechach i na Litwie wywoływały konsekwencje ustrojowe zarówno na etapie dążeń przedakcesyjnych, jak i po wejściu do porządku prawnego UE.

Zmiany konstytucyjne związane z procesami europeizacji konstytucji Republiki Czeskiej dotyczą materii samej Konstytucji Republiki Czeskiej z grudnia 1992 r.¹⁹, jak i aktów konstytucyjnych zaliczonych zgodnie z art. 112 Konstytucji Republiki Czeskiej do porządku konstytucyjnego²⁰. Najistotniejsze zmiany konstytucyjne będące przejawem europeizacji zostały przeprowadzone w 2001 r. i obejmowały następujące materie konstytucyjne:

1. Wprowadzenie ust. 2 do art. 1 Konstytucji Republiki Czeskiej stanowiącego, że Republika Czeska przestrzega zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego. Dodanie ust. 2 stanowiło swego rodzaju wyraz otwarcia programowego systemu prawnego Czech na prawo międzynarodowe i wyrażenie zasady prawa międzynarodowego *pacta sunt servanda*;

---

¹⁹ Konstytucja Republiki Czeskiej z dnia 16 grudnia 1992. Źródło internetowe: http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/07/Czechy_pol_010811.pdf (data dostępu: 19. 11. 2020 r.) .

²⁰ Zgodnie z treścią art. 112 Konstytucji Republiki Czeskiej do porządku konstytucyjnego zaliczamy: Konstytucję, Kartę Podstawowych Praw i Wolności, ustawy konstytucyjne przyjęte na podstawie Konstytucji, ustawy konstytucyjne Zgromadzenia Federalnego Republiki Czechosłowackiej, Zgromadzenia Federalnego Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej i Czeskiej Rady Narodowej regulujące granice państwowe Republiki Czeskiej, ustawy konstytucyjne Czeskiej Rady Narodowej przyjęte po 6 czerwca 1992 r.

2. Wprowadzenie szczególnego trybu ustawodawczego przy procesie ratyfikacji umów międzynarodowych, zgodnie z art. 49 Konstytucji Republiki Czeskiej;
3. Dodanie art. 10a i 10b do Konstytucji Republiki Czeskiej, regulujących dopuszczenie przeniesienia niektórych kompetencji organów władzy państwowej na rzecz międzynarodowej organizacji lub instytucji na podstawie umowy międzynarodowej oraz określenie podziału kompetencji „europejskich” pomiędzy wewnętrznymi, konstytucyjnymi organami systemu państwa.

Na uwagę zasługuje wprowadzenie do czeskiej ustawy zasadniczej reguł kompetencyjnych organów władzy państwowej w zakresie realizacji zadań „europejskich” i reprezentacji państwa w organach UE.

Specyficzne rozwiązania normatywne zostały również wprowadzone w treści Konstytucji Republiki Litewskiej przyjętej przez obywateli Republiki Litewskiej w referendum przeprowadzonym 25 października 1992 r.²¹ Zgodnie z treścią ustawy zasadniczej częściami składowymi Konstytucji są:

1. Ustawa konstytucyjna „O Państwie Litewskim” z 11 lutego 1991 r.,
2. Akt konstytucyjny „O nieprzystępowaniu Republiki Litewskiej do postradzieckich Związków Wschodnich” z 8 czerwca 1992 r.,
3. Ustawa „O trybie wejścia w życie Konstytucji Republiki Litewskiej” z 25 października 1992 r.,
4. Akt konstytucyjny „O członkostwie Republiki Litewskiej w Unii Europejskiej” z 13 lipca 2004 r.

W ramach zmian konstytucyjnych wynikających z procesów europeizacji Konstytucji Republiki Litewskiej możemy wyróżnić zmiany dokonane przed przystąpieniem Litwy do Unii Europejskiej oraz te, które zostały przyjęte po akcesji. Dwie nowele konstytucyjne dokonane w 1996 r. oraz 2003 r. dotyczyły sprawy nabywania ziemi przez cudzoziemców. Ostatnia nowela (z 2003 r.) dopuściła możliwość nabywania ziemi przez cudzoziemców, w tym obywateli Unii Europejskiej. Kolejna zmiana konstytucji obejmowała rozszerzenie podmiotowe art. 119 r. przez przyznanie czynnego i biernego prawa wyborczego stałym mieszkańcom danej jednostki administracyjnej w wyborach do rad samorządowych. Ostatnia zmiana konstytucyjna z 2006 r. dotyczyła funkcjonowania banku centralnego Litwy i związana była z przyjęciem przez Litwę waluty euro.

---

²¹ Konstytucji Republiki Litewskiej przyjętej przez obywateli Republiki Litewskiej w referendum przeprowadzonym w dniu 25 października 1992 r. Źródło internetowe: http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/01/Litwa_pol_010711.pdf (data dostępu: 19. 11. 2020 r.).

Ustawodawca litewski zdecydował się na włączenie do części składowej Konstytucji Aktu konstytucyjnego „O członkostwie Republiki Litewskiej w UE”. Akt ten w kompleksowy sposób określa delegację części uprawnień organów państwowych do Unii Europejskiej, a także włącza normy prawne UE do krajowego porządku prawnego. Należy uznać, że akt ten w sposób szczegółowy określa regulacje dotyczące miejsca prawa UE w litewskim systemie prawnym i stanowi wyraz pełnej otwartości systemu na europejski porządek prawny.

Na podstawie analizy procesów integracyjnych zachodzących w wybranych państwach należy bezsprzecznie stwierdzić, że członkostwo w UE niesie ze sobą głębokie konsekwencje ustrojowe. Na podstawie analizy przepisów Konstytucji Ukrainy przyjmuje się, że władze państwowe Ukrainy jasno określiły kierunki procesu integracji, a postępujące procesy europeizacji będą stanowiły główny katalizator zmian konstytucyjnych na Ukrainie. Badanie rozwiązań prawnych zastosowanych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej wskazuje, że dalsze zmiany ustrojowe powinny obejmować wyznaczenie celów i granicy upoważnień dotyczących przekazywania kompetencji przez władze publiczne na rzecz organizacji międzynarodowych, w tym organów Unii Europejskiej, jak również określenie zasad organizacji niektórych instytucji systemu władz publicznych odnoszących się m.in. do realizacji kompletacji „europejskich” przez wybrane organy państwowe.

Gvantsa ABDALADZE

*Associate Professor, International Relations Sokhumi State University
Tbilisi, Georgia*

GEORGIA'S EUROPEAN INTEGRATION – NEW PERSPECTIVES, NEW CHALLENGES

The new Peace agreement in the Nagorno-Karabakh conflict creates a new Geopolitical reality in the Caucasus. On the one hand – the precedent of State reintegration with military tools; on the other hand – the precedent of re-entering Russia's troops in the region with new international legitimation and the entering of Turkish Forces. New Geopolitical reality is also closely related to new Geo-economic challenges. In this context, the success of Georgia's European Integration has even

more important not only for Georgia but also for the whole region (the Caucasus Region, Post-Soviet space) and the shifting balance of power in International Politics.

The aim of this presentation is:

- To explain the new reality in the Caucasus; to underline Georgia's unique challenges and perspectives; to put Georgia's European Integration process in the contemporary context;

- EU or NATO? - To give the new answers to the old questions in the newly created Geopolitical reality.

In writing this article, we came across some crucial issues concerning the topic's definition and outlining the theoretical framework. The theoretical framework of Soft Power is based on the theory by Joseph Nye concerning Soft Power, Hard Power, Smart Power, and Power Diffusion. Due to Jessica Ludwig's and Christopher Walker's understanding of the term "Sharp Power", Russian and Chinese Soft Power were singled out as separate segments due to specific mechanisms and severe consequences associated with them. To refer to "Soft Power", practiced by Russia and China, we use the term "Sharp Power", which we distinguish from "Soft Power" employed by Joseph Nye.

The latter is considered to be "attraction with values" and is a characteristic of the Western world, both in the Cold War and in the post-Cold War era. We believe that in Nye's theory of "Soft Power", the most notable factor is not so much the breaking of power into components and the introduction of neat terms, but the discussion concerning the diffusion of power. Diffusion of power, as an accompanying process of the digital revolution, is the main trend that replaces the narratives and meta-narratives fixed in our imagination concerning actors or factors of globalization, international politics, diplomacy, the media, etc.

Several problems and nuances emerged while working on the textbook. In international studies or reports reviewed, Georgia is no longer referred to as a state at high risk by the Russia's "Sharp Power". In our opinion, in academic articles or reports of international organizations, Georgia is described to be a Russian-influenced state and not a state threatened by this country. Such a trend shows that Georgia is perceived as a country of limited state sovereignty. Therefore, it is vital to intensify the discussion in this direction, specifically today, where we have a new geopolitical reality in the Caucasus.

Іван ПАНКЕВИЧ

*доктор габілітований правових наук, професор кафедри конституційного,
європейського та міжнародного публічного права, факультет права
та адміністрації Зеленогурського університету
Zielona Góra, Polska*

ІНТЕГРАЦІЯ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

Як відомо, 18 грудня 2019 року до чинного Закону України «Про вищу освіту»²² було внесено низку концептуальних змін та доповнень²³. Це стало початком запроваджуваної в Україні з січня 2020 року реформи вищої освіти, кінцевою метою якої є зміна підходу до розподілу бюджетних коштів та фінансування загалом, надання вищим навчальним закладам управлінської автономії, оновлення правил роботи з ректорами, а також розширення можливостей для отримання освіти дорослими. Серед зазначених у статті 3 закону України «Про вищу освіту» принципів, на яких ґрунтується державна політика у сфері вищої освіти, є також принцип міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи. Таким чином, для України цікавим є досвід у цій царині інших посттоталітарних держав, які на сьогодні є не тільки членами Ради Європи та Європейського Союзу (оскільки йдеться про Європейський освітній простір), але й можуть поділитися власним досвідом реформування вищої школи.

Видається логічним, що найкраще такий аналіз зробити на прикладі Республіки Польща, яка є не тільки географічним сусідом, але й стратегічним партнером України, який до того ж має значний успішний досвід впровадження низки реформ, зокрема економічної реформи чи реформи місцевого самоврядування. Необхідно одразу зазначити, що у Польщі неодноразово робилися спроби «модернізації» системи вищої освіти, старт останньої з яких був даний

²² Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37 – 38, ст. 2004.

²³ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 24, ст. 170.

20 липня 2018 року, коли Сейм Республіки Польща прийняв закон «Про вищу освіту та науку»²⁴.

Завданням зазначеного закону є запровадження нової моделі управління вищими навчальними закладами, розширення їхньої самостійності, реформування системи фінансування вузів, тобто власне те, про що йдеться й в Україні. Важливість та надію на глобальні зміни у польській освіті відображає друга майже «офіційна», широко використовувана назва зазначеного закону – Конституція для науки. Сьогодні, після двох років із часу старту освітньої реформи в Польщі (оскільки зазначений закон почав діяти з 1 жовтня 2018 року), можна вести мову про формулювання проміжних висновків. Перш ніж перейти до суті аналізу, необхідно пояснити, чому вживається саме термін «Конституція для науки». Згаданий закон прийшов на зміну одразу чотирьом іншим законодавчим актам польського парламенту: «Про вищу освіту», «Про принципи фінансування науки», «Про наукові звання та ступені» та «Про студентські кредити і позики». Оскільки, за браком місця, немає змоги детально проаналізувати усі аспекти здійснюваної освітньої реформи, зупинимося на найважливіших, зокрема проаналізуємо фінансові аспекти реформи. Безсумнівним її плюсом стало підвищення мінімальної заробітної плати для викладачів державних вищих навчальних закладів, це стосується, зокрема, заробітних плат асистентів та ад'юнктів, а також законодавчо передбаченого механізму стабілізації професійної діяльності, важливим чинником якого є законодавча норма про те, що при продовженні роботи на посаді, наступний трудовий договір з викладачем укладається на необмежений термін. Це, поза усяким сумнівом, є кращим розв'язком, ніж той, який має місце в Україні. Адже, як відомо, в Україні посади викладачів заміщаються, як правило, на строк до п'яти років з можливістю їхнього наступного переукладення. Така суттєва стабілізація працевлаштування однак не означає, що науково-педагогічний працівник у польському вузі може працювати «вічно», не переймаючись показниками власної наукової активності. Саме для цього розробленою є ціла система оцінювання наукових публікацій. Йдеться про те, що Міністерством науки та вищої школи публікуються переліки наукових часописів та видавництв, за опублікування статті чи монографії у яких науковцеві нараховується

---

²⁴ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce // Dziennik Ustaw z 2020 r., poz. 85, 374, 695, 875, 1086.

відповідна кількість пунктів (балів). У цьому випадку має місце низка проблем, що стосуються суспільних та гуманітарних наук, утім числі й правових наук. Зазначена проблема є званою й в Україні, але головним чином з приводу вимоги до українських науковців публікуватися у виданнях, рецензованих у Scopus чи Web of Science, своєрідні «підводні камені» яких є добре відомими у наукових колах. У Польщі питання публікацій у виданнях, рецензованих у Scopus чи Web of Science, не стоїть так гостро як в Україні. Але є інша проблема – часописи з гуманітарних та суспільних наук, що є у міністерському переліку, як правило, мають істотно нижчу кількість балів, ніж часописи, де публікуються результати наукових досліджень представників точних наук. Вище ми вже цитували відповідну статтю українського закону «Про вищу освіту», де зазначається про важливість дотримання принципу міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти. Власне тут треба визнати, що у зазначеному переліку польського Міністерства науки та вищої освіти немає жодного українського наукового часопису (принаймні з правових наук), а це означає, що для польських колег зацікавлення оприлюдненням результатів власних досліджень в Україні прямує до нуля, бо, наприклад, публікація в «Праві України» чи іншому званому українському науковому виданні оцінюється у п'ять балів.

Наступною новелою реформування вищої освіти у Польщі є запровадження можливості продовження наукової кар'єри, аж до отримання професорської посади, без необхідності отримання наукового ступеня доктора габілітованого, у випадку значних досягнень у викладацькій та науковій діяльності. Відповідною законодавчою нормою встановлюється можливість зайняття посади так званого дидактичного професора. Необхідно зазначити, що можливістю залучення до викладацького процесу на посаді професора осіб без отримання наукового ступеня доктора габілітованого скористалася низка приватних вищих навчальних закладів. Більше того, профільний закон скасував вимогу щодо так званого кадрового мінімуму, тобто мінімальної кількості докторів габілітованих чи професорів, а також докторів наук, необхідних для акредитації відповідної освітньої програми. Це дозволило значній кількості приватних вузів (крім тих, яким залежить на розвиткові наукового потенціалу та отриманні права здійснювати навчання у докторантурі, а також мати право проводити захисти докторських та габілітаційних робіт), суттєво зекономити фонд заробітної плати,

відмовляючись від освітніх послуг докторів габілітованих та професорів на користь докторів чи магістрів. При цьому, без сумніву, знижується науковий рівень залучених до викладацького процесу педагогічних кадрів.

Значно кращою ніж в Україні є економічна ситуація польських студентів. Передусім, якщо йдеться про державні вищі навчальні заклади, то у них навчання на стаціонарній формі є безкоштовним як для громадян Республіки Польща, так і для значної кількості категорій іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців та шукачів притулку. Наприклад, право навчатися за державний кошт мають іноземці, які підтвердили своє польське походження, або ж склали державний екзамен на володіння польською мовою щонайменше на рівні С1. Більше того, усі студенти, у тому числі й ті, які навчаються на заочній формі навчання у державних вузах, а також на денній та заочній формах навчання у приватних вищих навчальних закладах, мають право отримання соціальної стипендії, стипендії для неповносправних осіб, а також ректорської стипендії за наукові чи інші досягнення. Кошти на виплату цих стипендій перераховуються з державного бюджету, при цьому, наприклад, кількість осіб, які отримують стипендію ректора за наукові досягнення, не може перевищувати 10 % від кількості студентів.

Окремої уваги заслуговує питання академічної мобільності викладачів та студентів, яке полягає не тільки у заохоченні, але й у сприянні вищими навчальними закладами у реалізації такої мобільності. Всіляко заохочується участь викладачів у європейських науково-дослідних проєктах, яка враховується при оцінці науково-педагогічного доробку працівника при продовженні трудового договору чи у габілітаційному процесі.

Незважаючи на, на перший погляд, успішне здійснення реформи вищої освіти у Польщі, вона зіштовхується з певним опором зі сторони академічного середовища. Йдеться передусім про те, що згадуваний вище закон запроваджує наукову категоризацію університетів, при якій до уваги береться оцінка наукової діяльності, здійснювана у межах відповідних наукових дисциплін. При цьому, на основі аналізу індивідуальних досягнень науково-педагогічних працівників, відповідним дисциплінам будуть надаватися наукові категорії А+, А, В+, В чи С. У свою чергу від того, яка із зазначених категорій буде надана вузу, залежатиме право здійснення ним освітньої діяльності, функціонування докторських шкіл (тобто докторантури), а також право присвоєння наукових ступенів та

вчених звань. Зрештою, що є не менш важливим, від наданої Міністерством науки та вищої освіти категорії залежатиме рівень субвенцій, тобто фінансових коштів, які відповідні університети отримають з державного бюджету. І насамкінець. Зазначене оцінювання наукових категорій вищих навчальних закладів повинно було відбутися у 2021 році за період з 2017 по 2020 рік. Однак з приводу триваючої від березня 2020 року пандемії Covid-19 нещодавно прийнято рішення про його перенесення на 2022 рік, а отже у цьому питанні крапку ставити зарано, як і робити кінцеві висновки.

Тетяна СИДОРУК

*професорка, завідувачка кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»
м. Острог, Україна*

Віктор ПАВЛЮК

*професор кафедри країнознавства
Національного університету «Острозька академія»
м. Острог, Україна*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС У РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА ТА СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

У 2003 р. Європейський Союз, який завершував своє східне розширення, запропонував Україні та іншим його східним і південним сусідам формат Європейської політики сусідства (далі – ЄПС), яка була офіційно затверджена 2004 р.²⁵. Її метою було проголошено створення «кільця друзів» навколо ЄС шляхом сприяння безпеці, стабільності й добробуту в навколишніх країнах, однак без перспективи членства в союзі.

---

²⁵ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Brussels, 11.3.2003. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf (2020.05.03); Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper. Brussels, 12. 05. 2004. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf. (2020.05.03).

Формування концептуальних основ Європейської політики сусідства відбувалося напередодні та під час бурхливого внутрішнього протистояння в Україні під час президентських виборів восени 2004 р., яке закінчилося Помаранчевою революцією. Однак позиція Євро-союзу щодо України не зазнала принципових змін, підтвердженням чого став ухвалений 21 лютого 2005 р. План дій Україна – ЄС у межах ЄПС, проект якого було напрацьовано за президентства Л. Кучми²⁶. Реагуючи на Помаранчеву революцію, ЄС лише супроводив підписання цього документа оприлюдненням Декларації щодо України (так звані «10 пунктів»), у якій задекларував бажання почати переговори про «нову посилену угоду» на заміну Угоди про партнерство та співробітництво і про створення зони вільної торгівлі одразу після вступу України до СОТ.

Укладений 2005 р. План дій Україна – ЄС визначив стратегічні межі співробітництва між сторонами і встановив перелік пріоритетів, які Україна зобов'язувалася виконати, аби наблизити власні політичну й економічну системи до норм і стандартів ЄС у таких галузях: політичний діалог і реформування; економічні й соціальні реформи та розвиток; торгівля, ринкові та регуляторні реформи; співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ; транспорт, енергетика, інформаційне суспільство та навколишнє середовище; міжлюдські контакти. Його виконання було розраховане на 3 роки (2005–2007 рр.), однак на початку березня 2008 р. ухвалено рішення продовжити термін чинності документа ще на один рік.

У підсумку 3-річного періоду чинності документа рівень його імплементації виявився обмеженим. За оцінками “Громадського моніторингу виконання Плану дій Україна – ЄС”, із 73 положень Плану дій за трирічний період повністю було виконано лише 11 (15 %), не виконано всього один пункт, а переважна більшість заходів (61 або 85 %) потребувала завершення²⁷. Отже, реалізація Плану дій Україна – ЄС залишилася частковою і вибірковою. Варто відзначити важливі позитивні здобутки України в політичній, економічній, соціальній та інших сферах, що неодноразово визнавав і Європейський Союз, однак більш детальний аналіз виконання окремих його положень засвідчує, що імплементовано здебільшого організаційні пункти, як-от, проведення консультацій і переговорів,

²⁶ План дій Україна–Європейський Союз. <http://www.mfa.gov.ua/data/apload/publication/mfa/ua/2820/plan.doc>. (2020. 06. 03).

²⁷ План дій Україна–ЄС: результати і перспективи // Національна безпека і оборона. № 6 (100), 2008. С. 4–11.

розроблення проектів законів, постанов та указів. Робота з досягнення конкретних цілей, насамперед у реформуванні економіки, сфери юстиції і внутрішніх справ, адаптації національного законодавства до норм ЄС, тривала більш чи менш інтенсивно, але переважно без очевидних, конкретних і значних результатів. Головними чинниками, які зумовили такий результат, були: політична нестабільність у країні, опір еліт реформам, відсутність ефективного менеджменту та слабка інституційна основа, неконкретизованість положень Плану дій, брак чітких критеріїв оцінки й відповідальності за його виконання. Найбільшою перешкодою на шляху модернізації і європеїзації України залишалося небажання політичних еліт проводити реформи, які загрожували їх могутності й існуванню. Можна припустити, що еліти відмовилися б від такої поведінки за умови пропозиції вагомих і чітких стимулів з боку ЄС, що дає підстави твердити приклад єдності політичних еліт на завершальному етапі вступу України до СОТ і водночас невиконання або лише часткове виконання тих пріоритетів Плану дій, які загрожували інтересам еліт або не передбачали суттєвих переваг (боротьба з корупцією, реформа судочинства тощо).

Однак, навіть ураховуючи обмеження Європейської політики сусідства й те, що План дій було виконано лише частково, це було вперше, коли ЄС втрутився для сприяння будь-яким внутрішнім змінам в Україні. Після ухвалення Плану дій Україна – ЄС уперше порядок денний українських політичних та економічних реформ чітко прив'язали до стратегічної мети держави – інтеграції з об'єднаною Європою. План дій запропонував дуже потрібні керівні принципи і фокус для внутрішньої політики України.

2008 р. Польща, заручившись підтримкою Швеції, запропонувала новий формат східного виміру ЄПС – Східне партнерство (далі – СП). 3 грудня 2008 р. Європейська комісія оприлюднила повідомлення з однойменною назвою, яке заклало нову концептуальну основу для співпраці ЄС з Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Грузією, Молдовою та Україною²⁸. Щоправда, установчий саміт СП відбувся вже на початку 2009 р. – 7 травня у Празі. У зв'язку з розбіжностями в підходах держав-членів ЄС щодо стосунків із східноєвропейськими сусідами, попри початково достатньо новаторські польсько-шведські пропозиції, остаточний формат ініціативи набув форми найменшого «спільного знаменника», базованого на

---

²⁸ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council «Eastern Partnership». http://ec.europa.eu/external_relations/eastern.docs/com08_823_en.pdf (2020. 06. 08).

ситуативному компромісі між державами й інститутами ЄС, і став спробою мінімалістської відповіді на польські амбіції формування східної політики ЄС.

СП запропонувало шлях до поступової та часткової інтеграції країн-партнерів з ЄС, ґрунтуючись на їх прогресі у внутрішньому реформуванні, базованому на зміцненні європейських цінностей – демократії, прав людини, принципів правової держави тощо. Новизна його двостороннього виміру полягала в тому, що було передбачено можливості розвитку відносин, які раніше ЄС запропонував Україні, усім східним сусідам: угоди про асоціацію, глибокі зони вільної торгівлі, лібералізацію візового режиму, програми комплексного інституційного розвитку тощо. Інструменти, передбачені в межах багатостороннього виміру (саміт, Рада міністрів, тематичні платформи, робочі панелі, флагманські ініціативи, Форум громадянського суспільства, Євронест, тощо), стали цілком новими для регіону.

За перше десятиріччя імплементації Східного партнерства проєвропейськи орієнтовані Грузія, Молдова й Україна досягли найважливіших двосторонніх цілей, декларованих ним: ще в червні 2014 р. уклали з ЄС угоди про асоціацію (далі – УА), урахувавши поглиблені й усеохопні зони вільної торгівлі; з Грузією та Молдовою вони почали діяти на постійній основі з 1 липня 2016 р., а з Україною – лише з 1 вересня 2017 р. після затримки процедури ратифікації в Нідерландах унаслідок референдуму 6 квітня 2016 р. Шляхи Грузії і Молдови до цих угод були відносно легкими, водночас український шлях до асоціації з ЄС був найскладнішим і найтривалішим, але для всіх трьох країн підготовка та підписання УА з ЄС були запорукою збереження постійного проєвропейського курсу в зовнішній політиці. На додаток до УА, але під час незалежного процесу всі три держави досягнули безвізового режиму з ЄС.

Попри певні успіхи в досягненні цілей СП асоційованими партнерами, невисока ефективність практичної реалізації внутрішніх реформ залишається однією з основних причин критики цих держав із боку ЄС і зменшує ентузіазм Брюсселя та європейських столиць витратити політичний капітал і фінансові ресурси на будь-яке суттєве вдосконалення СП. Основні проблеми, які стоять на заваді використанню повного потенціалу СП для глибшої трансформації східного сусідства ЄС, такі: 1) внутрішні виклики для сталої трансформації країн СП (корисливі інтереси еліт, системна корупція, неефективні державні інститути; 2) вплив Росії як протиположності

європеїзаційному впливові ЄС у регіоні; 3) слабкість стимулів, які ЄС пропонує для підтримки внутрішніх реформ у країнах-партнерах²⁹.

За таких умов певні надії можна покласти на імплементацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, набуття чинності якої започаткувало новий етап у стосунках між сторонами, суть якого можна визначити за допомогою формули «політична асоціація та економічна інтеграція». Євросоюз та Україна розпочали неформальні консультації щодо нового базового договору ще в травні 2006 р., рішення про початок офіційних переговорів було ухвалено під час візиту Трійки ЄС до Києва 6 лютого 2007 р., а перший раунд переговорів відбувся в березні того ж року. У лютому 2008 р. після набуття Україною членства в СОТ ЄС і Україна розпочали переговори про формування глибокої і всеохопної зони вільної торгівлі. Після 21 раунду переговорів щодо угоди про асоціацію та 18 раундів переговорів щодо зони вільної торгівлі на 15-му саміті Україна – ЄС у грудні 2011 р. сторони оголосили про завершення перемовин, після чого текст угоди було парафровано 30 березня 2012 р. та 19 липня 2012 р.

Але тоді ЄС мав сумніви щодо підписання угоди з Україною, оскільки в державі за президентства В. Януковича відбувався наступ на демократичні свободи та принципи верховенства права. Водночас останній перебував під щораз більшим тиском із боку Росії, яка вимагала від нього відмовитися від підписання угоди про асоціацію з ЄС і ввійти до Митного союзу з Росією. У листопаді 2013 р. В. Янукович відмовився підписувати угоду про асоціацію з ЄС, що викликало внутрішні протести («Євромайдан») у Києві. Після спроби їхнього силового придушення на початку 2014 р. протести переросли в Революцію гідності, яка ціною сотні жертв призвела до повалення режиму В. Януковича і повернення України до європейського вибору. 21 березня 2014 р. ЄС та Україна підписали політичну частину угоди про асоціацію, а 27 червня того ж року – усю угоду³⁰. 16 вересня 2014 р. угоду ратифікувала Верховна Рада та Європарламент. Деякі її положення почали тимчасово застосовувати з 1 листопада 2014 року, а положення про поглиблену і всеохопну зону вільної торгівлі – з 1 січня 2016 р. З 1 вересня 2017 р. угода про асоціацію між Україною та

²⁹ Детальніше див.: Sydoruk T., Tyshchenko D. A review of the Eastern Partnership after ten years: the need to reconsider its efficacy // Romanian Political Science Review. Vol. XVIII, No. 2, 2018. P. 213 – 240.

³⁰ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (2020. 06. 04).

ЄС набула чинності на постійній основі після завершення тривалого процесу ратифікації всіма країнами-членами ЄС.

Угода про асоціацію, яка складається з преамбули, 7 розділів, 43 додатків і 3 протоколів, має на меті прискорити і поглибити політичні й економічні відносини між Україною та ЄС, а також забезпечити поступову інтеграцію України у внутрішній ринок ЄС, передусім через створення зони вільної торгівлі. Водночас вона визначає порядок денний внутрішніх реформ в Україні, який спирається на наближення українського законодавства до нормативно-правової бази ЄС. Головна суть найважливішої частини угоди (розділу 4, який регулює питання створення ПВЗВТ) – одностороннє регуляторне наближення України в обмін на економічну інтеграцію з ЄС. Угода передбачає достатньо чіткі терміни, коли Україна має впровадити норми і стандарти ЄС у певних сферах. Аналіз стану імплементації УА на кінець 2019 р. засвідчує дуже різну динаміку залежно від сфери, але загалом Україна відстає від графіка виконання угоди³¹.

Отже, політика Європейського Союзу щодо України (Європейська політика сусідства і Східне партнерство) переносить фокус із політичного виміру відносин Україна – ЄС на питання поступового наближення та інтеграції в окремих практичних секторах. Україна ж прагне передусім офіційного визнання своєї європейської ідентичності, найбільш важливим аспектом чого є перспектива членства в ЄС, тому політичні переваги Східного партнерства й угоди про асоціацію з погляду України здаються вельми відносними, що спричинює недостатньо сумлінне виконання зобов'язань, які Україна взяла в їх межах. Беручи до уваги внутрішні бар'єри на шляху реформ в Україні, загальний консенсус із питань європейської інтеграції навряд чи буде переведений найближчим часом у швидке й ефективне виконання угоди про асоціацію з ЄС. Попередній досвід трансформаційних перетворень у європейських країнах дає підстави стверджувати, що лише важелі політики розширення ЄС, спрямовані на охочі приєднатися до нього держави – найліпший (і досі єдиний справді дієвий) інструмент сприяння стабільності, розвитку демократії та економічного зростання на європейському континенті.

---

³¹ Інтеграція у рамках асоціації: динаміка виконання Угоди між Україною і ЄС (3-є видання). <https://www.civic-synergy.org.ua/analytics/integratsiya-u-ramkah-asotsiatsiyi-dynamika-vykonannya-ugody-mizh-ukrayinoyu-i-yes-3-e-vydannya>. (2020. 06. 03).

Natalia ORTYŃSKA

*Doktor nauk prawnych, Docent Katedry Teorii i Filozofii Prawa,
Prawa Konstytucyjnego i Międzynarodowego, Instytut Prawa, Psychologii
i Edukacji Innowacyjnej, Uniwersytet «Politechnika Lwowska»
Lwów, Ukraina*

REGULACJE PRAWNE W ZAKRESIE MACIERZYŃSTWA ZASTĘPCZEGO NA UKRAINIE

Dziś prawa człowieka nabrały szczególnego rozmachu w związku z ciągłym rozwojem medycyny i biotechnologii. Czwarta generacja praw człowieka obejmuje jedno z najbardziej kontrowersyjnych praw człowieka, a szczególnie – macierzyństwo zastępcze, ponieważ ma element moralny, etyczny i religijny. Prawo to pozwala na posiadanie rodzimych genetycznie dzieci osobom cierpiącym na bezpłodność, co w związku z różnymi stwierdzeniami XXI wieku nabrało wielkiego znaczenia.

Jak badacze tego tematu określają zastępcze macierzyństwo jest prawem człowieka do prokreacji poprzez reprodukcję technologie polegające na zapłodnieniu genetycznie obcej kobiety poprzez implantację lub przeszczep zarodka przy użyciu materiału genetycznego mężczyzny, kobiety lub dawcy, w celu noszenia i urodzenia dziecka, które zostanie później uznane za dziecko tej pary lub osobę³².

Wiele krajów europejskich zakazuje tej procedury (Francja, Włochy, Niemcy, Hiszpania, Szwajcaria), co stworzyło specjalne warunki dla jej rozwoju na Ukrainie. W związku z zakazem tej procedury w Tajlandzie (dla cudzoziemców) Ukraina stała się prawdziwym ośrodkiem macierzyństwa zastępczego. Było to szczególnie widoczne podczas fali koronawirusa, który ujawnił nam liczbę dzieci, które nie mogły dotrzeć do swoich genetycznych rodziców. Ze względu na zamknięte granice 46 noworodków nie mogło dotrzeć do swoich zagranicznych rodziców³³, co tylko częściowo ujawniło nam dzisiaj zakres zabiegu.

Powodem stworzenia tak korzystnych warunków były: lojalne ustawodawstwo i niskie ceny w porównaniu z innymi krajami. Innym ważnym aspektem jest to, że w naszym kraju obecnie sytuacja gospodarcza jest trudna (ogólne zubożenie), co skłania kobiety do zostania matkami zastępczymi.

³² Marco J. R. Prawo do przemieszczenia matki: problemy zaawansowanego zrozumienia. S. 245–249.

³³ Krzyk i rozpacz: 46 dzieci urodzonych przez obcokrajowców utknęło w ukraińskim hotelu. URL https://zik.ua/blogs/kryk_i_rozpach_46_nemovliat_zastriahly_v_ukrainskomu_hoteli_968655.

Uważamy, że dziś konieczne jest stworzenie jednego, ujednoliconego aktu, który mógłby skutecznie regulować badany stosunek prawny. Uważamy, że ustawodawca powinien podnieść granicę wieku przyszłej matki zastępczej (dziś jest to 18 lat), ponieważ osiągnięcie dorosłości nie może świadczyć o pełnej fizycznej i moralnej gotowości kobiety do zostania matką zastępczą. Dlatego najwłaściwsze będzie podniesienie granicy wieku do 20 lat, co wskaże na pełną gotowość moralną i fizyczną kobiety do zostania matką zastępczą, bo zarówno sama ciąża, jak i porzucenie dziecka są z pewnością trudne i wyczerpujące.

Ważny jest również aspekt ustalenia górnej granicy wieku przyszłej matki zastępczej, która nie powinna przekraczać 40 lat. Powodem tego jest szkodliwość i złożoność zabiegu, który szkodzi zdrowiu kobiety, a stosowana terapia hormonalna może wywołać raka. Należy również pamiętać, że wraz z wiekiem kobiety zapadają na coraz więcej chorób przewlekłych, które również mogą komplikować proces rozwoju płodu.

Również w dzisiejszym ustawodawstwie istnieje wymóg obowiązkowej obecności rodzimego dziecka u przyszłej zastępczej matki. Uważamy, że ten wymóg jest przesadzony, ponieważ brak dzieci może być spowodowany jej życiem lub pozycją społeczną, co nie może w ten sposób uniemożliwić jej skorzystania z prawa do zostania matką zastępczą.

Uważamy, że los dziecka jest najważniejszy w badanym stosunku prawnym. W światowej praktyce zdarzały się negatywne precedensy, kiedy rodzice odmawiali przyjęcia dzieci urodzonych przez zastępczą matkę, ponieważ ta ostatnia miała problemy zdrowotne. Tak więc dziecko zostało sierotą w sierocińcu. Dlatego dzieci, jako szczególne podmioty tych stosunków prawnych, powinny mieć szczególną opiekę ze strony państwa, a sądy powinny podejmować decyzje wyłącznie kierując się najlepszymi dla dziecka motywami.

Szczególnym problemem, który istnieje dzisiaj, jest rejestracja dokumentów dla dziecka urodzonego z macierzyństwa zastępczego, jeśli w kraju rodziców cudzoziemców ta procedura jest zabroniona.

Przypadek niemieckiego Sądu Najwyższego (gdzie macierzyństwo zastępcze jest zabronione) ma charakter orientacyjny. Pod koniec 2015 roku w szpitalu położniczym w Kijowie ukraińska zastępcza matka urodziła dziecko po sztucznej inseminacji z biomateriału od niemieckiej pary z Dortmundu. Po urodzeniu dziecka ukraińskie władze odpowiedzialne za rejestrację stanu cywilnego wydały akt urodzenia, w którym stwierdzono, że rodzice noworodka zidentyfikowali parę niemiecką. Jednocześnie podczas rejestracji dziecka w Niemczech w dokumentach macierzyństwo zostało prawnie ustalone dla zastępczej matki ukraińskiej, zgodnie z przepisami prawa niemieckiego. Sąd orzekł, że procedura adopcyjna

powinna być wykorzystywana do rozwiązywania konfliktów prawnych dotyczących statusu prawnego matki³⁴. Uważamy, że praktykę tę należy wprowadzić, aby uniknąć sprzecznych aspektów, które istnieją dziś w krajach, w których macierzyństwo zastępcze jest zabronione, bo to prawie jedyny sposób na zachowanie interesów dziecka, co powinno być priorytetem dla państwa.

Innym problemem jest możliwość skorzystania przez pary tej samej płci z procedury macierzyństwa zastępczego. Uważamy, że dziś Ukraina nie jest gotowa na taką praktykę, bo w naszym kraju takie więzi rodzinne nie są rozpoznawane pod względem moralnym i religijnym. Dlatego uważamy, że jest dziś za wcześnie, aby rozważać taką możliwość.

Wnioski. Zatem instytucja macierzyństwa zastępczego należy do czwartej generacji praw człowieka. Zabieg ten pozwala poczuć radość rodzicielstwa osobom, które od lat cierpią na bezpłodność. Dziś Ukraina stała się prawdziwym ośrodkiem macierzyństwa zastępczego, co powoduje konieczność poprawnego uregulowania prawnego tej kwestii.

Ірина СОФІНСЬКА

*докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

МІГРАЦІЯ ТА ГРОМАДЯНСТВО В ОБ'ЄКТИВІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Ідея приналежності особи до держави лежить в основі концепції громадянства. Однак на даний час вона втрачає сенс, коли люди добровільно перетинають кордони держав, покидаючи території, до яких вони «належать» за походженням, мають постійний (правовий, соціальний, культурний) зв'язок із ними, і прямують туди, де цього немає і невідомо чи набудуть вони таку приналежність у майбутньому³⁵.

³⁴ Europejska prawda. Niemiecki sąd wydał przełomowe orzeczenie w sprawie macierzyństwa zastępczego na Ukrainie. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/04/23/7095554/>.

³⁵ Torpey J. C. *The invention of the passport: surveillance, citizenship, and the state*. Cambridge University Press, 2000. P. 12.

Держава	Загальна кількість жителів, осіб	Густина на км ² , осіб	Кількість власних громадян, осіб	Кількість громадян інших держав-учасниць ЄС, %	Кількість громадян інших держав (не ЄС), %
Австрія	8 754 413	104,6	84,7	7,5	7,8
Бельгія	11 491 346	372,1	88,1	7,8	4,1
Болгарія	7 101 510	64	98,8	0,2	1,0
Греція	10 768 477	81,6	92,5	1,9	5,6
Данія	5 605 948	133,4	91,6	3,5	4,9
Естонія	1 251 581	29,1	85,1	1,3	13,7
Ірландія	5 011 102	68,1	88,2	8,9	2,9
Ісландія	339 747	3	91,1	7,4	1,5
Іспанія	48 958 160	92,2	90,5	4,2	5,3
Італія	62 137 800	201,1	91,7	2,5	5,8
Кіпр	854 802	92,4	82,7	12,9	4,4
Латвія	1 944 643	30,2	85,7	0,3	14,0
Литва	2 823 859	43,7	99,3	0,2	0,5
Ліхтенштайн	38 244	239	66,2	17,8	16,0
Люксембург	594 130	228,4	52,3	40,7	7,0
Мальта	416 338	1456,6	88,2	6,6	5,2
Нідерланди	17 084 720	411,3	94,3	2,9	2,8
Німеччина	80 594 016	231,1	88,8	4,8	6,3
Норвегія	5 320 045	16	89,4	6,6	4,0
Об'єднане Королівство	64 769 452	268,8	90,7	5,5	3,7
Польща	38 476 268	121,4	99,4	0,1	0,5
Португалія	10 839 514	110,9	96,1	1,1	2,7
Румунія	21 529 968	82,4	99,4	0,3	0,3
Словаччина	5 445 829	111,3	98,7	1,0	0,3
Словенія	1 972 126	102	94,5	0,9	4,6
Угорщина	9 850 845	105,3	98,5	0,8	0,7
Фінляндія	5 518 371	16,3	95,6	1,8	2,7
Франція	67 106 160	104,1	93,1	2,4	4,6

Держава	Загальна кількість жителів, осіб	Густота на км ² , осіб	Кількість власних громадян, осіб	Кількість громадян інших держав-учасниць ЄС, %	Кількість громадян інших держав (не ЄС), %
Хорватія	4 292 095	73,4	98,8	0,4	0,2
Чехія	10 674 723	134,1	95,2	2,0	2,9
Швейцарія	8 236 303	200	75,0	16,4	8,5
Швеція	9 960 487	22,2	91,5	3,1	5,4

Серед 28 держав-учасниць ЄС (до 31. 01. 2020 р.) найменше власних громадян проживає у Люксембурзі (52.3 %), а найбільше у Румунії та Польщі (по 99.4 %). Відносний баланс щодо кількості мешканців а) громадян інших держав-учасниць ЄС та б) громадян інших держав (не ЄС) спостерігаємо у Нідерландах, Румунії та Угорщині. Варто відзначити, що у Люксембурзі мешканців, громадян інших держав-учасниць ЄС, більше ніж мешканців, громадян інших держав (не ЄС) майже у шість разів (до прикладу в Бельгії у двічі, на Кіпрі у тричі, в Ірландії в четверо). Однак, у Латвії ситуація протилежна, бо кількість мешканців, громадян інших держав (не ЄС) значно більша ніж громадян інших держав-учасниць ЄС) до прикладу, в Естонії в шестеро, у Словенії в п'ятеро, у Греції в тричі, в Італії та Франції у двічі. Серед держав, близьких до ЄС, варто виділити Швейцарію, де громадян інших держав-учасниць ЄС проживає у двічі більше ніж громадян інших держав (не ЄС)³⁶.

Така ситуація у сфері громадянства зумовлена передусім впливом суттєвих геополітичних змін, перманентних цивілізаційних, міграційних та глобалізаційних викликів, трансформацією парадигми цінностей.

Гострота питань у сфері громадянства та правової ідентичності особи обґрунтовується інформацією агентства *Eurostat* щодо набуття громадянства держав-учасниць ЄС у зв'язку з натуралізацією. Серед них Німеччина надала найбільше паспортів (громадянств) громадянам Туреччини, Об'єднаного Королівства, Польщі, Італії, Румунії (загалом 116 тисяч 750 або 17 % від усіх громадянств, наданих державами-учасницями ЄС)³⁷. Серед громадян держав-учасниць ЄС, які набули

³⁶ *The EU in the world: 2018 edition*. Eurostat: statistical books. Luxembourg: Imprimerie Centrale, 2018. 160 p. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9066251/KS-EX-18-001-EN-N.pdf/64b85130-5de2-4c9b-aa5a-8881bf6ca59b>.

³⁷ *Acquisition of citizenship in the EU 2018* URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/news/themes-in-the-spotlight/citizenship-2018>.

альтернативне громадянство іншої держави-учасниці ЄС у зв'язку з натуралізацією найбільше румун (Італія, Німеччина, Бельгія); поляків (Німеччина, Швеція, Бельгія) та італійців (Німеччина, Бельгія, Франція)³⁸.

Продовжуючи аналізувати доступну статистику, варто нагадати, що у 2018 р. понад 15 тисяч українців набули громадянство держав-учасниць ЄС у зв'язку з натуралізацією (Німеччина, Польща, Італія)³⁹.

Якщо ж розмірковувати про міграційні потоки з півдня на північ та зі сходу на захід, то протягом 2018 р. серед громадян третіх країн найчастіше новими громадянами держав-учасниць ЄС стали понад 67 тисяч марокканців (Іспанія, Італія, Франція), понад 47 тисяч албанців (Греція, Італія), понад 28 тисяч турків (Німеччина, Франція, Нідерланди)⁴⁰. Однак така статистика не завжди корелює із первинним громадянством вихідців із цих держав (безпосередніх донорів мігрантів до ЄС). Так мігранти, які за всяку намагаються емігрувати до Європи, використовують східно-середземноморський транзитний шлях (через Туреччину у Грецію). Цей транзитний шлях вважається найактивнішим та найзатребуванішим з часу завершення Другої світової війни, протягом 2008 – 2018 років кожен рік в середньому ним проходить 30 000 – 60 000 осіб. Пік активності спостерігаємо у 2015 р., коли ним скористалися понад 885 тисяч осіб (здебільшого біженці із Сирії, шукачі притулку із Афганістану та Сомалі)⁴¹.

Серед інших активних транзитних шляхів до Європи варто виділити такі: західно-середземноморський (Марокко – Іспанія), центрально-середземноморський (північ Африки – Мальта, Італія), західно-балканський (Греція, Болгарія, Румунія або Хорватія, Угорщина), арктичний (з'явився у 2015 р., Росія – Норвегія)⁴².

Враховуючи реалії 2020 року, переконані, що держави-учасниці ЄС вочевидь будуть переглядати ступінь відкритості чи закритості зовнішніх кордонів (встановлювати паркани, будувати стіни)⁴³. Ймовірно, що ставлення до мігрантів (біженців, шукачів притулку), а також до тих, хто в'їжджає на їхню територію та виїжджає з неї,

³⁸ *Acquisition of citizenship in the EU 2018* URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/news/themes-in-the-spotlight/citizenship-2018>.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Детальніше дивитися тут: <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/eastern-mediterranean-route/>.

⁴² Детальніше дивитися тут: <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/eastern-borders-route/>.

⁴³ Andrew Rettman, *Nine EU states close borders due to virus* (*EUobserver*, 16.03.2020). URL: <https://euobserver.com/coronavirus/147742>.

зважаючи на поширення COVID-19, навряд чи здатне пригальмувати міжнародну міграцію (насамперед у контексті реалізації свободи пересування робітниками та студентами)⁴⁴. Однак, свобода пересування у зовнішніх кордонах ЄС нині доступна громадянам держав-членів ЄС та членам їхніх сімей, біпатридам, іноземцям, які мають дозвіл на проживання у ЄС, а також трудовим мігрантам, які мають дозвіл на роботу в ЄС. Наявність громадянства однієї з держав – членів ЄС (ЄЗВТ) у час поширення COVID-19 є важливим привілеєм, який гарантує такій особі свободу пересування в Європейському Союзі.

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

*кандидатка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Ефективне публічне управління є тим чинником, від якого великою мірою залежить цивілізаційний розвиток будь-якої держави. Саме публічне управління є однією із фундаментальних підвалин забезпечення дієздатності і безпеки держави, економічного зростання, подолання бідності та забезпечення добробуту населення⁴⁵.

Відомо, що кожна країна має певні особливості здійснення публічного управління, зумовлені тенденціями розвитку її правової системи. Основні характеристики публічного управління у кожній державі залежать від державною устрою, політичного режиму і політичної культури, функціонування політичних інститутів, виборчої системи (мажоритарної, пропорційної, змішаної), відносин між

---

⁴⁴ St Coutts, Citizenship, Coronavirus and Questions of Competence (European Papers: European Forum, 25. 04. 2020). URL: http://www.europeanpapers.eu/en/system/files/pdf_version/EP_EF_2020_I_012_Stephen_Coutts.pdf.

⁴⁵ Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / за заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене. Запоріжжя : ЗДІА, 2017. С. 380.

політиками і державними службовцями, між органами державної влади та інституціями громадянського суспільства⁴⁶.

Загальновідомо й те, що у сучасній державі, що керується принципом верховенства права, обов'язковим елементом правової системи є законодавче регулювання відносин органів публічного управління (насамперед, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування) з приватними (фізичними та юридичними) особами.

Протягом другої половини ХХ ст. розвиненими країнами Заходу було напрацьовано низку обов'язкових правил щодо врегулювання цих відносин. Зокрема, при прийнятті адміністративних рішень (тобто рішень органів публічного управління, які стосуються прав і обов'язків конкретних приватних осіб) вимагається: 1) забезпечити права особи (право: бути вислуханою перед прийняттям несприятливого рішення; на допомогу і представництво; на ознайомлення з матеріалами справи тощо); 2) встановити обов'язки адміністративного органу обґрунтовувати несприятливі акти, зазначати порядок їх оскарження тощо. Ці та інші права особи та обов'язки адміністративних органів зафіксовано у окремих законах про загальну адміністративну процедуру⁴⁷.

Варто зауважити, що не всі європейські країни вибрали шлях систематизації адміністративно-процедурного законодавства. Скажімо, у Франції, яку вважають взірцевою країною стосовно кодифікації законодавства і розвитку адміністративного права, це законодавство некодифіковане. Натомість правова регламентація адміністративної процедури здійснюється на основі Декрету «Про відносини між адміністративними органами і громадянами», законів про доступ до адміністративних документів, про мотивацію адміністративних актів та інших⁴⁸. Не мають кодифікованого нормативного акта, що регулює адміністративні процедури, і такі країни, як Бельгія, Велика Британія, Ірландія. Пояснюють це національними особливостями тієї чи іншої країни. Наприклад, у Великобританії та Ірландії діє закон щодо секрету в межах адміністративної сфери⁴⁹.

---

⁴⁶ Публічне урядування, права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції : монографія / Т. О. Карабін, Я. В. Лазур, М. В. Менджул, П. А. Трачук та ін.; за заг. ред. М. В. Савчина. Ужгород : Говерла, 2015. С. 5.

⁴⁷ Законодавство про адміністративні процедури. Центр політико-правових реформ, 2019. URL: <https://pravo.org.ua/ua/news/20872055-2.3.3.-zakonodavstvo-pro-administrativni-protседuri>.

⁴⁸ Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз / пер. з фр. В. Ховхун. Київ : Основи, 1996. С. 245.

⁴⁹ Гусаров С., Білоус В. Визначення адміністративної процедури та адміністративного процесу в адміністративному праві // *Вісник Академії управління МВС*. Київ, 2008. № 3. С. 6–18.

Необхідним є розуміння того, що суттєвим чинником забезпечення раціональності публічного управління, яке визначається через його доцільність, обґрунтованість і ефективність, виступає насамперед його соціальність, тобто наповненість суспільними запитами і очікуваннями, а гарантією спроможності до цілеспрямованих змін у сфері публічного управління є: наявність адекватних інструментів моніторингу й оцінки діяльності публічної влади; опанування цих інструментів і пізнання процесів управління змінами професійними управлінцями – державними службовцями і посадовими особами місцевого самоврядування⁵⁰.

Аналіз юридичної літератури дає підстави стверджувати, що належне публічне управління має вісім основних характеристик. Це участь, орієнтація на консенсус, відповідальність (підзвітність), прозорість, належне реагування, ефективність та результативність, рівність та врахування інтересів і відповідність принципу верховенства права⁵¹.

Як зазначають вчені, сучасне публічне управління – це управління суспільством разом із суспільством⁵². Йдеться про те, що публічне управління завжди здійснюється у контексті подій, що відбуваються в суспільстві і в реальних соціально-економічних, політичних і культурних умовах. Відповідно публічне управління не може бути ізольованим від суспільства, оскільки воно реалізується частиною цього суспільства і в тісному взаємозв'язку із цим суспільством⁵³.

Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо, що незважаючи на деякі відмінності у здійсненні публічного управління в європейських країнах, характерною його особливістю є прагнення до задоволення публічного інтересу. Відповідно орієнтація на захист прав і свобод людини, забезпечення дотримання й реалізації її прав, свобод та законних інтересів є основними пріоритетами публічного управління в країнах Європейського Союзу.

---

⁵⁰ Сороко В. М. Результативність та ефективність державного управління і місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2012. С. 3.

⁵¹ Галунько В., Діхтєвський П., Кузьменко О. Адміністративне право України. Повний курс : навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

⁵² Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє : монографія / відп. редактор І. А. Грицяк. Київ : К.І.С., 2009. С. 40.

⁵³ Обушна Н. І. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект // *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44(1). С. 57.

Марта ПАНКОВЕЦЬ

*кандидатка економічних наук, доцентка кафедри цифрової та міжнародної економіки Університет банківської справи
м. Львів, Україна*

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Із здобуттям незалежності України у 1991 році поступово визначився головний вектор її розвитку – інтеграція до європейського співтовариства. Європейський вибір України можна пояснити міцною історичною традицією співпраці українців з іншими європейськими народами, а також необхідністю протистояти раніше прихованій, а сьогодні відкритій агресії з боку Російської Федерації, яка в своєму спадкоємному імперському геополітичному баченні світу розглядає Україну, як частину своєї території, і яка в 2014 році реалізувала це своє бачення в дії через анексію Кримської АР та частини Донецької та Луганської областей України. Після подій по Революції Гідності всьому світу стало зрозуміло, що Українська держава є одним із ключових елементів політичної, військової, економічної та культурної безпеки Європи. Водночас європейський вибір України є природним та зрозумілим насамперед із позиції цивілізаційної близькості української та європейської культур. Розглянемо детальніше вплив культурного чинника на стан і перспективи євроінтеграційного руху України.

За цивілізаційним вектором українська культура є, безперечно, культурою європейського типу. В ній чітко проступає європейський індивідуалізм. Характерною рисою українців із часів антів і волинян VI ст., як і сьогодні, є прагнення до свободи і схильність наділяти вищою владою обране віче (раду).

Первісна руська (читай – українська, оскільки московський цар Петро I у 1721 році своїм указом розпорядився «...впредь Московское царство Русским именовать»⁵⁴, присвоївши таким чином своїй державі чуже ім'я і витіснивши справжніх руських на периферію новоствореної імперії, як малоросів) культура, хоча й розвивалася на власному ґрунті, проте зазнавала й зовнішніх впливів. Зокрема на

---

⁵⁴ С. М. Соловьёв. История России с древнейших времён. Режим доступу: <http://magister.msk.ru/library/history/solov/solv17p3.htm>.

державній та військовій організації Київської Русі істотно позначився вплив Скандинавії, прийшовши разом із князями династії Рюриковичів. Західноєвропейські впливи йшли також через Польщу, Угорщину, Німеччину і проявилися в розвитку міського права, літератури, архітектури, поширенні латинської мови тощо. Культурний розвиток Русі вагомо піднявся після прийняття християнства. Саме християнство стало ідеологічним підґрунтям для подальшого входження України-Русі в європейський культурний світ.

За часів Київської Русі були перекладені з грецької та інших європейських мов видатні літературні твори тієї доби. Більшість таких книг були церковними, проте перекладалися й історичні, природничі, філософські твори, юридичні трактати, белетристика. Найпопулярнішими серед них були "Александрія" – опис завоювань Александра Македонського, «Троянська війна» та ін., що свідчить про живу зацікавленість у Русі XI–XII ст. європейською історією та європейськими воєнними практиками.

Наприкінці XII ст. було написане "Слово о полку Ігоревім" – перлина давньоруської художньої літератури. Можна простежити спорідненість тем і героїв «Слова» і таких відомих літературних героїчно-епічних творів західноєвропейського середньовіччя, як "Поема про Беовульфа" (X ст.) та "Пісня про Роланда" (XI ст.).

Близькість до європейської культури обумовила також виникнення на Русі ще в X ст. монументальної кам'яної архітектури. Вважається, що першою кам'яною спорудою тут була Десятинна церква (989 – 996 рр.) у Києві.

Цікавою також є історія розвитку давньоруської медицини. Перші згадки про шпиталі відносять до часів Візантії IV ст., у Франції й Англії – VII–VIII ст., а в Москві перший шпиталь-притулок був організований щойно у XVII ст.. Зі згадок в історичних джерелах, перший шпиталь для лікування хворих та перебування інвалідів побудував у Русі в 1070 році Святий Феодосій Печерський, а першим відомим у нашій історії вченим-медиком стала княгиня Євпраксія – онучка Володимира Мономаха, яка в 30-х роках XII ст. написала грецькою мовою трактат "Алімма". Він став тогочасною енциклопедією медичних знань і зараз зберігається в бібліотеці Лоренцо Медічі у Флоренції. Отже, як бачимо, Київська Русь набагато швидше адаптувала і розвивала європейські культурні традиції, ніж, до прикладу, Московщина.

Розвиток української культури в XIV – першій половині XVII ст. органічно пов'язаний із тим, що землі України входили тоді до

Великого князівства Литовського. Кревська унія 1385 року поклала початок об'єднанню Литви і Польщі, надавши польській шляхті право володіння українськими землями і узаконивши цим на кілька віків експансію латинської культури на українських землях. Хоча тоді й розпочався тотальний наступ на українську культуру, православну віру, звичаї, традиції, мову, проте позитивним моментом цього процесу було входження українських земель у простір західної цивілізації.

У XV ст. Україна потерпала від регулярних нападів татарських орд. Цей фактор вкрай негативно позначився на економічному і культурному розвитку України. У XVI ст. вона вступила розграбованою і знищеною, і це є беззаперечним історичним свідченням того, що у середньовічні часи Україна, розвиваючись, хоч і на периферії, але в руслі європейської культури, потерпала від агресії своїх східних сусідів.

У той час, коли в Московщині західної культури, її державних управлінських практик завжди боялися і тікали від них, у Русі їх сприймали та розвивали. Атмосфера вільнодумства утверджувалась у провідних українських освітніх закладах, зокрема в Києво-Могилянській академії, заснованій у 1632 році. Вона стала не лише освітнім, а й науковим центром. Як свідчать нотатки лекцій Йосипа Горбацького в 1639–1640 рр. та Інокентія Гізеля в 1645–1647 рр. ("Підручник логіки" та "Загальний нарис філософії"), професори не обмежувались лише викладом концепцій, загальноприйнятих у тогочасній європейській науці, а й самостійно досліджували проблеми логіки, психології та інших наук. Відтак українці вже в XVII ст. мали свою вищу школу, яка здобула визнання у всьому слов'янському світі, демонструвала зв'язок української культури із західноєвропейською, стала світочем демократизму українського суспільства та здійснила величезний внесок у справу формування української еліти.

У XVI ст. в Україні бурхливо розвивалася друкарська справа. Відомий історії першодрукар Іван Федоров започаткував у Львові друкарню, в якій у 1574 році надрукував грецький "Буквар", що використовувався згодом також болгарськими книжниками. За сприяння Львівського Ставропігійського братства було опубліковано немало поетичних і драматичних творів, що дало поштовх подальшому розвитку різножанрової української культури.

Всередині XVII ст., в часи Руїни, українська культура не лише спромоглася на силу й оригінальність, що дозволяли стійко чинити опір полонізації та московському наступові, але й здобула собі

великий вплив у відсталій Московщині. У 1649 році московський цар Олексій Михайлович Романов, батько Петра I, запросив із України вчених людей надрукувати в Москві Біблію. У 1664 році до Москви був покликаний Семен Полоцький – вчити царевичів Олексія, Федора, Петра та царівну Софію. Українці заклали в Москві Слов'яно-греко-латинську академію, на зразок Київської, і вчителів у цю московську академію впродовж усього XVIII ст. набирали саме із середовища вчених-українців⁵⁵. Про український вплив на Москву в той період професор П. А. Безсонов (російський дослідник сербського, білоруського, російського фольклору, етнолог) писав: "Пришельцы (малороссы) заняли здесь самые видные и влиятельные места, от иерархов до управления консисторий, ... от воспитателей семьи царской до настоятелей монастырей, до ректоров, префектов и учителей йми же проектированных школ..."⁵⁶.

Українська держава в кінці XVIII ст. впала перед наступом мілітарно потужнішої Російської держави. Українська молодь все частіше виїжджала за кордон навчатись у Лейпцігу, Кенігсберзі, Страсбурзі та інших містах Європи. Через цих вихованців західних шкіл в Україну приходили нові культурні віяння. Відтак українська культура у XVIII ст. не тільки ні в чому не поступалась іншим європейським національним культурам, а й викликала їхній подив і захоплення. Україна без перебільшення стає у цей період одним із форпостів європейської культури⁵⁷. Такі видатні постаті української художньої та суспільної думки XIX ст., як Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров, І. Франко, красномовно засвідчили рівень зрілості українського суспільства, для якого боротьба за незалежність і самостійність, свободу і рівність – все те, що ми називаємо фундаментальними європейськими цінностями – стала провідною національною ідеєю.

У XX ст. українська культура розвивалася в умовах систематичних утисків і заборон з боку радянського комуністичного режиму. Культурне життя в радянській Україні захлинулося в хвилях політичного терору проти української культури, її творців та носіїв. Однак і тоді народжувалися діячі, які оспівували свободу і красу свого краю рідною мовою, закладали визвольні ідеї в свої полотна, які своїм

⁵⁵ Чорна С. Українська церква і московські міфи // Голос України. 2018. № 191. С. 12.

⁵⁶ Русский Биографический Словарь. Режим доступу: <http://www.rulex.ru/brbs>.

⁵⁷ Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації: монографія/кер. авт. кол. і наук. ред. А.І.Кудряченко; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс, 2014. 444 с.

талантом змушували захоплюватися цілий світ. Їх імен – сотні, їх творчості, без сумніву, ще будуть присвячені численні дослідження наших сучасників та нащадків.

Таким чином, українська культура ґрунтується на тих же ж цінностях, що формувалися в європейських країнах впродовж століть. І саме культура має стати тим надважливим чинником, що забезпечить інтеграцію України в європейський простір, у коло держав і націй, з якими Україна з давніх давен поділяє ліберальні, демократичні й гуманістичні цінності. Саме тому, що Україна була і є невід'ємною частиною Європи, вона продовжує боротьбу за своє європейське майбутнє.

Секція 1
УКРАЇНА – ЄС:
ТЕНДЕНЦІ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН

Степан СЛИВКА

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та філософії
права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАГНЕННЯ
ДУХОВНИХ УПОРЯДКОВАНОСТЕЙ В УКРАЇНІ**

Людина, суспільство, держава та інші онтологічні угруповання наділені потенційними феноменами духовної активності у доланні різноманітних перешкод в утвердженні свого буття, волі до істини і добра, до всього онтологічного. Це пояснює наявність у людини свободної волі, яка здійснює необхідну векторну орієнтацію як прагнення досягнути онтологічної мети.

Онтологічна мета людини, суспільства, держави – це духовна упорядкованість, що є добром. Досягати цієї мети найлегше колективно, там діє вища сила, природне і надприродне. Все більше стає очевидніше, що добро міститься у добровільному спільному прагненні інтеграції, об'єднанні. Йдеться про євроінтеграційне прагнення, які визнані добром. Адже бажати людському життю зла може тільки сатана. Тому можна зробити висновок про те, які держави в світі, в Європі скеровують слабших держав у добро, а які у зло. Тому волевиявлення європейських держав є єдиними, але без агресорів, завойовників, які пропагують добро у вигляді матеріального, тобто матеріальної залежності, забувши про першість духовного.

Для України духовні проблеми завжди перебували на першому плані. Ми дотримуємося високих духовних стандартів, які необхідні для євроінтеграційних прагнень. Але на порядку денному повинні бути постійно духовні упорядкованості.

Духовні упорядкованості людину супроводжують протягом всього життя. Людина не завжди однаково сприймає навколишній світ, що

залежить від багатьох факторів, серед яких найбільші прояви мають *матеріальний, пізнавальний, виховний*.

Зокрема, *матеріальний* фактор часто тяжіє над духовністю людини і найбільше заважає духовним упорядкованостям. Навіть матеріальні упорядкованості непомітно негативно впливають на духовність людини. Адже захоплення матеріальними речами, зачарування у надбанні цих речей в деякій мірі гальмує розвиток духовності, розчаровує в аскетичному житті. Складно знайти середину у набутті матеріальних благ щоб не порушити ступінь духовності. Але якщо накопичення матеріальних статків скеровувати для духовної упорядкованості, то таке завдання є можливим.

Пізнавальний фактор має життєве завдання, яке полягає у задоволенні певних потреб. Якщо людина пізнає навколишній світ з метою своїх духовних упорядкованостей, а не з метою матеріального збагачення, то такі внутрішні настанови сприяють методологічній евристиці. Етнічно-родинні пориви в даному випадку мають місце тоді, коли синергетичний підхід насичений відповідними ментальними кодами. Тобто, щоб пізнавальний фактор сприяв духовним упорядкованостям, необхідно прислухатися до онтологічних особливостей своєї нації та родини.

Виховний фактор у духовних упорядкованостях необхідний для діалектичних дискурсів. Людині потрібні постійні консультації, поради тощо. Для духовного упорядкування важливим є виховання в напрямі синергетичного світосприйняття. Потрібно, щоб людина життєву діалектику сприймалася синергетично, а не штучно, примусово. Щоб навести порядок у своїй духовній скарбничці, треба розуміти, що методологічні настанови формуються не під впливом сили, а синергетично.

Виходячи із розглянутих факторів можна дослідити духовні упорядкованості у вигляді класифікації. Таку класифікацію доцільно здійснити виходячи із екзистенціальних властивостей. Екзистенціали спрямовують до трансценденталій тоді, коли їх духовно класифікувати і відповідно спрямувати. Розглянемо основні екзистенціали: віру, надію, любов, які приносять найбільший успіх у упорядкованості духовності.

Віра потрібна людині для первинної онтологічної спрямованості. Адже не все вдається оцінити реально, оскільки реальний світ є лише невеликою частиною цілого світу, Всесвіту, який людині дослідити у повній мірі не під силу. Що відбуваються у недослідженому світі ми можемо знати із богословських наук, які ґрунтуються на вірі передусім в Бога, Його промислах. Світ побудований Богом так логічно і цілісного, що людині нічого не

залишається як вміло, без онтологічних порушень досліджувати його впорядковувати свій побут і свою духовність згідно ступеня віри.

Надія як упорядковуючий елемент духовності дає перспективу буттю людини. Вона доводить, що людина не є покинутої, забутою у величезному світі, а потрібною як тепер і як в майбутньому. На людину чекають небесні діяння, тобто ті, які людина і здійснювала до гріхопадіння. Очікування людини на небесах є другою онтологічною спрямованістю духовності. Надія попасти туди повинна бути у кожного. В цілому це бажання не є вже таким складним, головне уміти відмежуватися від різноманітних спокус неонтологічних намірів. Але прислухання до синергетичних закономірностей надасть надії реальну методологічну перспективу.

Фактично в умовній класифікаційній таблиці любов є першою, оскільки з неї її і все починається. Але часто треба виходити з того, що любити потрібно когось і щось, що впливає із віри і надії.

Любов є найбільша з усіх чеснот, бо налагоджує святі почуття між нами і Богом. Ця приязнь сприяє тому, що ми вже тепер беремо участь у Його житті. Тут, на землі, любов Бога завжди містить дві інші богословські чесноти: віру й надію, бо без любові віра й надія мертві, вони залишаються недосконалими, оскільки лише любов їх оживає та удосконалює (Сафрон Мудрий). Тому основним духовним упорядником є любов, яка не підвладна жодним нормам, діє синергетично і створює надійні методологічні настанови етнічно-родинних поривів.

Михайло КЕЛЬМАН

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ

Однією із самих актуальних проблем інтеграції України в європейський правовий простір і адаптації законодавства до європейських стандартів України є забезпечення єдності розуміння та

застосування правової термінології. Одним із таких понять є «європейський правовий стандарт» і похідні та суміжні з ним поняття в різних юридичних конструкціях.

Поняття «стандартів» у останні десятиліття є досить поширеним і вживається в різних правових актах і джерелах доктринального характеру. Так, термін «стандарти» в різних юридичних конструкціях застосовується, зокрема, в документах Генеральної Асамблеї ООН, Комітету міністрів РЄ, Парламентської асамблеї РЄ, рішеннях Європейського суду з прав людини, законах України, указах Президента України тощо.

У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів і адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини від 12. 05. 2004 р., зазначено: «головною передумовою ефективного захисту Конвенцією прав людини у Європі є застосування Конвенції державами в їхньому правопорядку у світлі прецедентної практики Суду. Це передусім передбачає приведення державами законів і адміністративної практики у відповідність з Конвенцією».

Україна є членом Ради Європи і взяла на себе обов'язок запроваджувати стандарти Європейської конвенції з прав людини та практику Європейського суду з прав людини. З цією метою в Україні було прийнято ряд нормативних-правових актів, у яких в контексті доктрини верховенства права ставиться завдання запровадження «європейських стандартів»⁵⁸.

Водночас, легальне визначення поняття «європейський стандарт» у законодавстві України відсутнє, що породжує проблему правової невизначеності поняття, відокремлення змісту та якості «європейських стандартів» від інших за змістом: правових явищ і в невід'ємному контексті доктрини верховенства права.

Проблема з'ясування правових стандартів має місце і в наукових дослідженнях. Проте, відсутня єдність наукових позицій і критеріїв щодо визначення правового змісту поняття «стандарт». Тому виникає необхідність з'ясувати окремі аспекти доктринального та юридичного змісту поняття «європейський правовий стандарт» у співвідношенні з іншими подібними, похідними й суміжними з ним поняттями у

---

⁵⁸ Див., наприклад: Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 3. 02. 2006 № 3477-IV; Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10 травня 2006 року № 361/2006.

різних юридичних конструкціях у нормотворчості, правозастосуванні, правосудді та механізмі забезпечення прав та свобод.

У цьому контексті слід зазначити, що в окремих дослідженнях цієї тематики поняття правових стандартів ототожнюється з нормами позитивного права. Так, П. А. Кучеренко стверджує, що міжнародні стандарти в галузі виборчого права розуміються «як сукупність міжнародно-правових норм, що закріплюють базові виборчі права громадян та принципи їхньої реалізації, наявність яких дозволяє гарантувати проведення демократичних виборів»⁵⁹.

З. Б. Демичева, використовуючи в якості наукового інструментарію доктрину позитивістського правового аналізу, дотримується позиції, що поняття «правові стандарти» Ради Європи «...позначає міжнародно-правові норми, що містяться в нормативно-правових актах Ради Європи (конвенціях, протоколах, хартіях) і відбиває основні досягнення європейських держав у різних сферах»⁶⁰ [3, с. 11].

Тому, на думку З. Б. Демичевої, «...резолуції й рекомендації Комітету міністрів РЄ, як і рішення Парламентської асамблеї РЄ, не носять юридично обов'язкового характеру (*visobligandi*) і не мають прямих правових наслідків для держав-членів, а, отже, не є джерелами правових стандартів Ради Європи». Крім того, рішення й постанови Європейського суду з прав людини також, на думку З. Б. Демичевої, не є джерелами правових стандартів Ради Європи.

У цьому контексті викликає сумнів позиція авторів щодо ототожнення поняття «правовий стандарт» із змістом норми позитивного права і, тим більше, викликає заперечення розрізнення «правового стандарту» від «не правового» за ознакою юридичної обов'язковості в дусі радянського позитивізму та всупереч ідеології верховенства права.

Крім того, ряд авторів щодо практики Європейського суду з прав людини часто пояснюють зміст понять «прецедент» «правова позиція», *ratiodecidenti*, принцип *staredecisis* у смислі певних «правових стандартів», «що знаходяться в основі прецедентного права»⁶¹.

Тому виникає потреба з'ясувати окремі аспекти змісту та співвідношення понять: «європейський стандарт» «правовий стандарт», «законодавчий стандарт» «стандарти у галузі прав людини» «норма-

⁵⁹ Демичева З.Б. Правовые стандарты Совета Европы: Автореф. дисс.. канд. юрид. наук. М., 2006. С. 8.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів: У 4 т.: Для студ. вищих та серед, навч. закл. / Василь Яременко (уклад.), Оксана Сліпущко (уклад.). К. : Аконт, 1998.

стандарт» та інші подібні юридичні конструкції. Не менш значущою проблемою є з'ясування доктринального та юридичного значення цих понять у нормотворчості, правозастосуванні, правосудді та механізмі забезпечення громадянських прав та основних свобод.

Поняття «стандарт» (від англ. *standart*) – це певний зразок, вірєць, модель. Тлумачний словник української мови пояснює поняття «стандарт», зокрема, як єдину типову форму організації, проведення, здійснення чого-небудь⁶². Відповідно до цього поняття «правовий стандарт» окреслює певну типову та вірєцеву форму (правову модель) буття всіх правових явищ.

Принагідно слід зазначити, що правове моделювання є ознакою сучасного розвитку юридичної думки й використовується як на міжнародному, так і національному рівні⁶³. Показовим прикладом слугує, зокрема, Модельний інформаційний кодекс для держав-учасників СНД від 3 квітня 2008 р.

Але юридичну конструкцію «правовий стандарт» не виправдано ототожнювати із поняттям «норма-стандарт», що міститься в нормативно-правовому акті. Адже, поняття правові акти охоплює: нормативно-правові акти, акти правозастосування, акти тлумачення та акти договірної права. Так, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження типової форми заяви (клопотання) про вибір місця розташування земельної ділянки» від 18 лютого 2009 р. № 113 затверджено стандарт правозастосовного документа: форму заяви та перелік документів, що додаються до заяви.

Важливо також мати на увазі, що поняття «право» і «закон» не тотожні як з точки зору форми, так і з точки зору якості. Зокрема, Європейський суд з прав людини юридичну конструкцію «згідно із законом» тлумачить у смислі єдності права «писаного» та «неписаного». У контексті поняття «єдність права» законодавчий стандарт вимагає наповнення правовим змістом в результаті тлумачення та усталеності відповідної судової практики. У ньому смислі «законодавчий стандарт» є однією із форм існування матерії права.

Тому доцільно виокремити поняття «правові стандарти», «законодавчі стандарти», «норми-стандарти» та «стандарти тлумачення» і надати їм певного правового змісту.

⁶² Мурашин О.Т. Модельні нормативно-правові акти в процесі інтеграції правових систем // Трансформація правової системи України: євроінтег-раційний вибір. К., 2009.

⁶³ Козюбра М.І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог // Наукові записки: Збірник наукових праць. Юридичні науки. К., 2007. Т. 64.

Отже, стандарт у правовій сфері можливо виявити як за формою, так і за змістом чи якістю правових явищ. Стандарт може бути матеріальним або процесуальним, доктринальним або юридичним, нормативним або правозастосовним, модельним нормативним актом або окремою типовою нормою, взірцевою юридичною процедурою чи процесуальним механізмом тощо.

Ярина БОГІВ

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри теорії, історії та філософії права Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Розвиток сучасного світу характеризується процесами глобалізації, що посилює універсалізацію всіх сфер життя суспільства і безумовно не може не впливати на функціонування національних держав. У процесі глобалізації, зазначає І. Валерстайн, утворюється глобальне суспільство – світ-система, центром якої є найрозвиненіші країни світу, які експлуатують менш розвинені країни, що утворюють напівпериферію. Під впливом глобалізації розпочалися суперечливі процеси, пов'язані із системною перебудовою чинної архітектури міжнародних відносин, основою яких була суверенність держав. У сучасних умовах національна держава стає надто великою для вирішення маленьких проблем і надто маленькою для вирішення великих проблем⁶⁴.

Глобалізація веде до серйозних змін у політичній і культурній сфері. Ці зміни безпосередньо зачіпають, хоча й різною мірою, всі національні держави. Залучення національних держав у глобальну економіку повсюдно породжує явище, яке експерти описують у таких термінах як «звуження», «ослаблення», «девальвація» суверенітету.

Ефективне виконання державою функцій забезпечує високий рівень її розвитку та суверенітету. Здатність самостійно вирішувати

⁶⁴ Глотов Б. Б. Функціонування національних держав в умовах глобалізації. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12gbbdug.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12gbbdug.pdf). С. 1-12

внутрішні проблеми й бути при цьому здатною реагувати на зовнішні загрози – це характеристики держави з високим рівнем суверенітету. Рівень суверенітету держави варіюється в залежності від її розташування в світовій системі. Зростання рівня суверенності окремих перехідних держав не вигідний лідерам глобалізаційних процесів. Спроби підвищення ефективності провідних сфер функціонування окремих держав суперечать інтересам провідних держав, а, отже, можуть блокуватися з їхнього боку⁶⁵.

У зв'язку з тим, що в сучасних умовах більшість держав не в змозі забезпечити належний рівень безпеки, знижується ефективність управління з боку національних урядів, стає очевидною криза лояльності як продукту обміну між державою і громадянином, а також його підзвітності державній владі. Багато сучасних науковців навіть стверджують, що у майбутньому поняття національно-державної належності стане менш важливим. Особливо для тих людей, які пов'язані з кількома державами подвійним громадянством⁶⁶.

Очевидно, що держава як основа сучасного міжнародного порядку набуває нових організаційних форм. Держави передають частину суверенних прав наддержавним структурам, що сприяло упорядкуванню міжнародних відносин⁶⁷. Як наслідок, зазначає С. Макаренко, наддержавні структури набувають власного суверенітету та створюють нові типи політичної ідентичності і лояльності, які «відчужують» об'єкти влади від держави⁶⁸. Щоправда з твердженням стосовно набуття наддержавними структурами «власного» суверенітету важко погодитися⁶⁹.

Європейський Союз є найбільш наочним прикладом практики делегування владних повноважень нагору. Держави, що входять до складу Європейського Союзу, більше не є єдиними центрами влади в

---

⁶⁵ Смолянук В. Ф. Десуверенізація сучасних держав як наслідок глобалізації // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. Вип.1.2014. URL: <http://nationalsecurity.org.ua/2015/04/22/desuverenizaciya-suchasnikh-derzhav-yak-naslidok-globalizacii/>.

⁶⁶ Линклейтер Э. К постсуверенному политическому пространству. URL: <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-3/linklater.htm>

⁶⁷ Блинов А. С. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построение политико-правовой модели формирующегося глобального порядка. Москва.: Макс Пресс, 2003. 194 с.

⁶⁸ Макаренко С. Эволюция «государства-нации»: попытка деконструкции // Космополис. 2007. № 2 (18). 131 с.

⁶⁹ Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; 12.00.

межах своїх власних кордонів. Політичні процеси, що відбуваються в ЄС можуть бути охарактеризовані як «наднаціональні»⁷⁰.

Наявність розгалуженої системи інститутів ЄС (Європарламент, Європейська Рада, Рада ЄЄ, Єврокомісія, Суд ЄС, ЄЦБ, Рахункова Палата) суттєво змінило конфігурацію влади і механізм її здійснення як в Союзі, так і державах-членах. Фактично, сталася не просто реконфігурація влади, а часткова десуверенізація країн-членів, на що вони погодились (деякі з неактивним спротивом й окремими застереженнями).

Розвиток європейської інтеграції в бік її посилення, особливо зважаючи на спробу запровадження Конституції ЄС та підписання Лісабонського договору, дозволяє визначити наявність стійкої тенденції, з одного боку, щодо послідовного самообмеження держав-членів ЄС у обсязі здійснюваних суверенних прав, а з іншого – набуттям ЄС дедалі більше ознак наддержавного утворення. Аналіз сучасного стану державного суверенітету держав-членів ЄС дозволяє зробити висновок, що при збереженні формально-юридичного (політико-правового) аспекту державного суверенітету одночасно відбувається поступове обмеження матеріальних можливостей його прояву, що виражається в делегуванні державами суверенних прав ЄС.

Передача Євросоюзу права реалізації певних повноважень передбачає заборону національним урядам паралельно здійснювати правове регулювання в тих самих сферах діяльності. Зокрема, в ЄС існує сфера конкуруючої компетенції, а також сфери, де діяльність наднаціональної організації має координаційний характер або такий, що доповнює діяльність національних урядів. Наднаціональна організація у вигляді спільних органів політичного управління не обмежує суверенітет держав, а лише перебирає на себе реалізацію окремих суверенних прав, якщо держави-члени вважають, що їх здійснення на наднаціональному рівні є більш ефективним і корисним, аніж на національному. В ЄС національні уряди обмежують себе не в суверенітеті і навіть не в суверенних правах, а лише в праві реалізації останніх.

З однієї сторони держави-члени самі пішли на обмеження своїх суверенних прав у зв'язку з членством у ЄС, що знайшло своє відображення у Основних законах та правових актах країн. З іншого

---

⁷⁰ Яковюк І. В. Прояв наднаціональності в Європейському Союзі // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Харків: Право. 2006. № 12. С. 121 – 128.

боку, державний суверенітет країн-членів ЄС виявляється підірваним регіональною політикою, що здійснюється цією структурою. Основним гаслом останніх часів у ЄС стає: «ЄС: від Союзу країн до Союзу регіонів». Таким чином, вирішення проблем територіальних складових країн-членів ЄС переміщується на загальноєвропейський рівень, і регіональний розвиток здійснюється в інтересах гармонійного розвитку об'єднання, а не кожної окремої країни⁷¹.

Збереження національними урядами держав ЄС контролю над реалізацією таких суверенних прав, як право стягувати податки, визначати адміністративно-територіальний поділ країни, мати збройні сили, оголошувати стан війни та укладати мир набуває вирішального значення для збереження суверенітету. Лише за цієї умови держави продовжуватимуть відігравати провідну роль у системі міжнародних відносин. При цьому поступово відбуватиметься трансформація параметрів суверенітету, яка полягатиме у поступовому прийнятті державами концепції так званого «розподіленого суверенітету»⁷².

Таким чином, при створенні будь-яких наднаціональних організацій держави не відмовляються від свого суверенітету на їхню користь, а делегують їм частину своїх владних повноважень. Держава за таких умов дедалі частіше поступається своїм внутрішнім суверенітетом заради вирішення загальносвітових проблем, втрачає монополію на реалізацію владних повноважень. Водночас будь-яка держава, незалежно від рівня економічного розвитку, має суверенітет на рівні з іншими державами. Процес міжнародної глобалізації слід розглядати як результат продовження внутрішньої політики держав через відстоювання їхніх національних інтересів у наднаціональних політичних інституціях.

В умовах глобалізації науковці вимушені шукати нові підходи до розуміння державного суверенітету. А поки такий пошук триває, в Європейському Союзі реалізується концепція «спільного» суверенітету, згідно з якою формальний суверенітет зберігається за державами-членами, а фактичний значною мірою реалізується національними урядами та інститутами ЄС спільно, що відповідає принципам лояльного співробітництва, субсидіарності і пропорційності, які характеризують сьогодні відносини між Євросоюзом і

⁷¹ Яковюк І. В. Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення // Вісник Академії правових наук України. 2004. №3. С. 114 – 126.

⁷² Якименко Х. С. Європейський Союз: правова природа об'єднання : автореф. дис. ... к. ю. н. : 12.00.01. Харків, 2009. 229 с.

державами-членами⁷³. Очевидно, процеси глобалізації не повинні повністю «стирати» національно-державні відмінності. Держава може лише частково поступитися суверенітетом з метою вирішення окремих проблем, в тому числі глобального характеру, але це не означає повної втрати її суверенітету.

Олеся РАДИШЕВСЬКА

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри службового
та медичного права Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду
м. Київ, Україна*

ЄВРОПЕЙСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ «НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ» ТА «НАЛЕЖНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ» ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Європеїзація адміністративного права є одним з напрямів правової інтеграції, що ґрунтується на процесах уніфікації та гармонізації принципів і норм, спрямованих на упорядкування зв'язків між людиною і органами публічної влади⁷⁴. В умовах поглиблення європейської інтеграції, функціонування єдиного європейського адміністративного простору, що має за мету забезпечення єдиних стандартів і правил адміністративної процедури на території України та держав-членів Європейського Союзу та Ради Європи, вимагає створення гармонізованої правової надбудови, зокрема адміністративно-правових засад.

Однак концептуалізація стандартів публічної адміністрації пройшла довгий шлях: від «м'якого» рекомендаційного регулювання (прийняття етичних кодексів, правил поведінки тощо) до закріплення фундаментального права на належну адміністрацію у джерелах первинного права ЄС⁷⁵. Уважаємо, що в умовах європеїзації

⁷³ Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01

⁷⁴ Адміністрування та принципи адміністративного права у відносинах між особами і органами публічної влади : посібник / наук. ред. О. Радишевська ; Рада Європи. Київ, 2020. С. 1.

⁷⁵ Koprčić I., Musa A., Novak G. Good Administration as a Ticket to the European Administrative Space // *Zbornik PFZ*. 2011. Vol. 61, iss. 5. P. 1521.

адміністративного права одним з ключових принципів є засади належної адміністрації (*good administration*), покладений в основу реалізації однойменної концепції та концепції належного врядування (*good governance*), які задекларовано в праві ЄС і РЄ, зокрема в Рекомендації КМРЄ R (2007) 7 про належну адміністрацію. Так, право ЄС оперує останнім поняттям, як в актах ЄС «м'якого» права (англ. *soft law*), зокрема Білій книзі «Європейське врядування» (англ. «*European governance*») ⁷⁶, так і в актах первинного права ЄС (зокрема, ст. 15–16 Договору про функціонування ЄС, ст. 42–43 Хартії основоположних прав ЄС), практиці Суду ЄС. В українському контексті принципи належного врядування зафіксовані в низці положень Угоди про асоціацію з ЄС 2014 р., у т. ч. преамбулі, ст. 3, 4, 295, 349, 350, 408, 411. Отож досвід проведення інституційних реформ публічної адміністрації країн-членів ЄС засвідчує необхідність врахування спільних інституційних принципів публічної адміністрації для забезпечення адміністративної здатності публічної адміністрації, що є необхідною передумовою для взаємодії в європейському адміністративному просторі та виконання зобов'язань, пов'язаних з асоційованим членством у ЄС ⁷⁷.

Варто навести думку Й. Демпе (*J. Deppe*), який справедливо зауважує, що трансформаційній державі потрібні власні матеріальні та професійні передумови, зокрема для правильного використання західноєвропейського досвіду на новому ґрунті ⁷⁸. Тож важко переоцінити значущість побудови в Україні доктрини адміністративного права, заснованої на європейських концепціях належного врядування і належної адміністрації. Коротко проаналізуємо їхню генезу.

Уважається, що основним центром розробки принципів адміністративної процедури є країни англосаксонської правової системи зі своїми концепціями: британською – «натуральної справедливості» (англ. *natural justice*) та американською – «законної процедури» (англ. *due process*). Важливим фактором їхнього правозастосування є неформалізовані джерела права – судові рішення, правові звичаї, традиції, норми моралі, принципи права. Навіть норми чинного законодавства підлягають суттєвому корегуванню з

⁷⁶ European governance: A White Paper. 25. 07. 2001. COM(2001)428. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_10 (accessed: 20.06.2020).

⁷⁷ Пухтецька А. А. Актуальні проблеми оновлення системи принципів адміністративного права України // *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2014. Т. 155. С. 68.

⁷⁸ Deppe J. Die Entwicklung des allgemeinen Verwaltungsrechts in der GUS // *Jahrbuch für Ostrecht (JOR)*. 2011. Bd. 52. S. 273.

посиланням на ці концепції⁷⁹. У більшості випадків мова йшла про правозахисну діяльність та вихідні засади права, що перевіряються судовими органами⁸⁰.

На противагу вказаним концепціям «з-за океану», у континентальній Європі тріумфує концепція належної адміністрації. Ці принципи в основному – це процедурні засади, у яких матеріально-права сфера є вторинною⁸¹. Хоча й процедурні гарантії належної адміністрації, органічні для європейських країн, є результатом «злиття» континентальної правової доктрини і британської – «натуральної справедливості». Акти права ЄС, що «зшили» матерію належної адміністрації, дуже часто були під тиском американського бізнесу й антимонопольного законодавства⁸².

Проте для адміністративного права країн континентальної правової системи важливо, щоб рішення суб'єктів публічної адміністрації були законними. Догматичним ідеалом для такого способу мислення є «єдино правильне рішення», де за допомогою принципів адміністративної процедури лише здійснюється контроль, чи органу дійсно вдалося досягнути наперед зафіксованого результату. Таким чином, адміністративно-процедурним нормам відводиться лише допоміжна функція, а матеріальним – основоположна. Концепція «виходячи із результату», цілком доречно багатьма вважається досить «дивною», адже є формою управлінської догматики, яка притаманна лише німецькій правовій традиції і яка істотно відрізняється від характерного для англосаксонського правового кола наголосу на процесі (англ. *due process*). Коріння такого способу мислення проростають аж до філософії німецького ідеалізму та часів різноспрямованого подальшого розвитку *common law* і континентальної традиції права. Хоча з подальшим розвитком сучасного законодавства про адміністративну процедуру та появою нових форм прийняття рішень в Німеччині важливість процедури відчутно зросла, але наслідки її орієнтації саме на результат і до сьогодні проявляються у міцній спрямованості на застосування адміністративно-процесуального контролю. Водночас ідеям правового врегулювання адмініст-

⁷⁹ Essential Administrative Law / ed. I. Ellis-Jones. 2nd ed. Sydney-London, 2001. P. 26.

⁸⁰ Ponce J. Good Administration and Administrative Procedures // *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 2005. V. 12, iss. 2. URL: <https://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol12/iss2/10/> (accessed: 01. 11. 2020).

⁸¹ Nehel H. P. Good Administration as procedural right and/or general principle? // *Legal Challenges in EU Administrative Law. Towards an integrated Administration* / ed. H. C. H. Hofmann, A. H. Turk. Edward Elgar Pub, 2009. P. 323.

⁸² Gonzalez J. A. The Evolution of Administrative Procedure Theory in «New Governance». Key Point // *Review of European Administrative Law*. 2013. Vol. 1, № 1. URL: <https://www.uitgeverijparis.nl/nl/reader/193004/7919> (accessed: 01. 11. 2020).

ративної процедури надає перевагу (у зростаючій протилежності до німецького законотворця) і право ЄС⁸³.

Концепція «належної адміністрації» пов'язана з концепцією «належного врядування», котра встановлює стандарти діяльності для суб'єктів публічної адміністрації, завданням яких є надання високої якості адміністративних послуг у публічному секторі. Якщо належне врядування – це концепція, яка враховує досягнення теорії політології, управління та організації процесів, то належна адміністрація передбачає запровадження «законних» стандартів якості надання публічних послуг, прийняття адміністративних рішень тощо⁸⁴. Отож ця концепція є процесом поєднання повноважень органів публічної влади сервісно-орієнтованої держави з обов'язками реалізації завдань для розвитку суспільства в цілому.

Грунтовний аналіз співвідношення концепції належного врядування з інструментарієм верховенства права – демократизму – інституційності, а також впливу його на національну судову практику окремих країн, зокрема Центрально-Східної Європи, здійснив Г. Х. Аддінк (*G. H. Addink*). Автор стверджує, що концепція належного врядування (через розуміння її у *acquis* ЄС та іншими міжнародними організаціями) здійснила величезний вплив на правові системи цих держав, проте у напрямку інституційності країн Балтії, а саме щодо принципів прозорості та права на участь, показники – низькі. Водночас Польща та Угорщина «сильні» в аспектах верховенства права (захисту прав людини), прозорості та права на участь, а Словацька та Чеська Республіки – в інституційному напрямку (ефективності, об'єктивності і неупередженості). Проте, на думку вченого, законодавець Словенії, Хорватії та Болгарії повинен сфокусувати увагу на принципах демократизму та відкритості. Подібні виклики стоять і перед Україною. Дослідник обґрунтовував результати всіх своїх наукових розвідок через призму шести груп принципів в адміністративному праві: 1) принципи законності (правильності); загальності (заборона зловживання владою, заборона свавілля, правової визначеності, законних очікувань, рівності, пропорційності, належного піклування, виправдання; 2) принципи участі; 3) принципи прозорості; 4) принципи ефективності; 5) принципи підзвітності; 6) принципи прав людини⁸⁵.

⁸³ Hufen F. *Verwaltungsprozessrecht*. 11. Aufl. München : C. H. Beck, 2019. S. 15.

⁸⁴ Krawiec G. *Europejskie prawo administracyjne*. Warszawa : Oficyna a Wolter Kluwer business. Warszawa, 2009. S. 23.

⁸⁵ Addink G. H. *Principles of Good Governance, Lessons from Administrative Law. Good Governance and the European Union. Reflections on concepts, institutions and substance* / ed. D. M. Curtin, R. Wessel. Intersentia : Antwerp – Oxford – New York, 2005. P. 22.

Без сумніву, сьогодні вказані концепції переживають свій «золотий вік» і є основною тенденцією розвитку адміністративного права країн та міжнародних організацій на європейському континенті. У європейській адміністративно-правовій доктрині велика кількість наукових розвідок присвячена саме питанням забезпечення функціонування належної публічної адміністрації – фундаментальному праву європейського адміністративного права, принципу і концепції європейських країн⁸⁶, зокрема й України. Окреслені цілі можна досягнути шляхом європеїзації вітчизняного адміністративного законодавства, зокрема прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням європейських стандартів РЄ і ЄС; формуванням стабільної судової практики адміністративних судів, зважаючи на практику ЄСПЛ; активізацією наукових досліджень зі сфери європейського адміністративного права, проведенням компаративістичних досліджень на стику декількох галузей права на мікро- та макрорівнях тощо. Це буде сприяти утвердженню демократії і верховенства права в Україні, відповідальності органів публічної адміністрації перед людиною за ефективне впровадження своїх завдань і виконання функцій в публічно-правовій сфері. За цих умов визначаються основні параметри «зв'язаності» публічної влади правом, тобто довіри до актів публічної адміністрації, які є основою механізму реалізації прав і свобод людини.

Олена РОМЦІВ

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права*

Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Основні концептуальні засади регулювання діяльності ЗМІ визначені на міжнародному рівні. На світовій арені діють правила

---

⁸⁶ Matei A., Baiesiu R. Good administration and performance of local public administration // *Procedia – Social and behavioral studies*. 2014. Vol. 109. P. 684.

ООН, на європейському рівні регулювання здійснюється Європейським Союзом (ЄС) та Радою Європи.

Базові принципи регулювання мовлення закріплені основоположними документами європейських інституцій. Для Ради Європи таким принципом є право на свободу вираження, а для ЄС – свобода надання послуг.

Відповідно, Рада Європи в першу чергу зосереджує увагу на питаннях дотримання прав людини, а ЄС курує проблеми економічного співробітництва та єдиних правил спільного ринку. Основними змістовними блоками діяльності ЗМІ, щодо яких ЄС та Рада Європи координують діяльність держав-учасниць, є прозорість та плюралізм ЗМІ, механізми й процедури ліцензування мовлення, транскордонне телебачення, розвиток суспільного мовлення.

На шляху до вступу в ЄС перед Україною стоїть багато завдань, одним із яких є наближення українського аудіовізуального медіапростору до європейського рівня. В Порядку денному асоціації Україна-ЄС згадуються декілька напрямів співпраці, які стосуються правового регулювання медійного простору. По-перше, відмічається співробітництво щодо розвитку системи суспільного телерадіомовлення, включаючи обмін найкращими практиками, встановлення правових рамок та їх імплементацію відповідно до європейських та міжнародних стандартів. По-друге, співробітництво щодо створення умов, необхідних для вільної роботи журналістів та їхнього захисту від погроз або фактичного насильства, що включатиме обмін найкращими практиками стосовно ефективного захисту журналістів правоохоронними органами.

На сьогоднішній день акти ЄС регулюють три основні галузі в медіа-сфері:

- створення в Європі механізмів підтримки електронних ЗМІ;
- захист культурних інтересів Європи в контексті широкого міжнародного обговорення;
- розробка правової бази, необхідної для розвитку єдиного внутрішнього європейського ринку⁸⁷.

У 1984 р. було опубліковано Зелену книгу з Директиви «Телебачення без кордонів». У різних Резолюціях Європейського парламенту того часу можна було спостерігати одну мету: європейська ідентичність може розвиватися тільки тоді, коли європейці

---

⁸⁷Харенко О. В. Правове регулювання інформаційної діяльності друкованих ЗМІ в умовах розвитку інформаційних технологій // *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2013. № 1/2 (52/53). С. 163.

будуть поінформовані належним чином, а регулювання діяльності мас-медіа буде відбуватися не тільки на національному рівні. Хоча Директива про телебачення без кордонів більше стосувалася економічних цілей, але саме спрямування на європейську ідентичність стало базисом цього документа. Питання щодо телевізійного контенту, які не були охоплені Директивою «Телебачення без кордонів», регулюються ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Після довготривалих переговорів були прийняті паралельні рішення: Європейська Спільнота прийняла Директиву «Телебачення без кордонів» в 1989 р.⁸⁸, а Рада Європи слідом ухвалила Європейську конвенцію про транскордонне телебачення⁸⁹. Зміст цих двох актів є майже ідентичним. Єдиною перевагою Конвенції є поширення її дії на країни, які не є членами ЄС. Важливою економічною метою Директиви ЄС разом з її поправками був розвиток виробництва європейської аудіовізуальної продукції, що було втілено в системі квот.

Норми, які містяться в Договорі про функціонування Європейського Союзу, визначаються як законодавство первинного рівня. ЄС володіє значними можливостями з визначення змісту та політики держав-учасниць ЄС стосовно економічних аспектів мовлення. В цьому сенсі ЄС може вживати заходів, спрямованих на сприяння свободі надання послуг та захищати «право створення».

Що стосується культурної складової мовлення, особливо питань змісту, то в цій сфері правова компетенція ЄС обмежена. В Договорі про функціонування Європейського Союзу говориться про те, що Європейська спільнота сприяє культурному розквіту держав-членів, але тут же прямо сказано, що будь-яка гармонізація законів та інших нормативно-правових актів держав-учасників у сфері культурної політики на рівні ЄС виключається [81]⁹⁰. Як наслідок, на практиці ЄС не має компетенції для прямого втручання в регулювання мовлення держав-учасників тією мірою, щоб впливати на контент мовлення. Однак ЄС все ж таки застосовує певні регулятивні механізми, приймаючи норми, які регулюють зміст, особливо у питаннях захисту неповнолітніх, а також задля досягнення «єдиного ринку».

---

⁸⁸ European Commission, Television without Frontiers. Green Paper on the Establishment of the Common Market for Broadcasting, especially by Satellite and Cable, COM (84) 300, Brussels 14 June 1984

⁸⁹ Європейська Конвенція про транскордонне телебачення від 05.05.1989 р., з поправками відповідно до положень Протоколу Ради Європи (E.T.S. no. 141) від 09.09.1998 р., вступила в силу 01.03.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444#Text

⁹⁰ Article 167 of Consolidation Version of the of Treaty on the Functioning of the European Union // *Official Journal of the European Union*, 30.03.2010. C 83/47. P. 75–76.

В Європі медіа-індустрія регулюється також загальним анти-монополюним законодавством, а з іншого боку – спеціальним законодавством, яке регулює діяльність ЗМІ.

Мета антимонополюного регулювання полягає в захисті та стимулюванні конкуренції в ринковій економіці та попередженні діяльності, яка суперечить правилам вільного ринку. Антимонополюне законодавство має непрямий вплив і на плюралізм у ЗМІ: там, де існує повноцінна конкуренція, може існувати більша кількість мовленнєвих компаній, а відповідно і поглядів, які поширюють ці компанії. Крім того, антимонополюне законодавство слідкує за відносинами власності в сфері ЗМІ та надає дозволи на злиття медійних компаній.

Крім антимонополюного законодавства, існують ще й спеціальні нормативно-правові акти, які регулюють зміст та деякі інші аспекти діяльності засобів масової інформації. Для сприяння вільному обігу інформації будь-яка трансляційна компанія, що діє у ЄС, має гарантований доступ до ексклюзивної трансляції подій, які викликають високу зацікавленість громадськості, з метою трансляції коротких репортажів новин. Директива встановлює обов'язок країн-членів забезпечити, щоб не лише компанії, які здійснюють телевізійну трансляцію, а й аудіовізуальні медійні послуги за запитом сприяли європейським засадам.

Говорячи про європейське законодавство у сфері ЗМІ, необхідно згадати і про нормативно-правові акти Ради Європи. Хоча, за невеликим виключенням, правові акти РЄ не мають обов'язкової юридичної сили, як акти ЄС, але вони мають важливе політичне значення завдяки своєму конкурентному характеру, а також високому урядовому рівню, на якому вони приймаються. Рекомендації та інші документи Ради Європи часто використовуються також при тлумаченні занадто коротких положень, які містяться в обов'язкових договорах, та отримують деяку юридичну силу у зв'язку з такими договорами.

До основних договорів та рекомендацій, які стосуються регулювання мовлення, належать: Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод⁹¹; Конвенція про транскордонне телебачення – містить правила, аналогічні положенням Директиви ЄС; Дві рекомендації Комітету Міністрів – одна присвячена незалежності та функціям органів, які регулюють сектор телерадіомовлення

---

⁹¹ Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята 04. 11. 1950 р., вступила в силу 03. 09. 1953 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.i

(2000), а інша – гарантіям незалежності суспільного мовлення (1996). Головною метою обох рекомендацій є думка про те, що органи, які регулюють мовлення, та органи, які здійснюють нагляд за діяльністю суспільних телерадіокомпаній, повинні створюватися таким чином, щоб зводити до мінімуму ризик втручання в їхню роботу.

Сьогодні Україна повинна вживати певних заходів в медіа-сфері не тільки заради виконання Порядку денного асоціації та вступу до ЄС, а й для наближення її до світових медіа-стандартів. Це потребуватиме серйозного реформування систем та механізмів державного регулювання телерадіомовлення, телекомунікацій, захисту інтелектуальної власності, суспільної моралі, інформаційної безпеки.

Галина ПОПАДИНЕЦЬ

*кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ У НАЦІОНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Для України новим правовим явищем є визнання практики ЄСПЛ джерелом права, оскільки судовий прецедент в нашій країні, країні з романо-германської правової сім'ї, джерелом права традиційно не визнавався.

У національному праві на науковому рівні судовий прецедент лише останнім часом став поступово визнаватися джерелом права, що вимагає істотних змін у практиці правозастосування, у правовому мисленні правоохоронних органів, суддів, адвокатів, нотаріусів, тощо.

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) Україна визнала її дію на своїй території та юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. На відміну від інших міжнародних договорів, Конвенція є комплексним складним механізмом захисту прав людини, який включає, норми Конвенції, рішення Європейської комісії з прав людини та Комітету міністрів Ради

Європи, судову практику ЄСПЛ, прецедентне право, загально визнані принципи та норми міжнародного права, специфічні методи тлумачення Конвенції, наукову доктрину з питань її застосування тощо.

За словами С. Шевчука, застосування Конвенції вважається застосуванням не лише її норм, а й усього комплексного правового механізму без спеціальної згоди на це Верховної Ради України⁹².

Таким чином, рішення ЄСПЛ, які можуть бути ухвалені щодо України, наділяються таким же юридичним статусом, як і сама Конвенція. Це положення кореспондується з низкою національних правових актів, передусім ст. 9 Конституції України⁹³, відповідно до якої чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України, є частиною національного законодавства України, а також ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23. 02. 2006 № 3477-IV⁹⁴, згідно з якою суди мають застосовувати під час розгляду справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права та Закону України «Про міжнародні договори України» від 29. 06. 2004 № 1906-IV⁹⁵.

Рішення ЄСПЛ розглядає в якості джерела права Верховний Суд України й вищі спеціалізовані суди. Так, у постанові Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. за № 14 «Про судові рішення у цивільній справі»⁹⁶ зазначається, що в мотивувальній частині кожного судового рішення в разі потреби мають міститися посилання на Конвенцію й рішення ЄСПЛ, які згідно із Законом України є джерелом права й підлягають застосуванню по даній справі.

Зазначені фундаментальні положення відображені і на рівні процесуального законодавства. Так, відповідно до ч. 4 ст. 10 ЦПК⁹⁷ та ч. 4 ст. 11 ГПК⁹⁸ «суд застосовує під час розгляду справ Конвенцію про

⁹² Шевчук С. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського праворозуміння // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 1999. № 2. С. 16

⁹³ Конституція України від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

⁹⁴ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

⁹⁵ Про міжнародні договори України: Закон України від 29. 06. 2004 № 1906-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

⁹⁶ Про судові рішення у цивільній справі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18. 12. 2009 № 14 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0014700-09>.

⁹⁷ Цивільний процесуальний кодекс України від 18. 03. 2004 № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

⁹⁸ Господарський процесуальний кодекс України від 06. 11. 1991 № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права».

Дещо інакше положення міститься в ч. 2 ст. 6 КАС⁹⁹, відповідно до якого «суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини».

Зазначене вище дає розуміння того, що сьогодні процесуальне законодавство визнає Конвенцію та практику ЄСПЛ джерелами права та передбачає необхідність їх застосування під час розгляду та вирішення справ у національних судах.

Проте, застосування національними судами положень Конвенції та практики ЄСПЛ при розгляді справ та ухваленні рішень є скоріше виключенням з правил аніж правилом, незважаючи на те, що норми Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» діють вже майже 14 років.

Необхідно зазначити, що на практиці виникають очевидні проблеми із застосуванням практики ЄСПЛ проти інших держав, що зумовлені низкою факторів.

Найперше відсутні не тільки офіційні переклади практики ЄСПЛ у справах проти інших держав, а й здебільшого взагалі будь-які переклади рішень, адже ЄСПЛ ухвалює рішення англійською або французькою мовою, а Україна взяла на себе зобов'язання офіційного перекладу тільки рішень ЄСПЛ, ухвалених проти України, що виключає можливість як учасників судового провадження, так і суддів, що не володіють мовами оригіналів рішень ЄСПЛ, вдало їх застосувати.

По-друге, навіть якщо учасник справи або його представник володіє вказаними мовами та намагається обґрунтувати власну позицію посиланням на таку практику ЄСПЛ, судді часто не беруть до уваги вказану практику, аргументуючи свою позицію саме відсутністю офіційного перекладу таких рішень.

У багатьох випадках застосування практики ЄСПЛ ускладнене використанням під час вирішення конкретних справ теорій та концептів, що притаманні тій чи іншій правовій системі, зокрема англо-саксонській та континентальній, а тому застосування практики ЄСПЛ із штучним перенесенням понять та концептів англо-

---

⁹⁹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06. 07. 2005 № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

саксонської правової системи, що тлумачаться, наприклад, у справах проти Великобританії, можуть бути абсолютно незастосовними у країнах континентальної правової системи і навпаки.

Вважаємо, що найбільші складнощі виникають навіть не через переклад, а через відсутність правової культури щодо застосування ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ під час правозастосовної діяльності, оскільки більшість діючих суддів виховані у традиціях нормативного позитивізму, а не природно-правового мислення, на якому базується правотлумачна практика ЄСПЛ.

І останнє, проблема застосування Конвенції та практики ЄСПЛ на рівні національного правопорядку пов'язана з необхідністю не просто знати окремі рішення ЄСПЛ, а й орієнтуватися у конвенційній системі захисту прав, ефективно оперувати понятійним апаратом та бути обізнаним з основними концепціями, принципами тлумачення Конвенції з урахуванням всього масиву практики ЄСПЛ. Наприклад, судді ЄСПЛ, обґрунтовуючи рішення, застосовують норми законодавства, попередні прецеденти та мотивацію суддів при їх прийнятті, цитати з авторитетних доктринальних джерел, посилення на іноземні прецеденти та законодавство тощо.

Таким чином, ключовою проблемою у даному контексті є проблема доступності прецедентної практики ЄСПЛ та виховання культури її застосування, що сьогодні є досить актуальним у нашій державі. Недоступність великого масиву практики ЄСПЛ є підставою для деяких учених вважати, що застосування практики ЄСПЛ, що не містить перекладу мовою, якою відправляється судочинство, може спричинити порушення прав особи.

Підсумовуючи вище наведене, можна визнати судову практику ЄСПЛ у вигляді її правових позицій особливим джерелом права, яке може застосовуватися судом як додаткове джерело права. За своєю юридичною силою та ступеню значущості при правозастосуванні правові позиції ЄСПЛ схожі із правовими позиціями Конституційного Суду України та Постановами Пленуму Верховного суду України.

Олена ЧОРНОБАЙ

*кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розглядаючи процес інтеграції правової системи України до ЄС необхідно в першу чергу визначити основні процеси та фактори, що впливають на нього. Перш за все, це стосується адаптації українського законодавства до правових норм ЄС шляхом його поступового та послідовного реформування з метою приведення до європейських стандартів.

Україна заявляла про свою готовність проводити поступові реформи, спрямовані на адаптацію національного законодавства як складової інтеграційного процесу, учасником якого виявляла намір бути. Цей процес планомірний і включає в себе декілька послідовних етапів, кожен з яких повинен починатись після досягнення цілей попереднього. Н. Пархоменко у своїй праці визначає чотири основні етапи адаптації національного законодавства:

1) визначення критеріїв гармонізації в різних сферах державного життя та галузях права та попереднє визначення існуючих та потенційних проблем у майбутньому;

2) проведення експертизи, порівняльного аналізу законодавств, яких стосується гармонізація, узгодження понять та термінів, розробка пропозицій щодо процесу гармонізації з урахуванням національних особливостей в правовій та іншій сферах;

3) аналіз та створення переліку вже існуючих документів, що потребують гармонізації, а також переліку міжнародних актів, які необхідно укласти для здійснення або підвищення ефективності цього процесу;

4) синхронна розробка та прийняття нових документів чи внесення змін у вже існуючі, їх закріплення в національних законодавствах тощо¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Пархоменко Н. М. (2012) Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види // *Часопис Київського університету права*. № 1. С. 339–340.

Враховуючи особливості євроінтеграційного процесу України до ЄС ці етапи виключають фактор синхронності, який при цьому замінюється системою постановки завдань та планів дій та звітування про результати.

Одним із найважливіших чинників, що виступили каталізатором процесу адаптації є участь України в діяльності Ради Європи на правах члена та приєднання до конвенцій та інших нормативних актів та документів цієї організації. Окрім того, що членство в Раді Європи є однією із ключових вимог для вступу в ЄС. Дотримання вимог Ради Європи наближає національне законодавство України до правової системи Євросоюзу, оскільки держави-члени ЄС також повинні виконувати їх. Варто зазначити, що документи, що приймаються Радою Європи не є обов'язковими до виконання, а чіткий механізм введення санкцій за ігнорування цих положень поки відсутній. Таким чином діяльність в рамках Ради Європи залишається радше можливістю, аніж механізмом ефективної адаптації українського законодавства, а тому потребує створення додаткової інституційної та правової бази з боку України для підвищення результативності процесу адаптації. При цьому доцільно говорити про імплементацію міжнародних документів, а саме актів, виданих Радою Європи, оскільки наближення українського законодавства до них найточніше підходить під це визначення, враховуючи широкий спектр питань адаптації.

У цьому питанні важливо розуміти, що гармонізація української правової системи має односторонній характер, оскільки передбачає лише зміни в національному законодавстві України, але не країн ЄС чи наднаціональних інституцій. Результативність цього процесу залежить від точності формулювання правових норм в європейському законодавстві, але саме у цьому питанні часто виникають проблеми, оскільки законодавство ЄС хоч і є наднаціональним, але при цьому враховує національні особливості більшості держав-членів, що породжує певні труднощі гармонізації. Для усунення цих проблем доцільно використовувати уніфікацію національного законодавства України та правових норм ЄС в тих сферах, де це можливо, застосовуючи гармонізацію в питаннях, де виникають особливо гострі суперечності з національною специфікою¹⁰¹.

Одностороннє спрямування процесу адаптації дозволяє використовувати і термін «апроксимація», який застосовується в праві

---

¹⁰¹ Чабак О. М. (2014) Правова гармонізація як необхідна складова євроінтеграційних процесів України // *Теорія та історія держави і права*. К. С. 46–50.

ЄС щодо запровадження стандартів «вторинного законодавства» – директив та регламентів. Ці документи є за своїм характером односторонніми актами, виданими наднаціональними інституціями для національних органів. Таким чином апроксимація краще відображає характер реформування національного законодавства України відповідно до норм ЄС.

Широке коло термінології, яка застосовується для визначення наближення законодавства породжує певні складнощі у ідентифікації цих процесів та його єдиному розумінні й узгодженні як в міжнародних угодах, так і процесі реформування. Так Р. Хорольський пропонує використовувати замість усього спектру термінів єдиний: «наближення законодавства» – що дозволить вирішити цю проблему. При цьому така пропозиція може бути дещо розширена. Враховуючи відмінності в значеннях згаданих термінів доцільно використовувати запропоноване Р. Хорольським «наближення законодавства» (особливо, враховуючи те, що значення слова «наближення» є середнім арифметичним для цієї термінології), але також використовувати і інші поняття в різних ситуаціях вузької компетенції, наприклад «імплементация» у приведенні українського законодавства до норм міжнародних організацій (у цьому випадку – Ради Європи) і т. п. Цю термінологію у разі ухвалення варто закріпити задля уникнення нових суперечностей та колізій при дослідженні та в самому процесі євроінтеграції, в першу чергу у нормативних документах, які стосуються реформ в Україні¹⁰².

Основним методом реалізації євроінтеграції України є виконання положень Порядку денного асоціації (ПДА), погодженого з метою укладання та сприяння імплементации Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Цей документ містить положення, які затверджують основні напрямки діяльності сторін та завдання, виконання яких спрямоване на підготовку сприятливих умов для укладання та імплементации Угоди про асоціацію. ПДА був укладений у вересні 2008 року і оновлений 16 березня 2015 року Радою асоціації. Причиною цього стала необхідність актуалізувати завдання та напрямки діяльності у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію та потребою зосередитись в першу чергу на створенні сприятливих умов імплементации положень договору.

---

¹⁰² Хорольський Р. (2019) Чи можна усунути плутанину в євроінтеграційній термінології? Центр «Нова Європа». <http://neweurope.org.ua/analytics/nablyzhennya-adaptatsiya-aproksymatsiya-garmonizatsiya-zakonodavstva-chy-mozhna-usunuty-plutanyu-v-yevrointegratsijnij-terminologiyi/>.

Виконання Україною зобов'язань, передбачених ПДА та Угодою про асоціацію заплановано на період 2014 – 2024 рр. Станом на кінець 2019 року за даними урядової системи «Пульс угоди» Україна виконала 43 % завдань, виконання яких передбачено на цей період. При цьому переважна більшість сфер, в яких передбачено реформування, мають завдання, виконання яких прострочено. Найбільшого прогресу досягнуто у сферах, які потребують переважно юридичного врегулювання, створення державних інституцій, нового законодавства чи зміни існуючого та інших дій, виконання яких не вимагає радикальних змін, що можуть вплинути на функціонування вже сформованої державної системи. Досить часто функціонування інституцій, створених в межах виконання положень ПДА та Угоди про асоціацію виявляється суто номінальним, а прийняті нормативні акти не імplementовано.

Якщо розглядати стан виконання Україною зобов'язань в ключових сферах, то в процесі реалізації конституційної реформи була створена Конституційна комісія та три робочі групи відповідно до напрямків роботи, прийнято ряд вузько спрямованих законопроектів (наприклад, №1013 про скасування адвокатської монополії, тощо), а також законопроекти, спрямовані переважно на отримання позитивної оцінки з боку електорату, наприклад скасування депутатської недоторканності 3 вересня 2019 року. За оцінкою експертів Центру політико-правових ініціатив майже усі конституційні ініціативи були здебільшого популістичними та недосконалими з точки зору юридичних проблем. Окрім цього конституційна реформа має й інші проблеми, серед яких закритість підготовки конституційних змін і відсутність консультацій з експертами, цілісного концептуального бачення внесених ініціатив, низької якості законопроектів з точки зору юридичної техніки, тощо. При цьому в системі Пульс Угоди результат виконання завдань ПДА в сфері юстиції, свободи, безпеки та прав людини оцінено в 83 %.

Судова система України теж зазнала певних змін, пов'язаних з ПДА. Перші спроби зміни суддів у 2015–2016 рр. виявились невдалими і не призвели до покращення діяльності судової влади. Певні зрушення відбулись після розпуску Вищої кваліфікованої комісії суддів і створення нових органів: Конкурсної комісії, завданням якої було формування нового складу Вищої кваліфікованої комісії суддів, та Комісію з питань доброчесності та етики, що мала контролювати діяльність вищих судових органів. Однак Вища рада правосуддя, уповноважена на керівництво у формуванні цих органів не виконала

своїх завдань та нівелювала роль міжнародних експертів у їх складі. Ця подія та пропозиція вдвічі скоротити кількість суддів Верховного Суду викликали міжнародний резонанс.

Позитивними зрушеннями варто назвати створення Вищого антикорупційного суду, Служби судової охорони, залучення експертів від громадськості до оцінки роботи суддів та кандидатів на судові посади від Громадської ради доброчесності, запровадження класичного суду присяжних та ін. Ключовими проблемами залишаються: непослідовність судових реформ; високий рівень корумпованості судової влади та неефективність роботи Вищої ради правосуддя; кадровий голод та високе навантаження на чинних суддів, що ускладнює доступність правосуддя, тощо.

Сучасний стан української євроінтеграції доцільно назвати складним і суперечливим. Україна поступово рухається вперед на шляху до наближення українського законодавства до законодавства ЄС, але з суттєвими складнощами.

Соломія ЦЕБЕНКО

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права*

*Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ХАРТІЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА

Європейський Союз (далі – ЄС) це міжнародна організація, що діє на європейському континенті та, на сьогоднішній день, налічує 27 держав-учасниць, які також є і державами-учасницями Ради Європи. Прецедентною ситуацією є вихід Великої Британії з ЄС 31 січня 2020 року. Велика Британія була державою-учасницею ЄС 47 років (1 січня 1973 року). Рішення про вихід з цієї міжнародної організації уряд Великої Британії ухвалив 2016 року, після того, як на загальнодержавному референдумі про це проголосувало 52 % насе-

лення країни. Яким чином це вплине на розвиток самої організації – ще не відомо¹⁰³.

ЄС – це міжнародна організація, яка створена на європейському континенті з метою узгодження політичного курсу держав-учасниць в різних сферах – економіки, забезпечення безпеки та основних прав і свобод людини, збереження демократичного ладу в країнах-учасниця. Основними цінностями ЄС називають, зокрема принцип верховенства прав і свобод індивіда, принцип безпеки та демократія, солідаризм та принцип чотирьох свобод – свобода руху капіталів, свобода руху товарів, свобода руху послуг та свобода руху робочої сили¹⁰⁴.

Право ЄС формувалося під впливом національних правових систем держав-учасниць цієї міжнародної організації. Правова система ЄС ґрунтується на фундаментальних принципах права, властивих міжнародному праву загалом. Це принципи справедливості, безпеки, миру, рівності та гуманізму. Однак існують і особливі принципи права, які властиві лише ЄС. В літературі до них відносять принцип пріоритетності права ЄС щодо внутрішнього права держав-учасниць організації та принцип прямої дії права ЄС, що означає, що норми і акти ЄС мають пряму дію і застосовуються органами державної влади безпосередньо без додаткової імплементації у внутрішнє законодавство держави.

Загалом джерела права ЄС в літературі прийнято поділяти на первинні норми (фактично до них належать установчі договори Європейських співтовариств та акти про заснування, ЄС, його розширення) та вторинні норми (різноманітні протоколи, додатки до договорів, регламенти, директиви, рішення).¹⁰⁵

Основним документом ЄС в якому закріплені права людини є проголошена 7 грудня 2000 року Хартія основних прав Європейського союзу. Спочатку цей документ не був обов'язковим. Однак, Новим етапом розвитку права ЄС, в тому числі в галузі забезпечення прав і свобод людини, став Лісабонський договір, підписаний 13 грудня 2007 року. З набранням чинності цим договором 1 грудня 2009 року Хартія основних прав ЄС набула юридичної сили і стала обов'язковою для держав-учасниць ЄС та самої міжнародної організації¹⁰⁶.

¹⁰³ Brexit відбувся: Британія вийшла з Євросоюзу. 01. 02. 2020. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/02/1/7105860/> (дата звернення: 20. 10. 2020).

¹⁰⁴ Савчин М.В. Порівняльне правознавство. Загальна частина: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. С. 272–273.

¹⁰⁵ Загальна теорія права: підручник / за заг. ред.. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2016. С. 355–357.

¹⁰⁶ Добрянський С. Хартія основних прав Європейського Союзу як регіональний праволюдний стандарт // *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 24–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_3_5 (дата звернення 26. 10. 2020 р.).

Створення Хартії основних прав Європейського союзу здійснювалося з метою закріплення прав людини в цій організації. За основу, звісно, брались вже існуючі міжнародні та європейські акти про права людини, зокрема, ЄКПЛ та прецедентне право ЄСПЛ, а також досить розвинену практику Суду ЄС. Однак, Хартія основних прав ЄС не повторює дослівно права, закріплені в ЄКПЛ, а містить більш ширший перелік цих прав. Наприклад, заборона рабства і примусової праці супроводжується забороною здійснення угод, об'єктом яких є людина. Також стаття 8 Хартії стосується права кожного на захист його персональних даних. У Конвенції це право окремо не виділено, а розглядається ЄСПЛ в контексті статті 8 ЄКПЛ – право на повагу до приватного і сімейного життя. Також Хартія містить більш широкий перелік підстав для заборони дискримінації, зазначаючи серед підстав вік і сексуальну орієнтацію. Цікавим також є те, що поділ документа на розділи не здійснюється традиційно на громадянські, політичні чи інші права, а права і свободи людини в Хартії згруповані в залежності від цінностей, на захист яких вони спрямовані. Тому розділи у Хартії мають такі назви «Гідність», «Свободи», «Рівність», «Солідарність», «Громадянство» і «Правосуддя»¹⁰⁷.

Серед науковців зазначаються певні проблеми практичного застосування Хартії основних прав ЄС. Зокрема, С. Добрянський виділяє такі проблеми: 1) норми Хартії ЄС мають обов'язковий характер лише для інституцій ЄС у процесі здійснення наданих їм повноважень, а приватні особи володіють обмеженими процесуальними можливостями щодо оскарження актів інституцій ЄС на предмет порушення останніми прав та свобод, закріплених у Хартії ЄС; 2) норми Хартії ЄС містять положення, за яким права та свободи, закріплені у цьому документі, мають мати однакове застосування як і одноіменні права і свободи, що закріплені в ЄКПЛ та протоколах до неї. Однак, Суд ЄС часто по своєму тлумачить права і свободи. Тому, щоб не було дуалізму і розбіжностей у тлумаченні однойменних прав людини в обох документах, варто все ж би було приєднатися ЄС до Конвенції і стати її Договірною Стороною. Це б тоді зобов'язало Суд ЄС враховувати тлумачення Конвенції ЄСПЛ [84, с. 28–29]¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник Х.: І.Б. Лисенко, 2019. С. 67–78.

¹⁰⁸ Добрянський С. Хартія основних прав Європейського Союзу як регіональний праволюдний стандарт // Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3. С. 28–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varny_2013_3_5 (дата звернення 26. 10. 2020 р.).

Отже, ЄС співпрацює із Радою Європи в сфері захисту прав людини адже всі держави-учасниці цієї організації є також державами-учасницями і Ради Європи. Навіть передбачена можливість для ЄС стати стороною Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Ради Європи. Однак для ЄС це б означало обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини, тобто виконання однією міжнародною організацією рішень конвенційного органу іншої міжнародної організації. У зв'язку з цим такого приєднання до цієї Конвенції так і не відбулось. Тому і надалі в ЄС Хартія основних прав Європейського Союзу залишається основним документом у сфері захисту прав людини.

Майя ПИВОВАР

*асистентка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права*

*Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ЯК НАСЛІДОК ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ

Європейський вибір України як ціль національного самовизначення зіштовхнувся сьогодні з низкою суперечностей, невідповідністю взаємних очікувань суб'єктів цього процесу. На шляху євроінтеграційних перетворень обравши вектор наближення до реалій сучасної міжнародної політики Україна зіштовхнулася з рядом проблем. Політика ЄС диктує на необхідність адаптації політичного, економічного, соціального й культурного характеру відповідно до європейських стандартів. Україна має остаточно визначити стратегію свого економічного розвитку та пріоритети в світовому економічному господарстві, з'ясувати, в чому полягають її реальні державні інтереси й розробити тактику реалізації останніх, визначитися з вибором своїх стратегічних партнерів і союзників¹⁰⁹.

---

¹⁰⁹ Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. 744 с.

Безпосередньо, глобалізаційні процеси та трансформаційні перетворення в Україні обертаються для нашої держави двояко, так як правила гри суворі. З одного боку, – це необхідність інтеграції до європейської і світової спільноти, а з другого, – формування власної національної геостратегії та забезпечення національної безпеки. Наша держава фактично стала театром світового протистояння, на якій реалізуються інтереси інших держав. Відсутність стратегічного проекту призвела до того, що Україна, яка успадкувала значний ресурсний і виробничий потенціал, не виявила здатності до самостійного розвитку¹¹⁰. На думку Л. Шевцової, Україна стала тим чинником, що визначив декілька тенденцій світового розвитку. Україна є, найдинамічнішим державним утворенням на нинішньому пострадянському просторі, готовим до реальної трансформації. Вона продемонструвала готовність вийти з пострадянського стану й борсання в сірій проміжній зоні та обрати європейський вектор розвитку. По-друге наша держава стала тестом на готовність Заходу, й передусім Європи, знову знайти свою місію й сформуванати активну зовнішню політику, спрямовану в майбутнє.

Вступ України у нову фазу відносин з ЄС на основі угоди про асоціацію спонукає до більш глибокого вивчення цих відносин. Євроінтеграційна політика України має щонайменше три аспекти: політичний, економічний та критерій членства. Для України ці аспекти мають особливе значення. Політичний аспект – передбачає стабільність політичних інститутів, що є гарантами демократії, верховенства права, прав людини і поваги до прав меншин. Економічний – інтеграція до внутрішнього ринку ЄС, підвищення стандартів життя через впровадження європейських стандартів. Після того, як було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору», Україна взяла на себе зобов'язання підтримувати верховенство закону, дотримуючись прав людини та поважаючи свободу вираження поглядів у країні. Демонструючи підтримку проголошених євроатлантичним прагненням України, європейські партнери очікують, що українська сторона зробить більш рішучі та послідовні практичні кроки для боротьби з корупцією, прискорення проголошених реформ, забезпечення верховенства закону.

---

¹¹⁰ Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів, Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.

На сьогодні, важливим аспектом євроінтеграції є саме підтримка населенням України її політики. З цією метою Уряд затвердив план заходів на 2019 р. з реалізації стратегії у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки. У ньому передбачено проведення інформаційних програм у контексті євроінтеграції з роз'ясненням усіх позитивних аспектів та можливостей, які з'являться після вступу до ЄС. Основною метою плану заходів є підвищення рівня підтримки громадянами України державної політики у сфері європейської інтеграції. З огляду на це завдання планом передбачено проведення низки інформаційних кампаній у контексті європейської інтеграції з формування обізнаності громадян щодо ведення бізнесу, освітніх і наукових преференцій, підтримки розвитку сфери культури. У рамках кампаній заплановано виготовлення інформаційної, аудіовізуальної, друкованої продукції та розміщення її в ефірі загальнонаціональних та регіональних теле- та радіоканалів, в Інтернеті, громадських місцях, закладах освіти. Реалізація розпорядження Кабінету Міністрів України здійснюється за рахунок і в межах бюджетних призначень, передбачених Держкомтелерадіо у Державному бюджеті України на 2019 рік за бюджетною програмою 1701390 «Здійснення заходів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції в інформаційній сфері». На думку експертів виконання плану заходів допоможе створити нові формати комунікації між представниками центральних органів виконавчої влади та неурядовими структурами щодо поступу в європейській інтеграції¹¹¹.

Однак, європейський вибір України як проект національного самовизначення зіштовхнувся сьогодні з низкою суперечностей, невідповідністю взаємних очікувань суб'єктів цього процесу. Вихід з цієї кризи зовнішньополітичного самопроекування можливий, по-перше, на шляху переосмислення євроінтеграційного проекту в напрямі його наближення до реалій сучасної міжнародної політики та критичної оцінки стану справ в Україні, по-друге, шляхом пошуку нового проекту набуття зовнішньополітичної суб'єктності та значущості. В теоретичному плані це потребує подальшого пошуку відповідного місця державі у глобальній системі координат, а в практичному – диктує необхідність створення механізму реалізації національних інтересів політичного, соціального, економічного й

---

¹¹¹ Про затвердження плану заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30. 01. 2019 р. № 83. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-2019-rik-z-realizaciyi-strategiyi-komunikaciyi-u-sferi-yevropejskoyi-integraciyi-na-20182021-roki>.

культурного характеру на всіх рівнях. Україна має остаточно визначити стратегію свого економічного розвитку та пріоритети в світовому економічному господарстві, з'ясувати, в чому полягають її реальні державні інтереси й розробити тактику реалізації останніх, визначитися з вибором своїх стратегічних партнерів і союзників¹¹².

Наріжним каменем на шляху європейської інтеграції стало рішення Конституційного суду України від 27 жовтня 2020 року, яким скасовано кримінальну відповідальність за недостовірне декларування. Запроваджуючи е-декларування, Україна наслідувала досвід європейських демократій, в яких декларування є елементом політичної культури та проявом поваги до громадян. Європейська спільнота досить негативно відреагувала на рішення КСУ, адже вважає, що наявність е-декларування є невід'ємним механізмом боротьби з корупцією в Україні. На наш погляд, це стало своєрідним кроком назад назустріч євроінтеграції.

Беручи до уваги досвід вступу до ЄС інших держав, для України номер один залишається відповідність країн-кандидатів Копенгагенським критеріям. Щоб відповідати всім цим стандартам, нашій державі потрібно докласти багато зусиль, адже зміни повинні стосуватися кожного елемента державного функціонування, що створювався десятиліттями і досить міцно увійшов в життя цілого суспільства. Процес такої адаптації задача не з простих. Євроінтеграційна стратегія України – це складний і довготривалий процес, який сьогодні має більш ніж 20-річну історію. Генеза відносин Україна – ЄС демонструє тенденцію до поступового зближення України та Європейського Союзу. Головним обов'язком для України залишається рішуче продовжувати виконувати умови членства в ЄС, враховувати помилки минулого та будувати подальшу концепцію відносин з ним спираючись на попередній вітчизняний досвід і досвід країн, які нещодавно отримали членство в ЄС.

Для сучасної Української держави, європейська інтеграція виступає насамперед своєрідним шляхом модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки. В той же самий час, політичні переваги інтеграції України в ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної

---

¹¹² Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. 744 с.

стабільності, демократії та безпеки; зближення із Європейським Союзом виступає гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій та цінностей в Україні; членство в Європейському Союзі може відкрити шлях до колективних структур спільної європейської безпеки, забезпечити ефективнішу координацію дій у сфері контролю за експортом і нерозповсюдженням зброї масового ураження, в боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, нелегальною міграцією тощо.

Природно, що події, які відбуваються останнім часом в Європейському Союзі, спонукають Україну скорегувати свої позиції щодо інтеграційних перспектив. Україна повинна усвідомлювати незворотність євроінтеграційних процесів і чітко зайняти проєвропейську позицію, а саме: по-перше, європейська інтеграція має залишатися основним вектором політики України, незалежно від внутрішніх проблем і криз, що відбуваються у ЄС. Вона повинна будуватися, в першу чергу, як прагнення жити в просторі європейських цінностей, а вже потім – як інституційне приєднання до ЄС. По-друге, на загальнодержавному рівні Україні слід вірно використовувати вектор інтеграції в ЄС, аби не компрометувати і не дискредитувати саму ідею. По-третє, Україні потрібно максимально прагматизувати свої відносини із Євросоюзом.

Оксана БАСКАКОВА

*асистентка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права*

*Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄС
ПІСЛЯ 2020 РОКУ (В РАМКАХ БАГАТОРІЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ
ПРОГРАМИ НА 2021 – 2027 РР.)**

Україна є пріоритетним партнером для Європейського Союзу. ЄС підтримує Україну у забезпеченні стабільного, заможного і демократичного майбутнього для своїх громадян та є непохитним у своїй підтримці незалежності, територіальної цілісності та

суверенітету України. Співпраця України з ЄС здійснюється в рамках Європейської політики сусідства (ЄПС) та, зокрема, її східного виміру – Східного партнерства. Правовою основою такої співпраці між Україною та ЄС є Угода про асоціацію (УА). УА з ЄС, безперечно, можна віднести вже до угод «нового покоління», адже це перша угода, що ґрунтується на політичній асоціації ЄС та будь-якої з країн Східного партнерства¹¹³.

Основні частини УА присвячені проведенню внутрішніх реформ, спрямованих на економічне відновлення та зростання, належне врядування та секторальну співпрацю у низці сфер, заснування ПВЗВТ, і, як наслідок, відкриття ринку України відповідно до принципів СОТ і зближення зі стандартами внутрішнього ринку ЄС. Особливу увагу в УА приділено цінностям і принципам демократії та верховенства права, повазі до прав людини та основних свобод, ринковій економіці та збалансованому розвитку.

Очевидно, що досягнення таких амбітних цілей було б неможливе без відповідної допомоги зі сторони ЄС.

Основним інструментом надання фінансової підтримки Україні від ЄС у 2014–2020 рр. є Інструменту Європейського сусідства (ІЄС) – один з інструментів надання прямої підтримки задля реалізації заходів зовнішньої політики ЄС.

Фінансування різноманітних заходів ЄПС здійснюється в рамках Інструменту Європейського сусідства (ІЄС). Відповідно до Регламенту Європейського парламенту і Ради, ІЄС – це один з інструментів надання прямої підтримки задля реалізації заходів зовнішньої політики ЄС¹¹⁴. Він структурно входить до IV категорії видатків багаторічної фінансової програми ЄС (БФП) на 2014–2020 рр. – «Глобальна Європа», що включає в себе видатки у сфері зовнішньої політики та надання гуманітарної допомоги. Згідно з ст. 312 ДФЄС, БФП складається на термін не менший, ніж 5 років та має забезпечувати упорядкований розвиток видатків Союзу в межах його власних ресурсів¹¹⁵.

---

¹¹³Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

¹¹⁴ Regulation (EU) No 232/2014 of the European parliament and the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0027:0043:EN:PDF>.

¹¹⁵ Договір про функціонування Європейського Союзу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

Сьогодні ЄС на порозі прийняття нової БФП на 2021–2027 рр. Необхідність досягнення Цілей сталого розвитку, реалізація Паризької кліматичної угоди та Європейського зеленого курсу, побудова тісного партнерства з третіми країнами, Брекзит та пандемія COVID-19 вимагають модернізації зовнішньополітичних видатків ЄС¹¹⁶.

На відміну від глави 4 БФП на 2014–2020 рр. «Глобальна Європа», глава 6 БФП на 2021–2027 рр. «Сусідство та світ» відображає нагальну потребу ЄС зосередитись на нових стратегічних пріоритетах, як географічних (Сусідство та Африка), так і тематичних (безпека, міграція, зміна клімату та права людини)¹¹⁷, що, в свою чергу, призвело до скорочення кількості інструментів фінансування зовнішніх дій ЄС. Так, більшість цих інструментів, зокрема і ІЄС, будуть об'єднані в єдиний глобальний Інструмент Сусідства, Розвитку та Міжнародного співробітництва, який отримає 96,4 млрд. євро та в рамках якого реалізовуватиметься співпраця ЄС з Україною.

Разом з тим, його доповнюватимуть Інструмент передвступної допомоги, Гуманітарна допомога, Інструмент Спільної зовнішньої політики та політики безпеки, Інструмент для закордонних територій, у т. ч. Гренландії та Європейський інструмент ядерної безпеки.

Реалізація політики Східного партнерства як надійної ініціативи в межах Європейської політики сусідства, що забезпечує відчутні переваги для людей в усьому регіоні, продовжиться і після 2020 р. У березні 2020 р. Європейська Комісія опублікувала новий рамковий документ «Посилення стійкості – Східне партнерство, що забезпечує результати для всіх». Під час Шостого саміту Східного партнерства у 2021 р. ЄС, його держави-члени та країни-партнери спільно працюватимуть над посиленням стійкості, що є пріоритетною політичною програмою, в рамках **п'яти політичних цілей**:

1. Партнерство, яке створює – разом до стійких, та інтегрованих економік;
2. Партнерство, яке захищає – разом до підзвітних установ, верховенства права та безпеки;
3. Партнерство, яке зеленіє – разом до екологічної та кліматичної стійкості;

¹¹⁶ Draft General budget of the European Union for the financial year 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/budget/data/DB/2021/en/SEC00.pdf>.

¹¹⁷ Lilyanova V. Financing EU external action in the new MFF, 2021-2027 Heading 6 'Neighbourhood and the World' / Velina Lilyanova // EPRS | European Parliamentary Research Service. – 12 p. – P. 6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/644173/EPRS_BRI\(2019\)644173_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/644173/EPRS_BRI(2019)644173_EN.pdf).

4. Партнерство, яке пов'язує – разом до стійкої цифрової трансформації;

5. Партнерство, яке розширює можливості – разом до стійких, справедливих та інклюзивних суспільств¹¹⁸.

Важливу роль для визначення пріоритетів та підбиття підсумків у відносинах України з ЄС відіграють саміти Україна–ЄС, що проводяться за участю Президента України, Президента Європейської Ради та Президента Європейської Комісії. Останній саміт, що відбувся у Брюсселі 6 жовтня 2020 р., був присвячений трьом ключовим сферам:

1. Пандемія COVID-19.

Ще 25 травня 2020 р. Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу прийняли рішення про надання доступу до макрофінансової допомоги країнам розширення та сусідства в умовах пандемії COVID-19¹¹⁹, яке надає доступ Україні до макрофінансової допомоги у розмірі до 1,2 мільярда євро у вигляді кредиту. Програма макрофінансової допомоги триватиме 12 місяців і передбачатиме виплату двох траншів по 600 млн. євро кожен. Передбачається, що виділення першого траншу можливе одразу після набрання чинності Меморандуму про взаєморозуміння і Кредитної угоди.

Виплата другого траншу допомоги буде обумовлена як задовільним виконанням заходів в рамках реалізації програми, узгодженої з МВФ, так і позитивною оцінкою Європейської Комісії від імені ЄС, прогресу, досягнутого стосовно низки заходів щодо макроекономічних та структурних реформ¹²⁰.

На додаток до цього рішення, Україна отримає ще 190 млн. євро із 962 млн. євро, виділених Європейською Комісією країнам Східного партнерства для невідкладного реагування на кризу в галузі охорони

---

¹¹⁸ Східне партнерство після 2020 року: Посилення стійкості – Східне партнерство, що забезпечує результати для всіх. EU Neighbours east. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-03/EaP%20joint%20communication_factsheet4_UKR.pdf.

¹¹⁹ Decision (EU) 2020/701 of the European Parliament and of the Council of 25 May 2020 on providing macro-financial assistance to enlargement and neighbourhood partners in the context of the COVID-19 pandemic (OJ L 165, 27.5.2020, p. 31–37). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020D0701>.

¹²⁰ Про ратифікацію Меморандуму про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором і Кредитної угоди між Україною як Позичальником та Національним банком України як Агентом Позичальника та Європейським Союзом як Кредитором (щодо отримання Україною макрофінансової допомоги Європейського Союзу у сумі до 1 мільярда 200 мільйонів євро). Закон України від 25.08.2020 № 825-IX. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-20#Text>.

здоров'я, для зміцнення системи охорони здоров'я та пом'якшення соціально-економічного впливу пандемії¹²¹.

2. Угода про асоціацію України з ЄС та Порядок денний реформ.

Лідери ЄС визнали значний прогрес, досягнутий Україною у процесі реформ, та погодились з важливістю прискорення зусиль, особливо у сферах судової системи, верховенства права, посилення плюралізму ЗМІ та боротьби з корупцією.

Важливо, що у 2021 р. Україна та ЄС здійснять всебічний огляд досягнення цілей Угоди, а також розпочнуть переговори щодо оновлення Угоди про асоціацію з метою перегляду переліку товарів і послуг, а також їх обсягів, що постачаються на європейський ринок¹²².

У спільній заяві за результатами саміту сторони наголосили на подальшому зміцненні економічної інтеграції та регуляторного зближення в межах Угоди про асоціацію у таких сферах, як цифрова сфера, галузь зміни клімату, довкілля, сфера прав інтелектуальної власності, державних закупівель, захисту торгівлі, санітарних і фітосанітарних стандартів, інтеграції ринків газу та електроенергії.

3. Зовнішня політика та політика безпеки.

На саміті ЄС підтвердив свою непохитну підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України та засудив незаконну анексію Росією Криму та Севастополя, мілітаризацію півострова та серйозне погіршення ситуації з правами людини в районах, що не підконтрольні українському уряду. Сторони також домовилися продовжувати співпрацю щодо вирішення соціально-економічних та гуманітарних наслідків конфлікту¹²³.

Можна підвести підсумок, що ЄС надалі залишається пріоритетним партнером для України, надаючи їй усю необхідну підтримку для зміцнення політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС на основі Угоди про асоціацію та передбаченої нею Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі вже в рамках БФП на 2021–2027 рр.

---

¹²¹ The EU's response to the coronavirus pandemic in the Eastern Partnership. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/coronavirus_support_eap.pdf.

¹²² Україна і ЄС на початку 2021 року розпочнуть оновлення Угоди про асоціацію з метою перегляду переліку й обсягів українського експорту – Стефанішина. Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна». 03. 11. 2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/700794.html>.

¹²³ Спільна заява за підсумками 22-го Саміту Україна – ЄС від 6 жовтня 2020 року. Офіційний сайт Президента України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-za-pidsumkami-22-go-samitu-ukrayina-yes-64321>.

Софія ДУДА

*студентка Навчально-наукового Інституту права, психології
та інноваційної освіти Національного університету
«Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Майя ПИВОВАР

*асистентка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Виклики, що стоять перед Україною в умовах глобалізації, вимагають пошуку інноваційних підходів до формування її регіональної політики, модернізації системи управління регіональним розвитком. Тому, для України це пріоритетне питання, яке потребує стрімкого розвитку регіональної політики. Актуальний досвід розвитку регіональної політики накопичено в країнах Європейського Союзу.

В останнє десятиліття в Європі спостерігається інтеграція наукової, промислової, соціальної та регіональної політики в інноваційну політику, основною метою якої є підтримка середовища, сприятливого для інновацій, що значно збільшує значення регіональних науково-технічних інновацій. Поява нових технологій та глобалізація економіки, а також обмеженість державних ресурсів призводять до зростання важливішої ролі регіонів в економіці. Як наслідок, регіональна влада все активніше налагоджує зв'язки з зацікавленими колами за кордоном на субрегіональному рівні. Поряд з цим регіональні проблеми все частіше вирішуються шляхом узгодження дій центрального уряду та місцевої влади.

Регіональна політика Європейського Союзу – це система заходів, спрямованих на посилення єдності національних економік країн – членів ЄС і забезпечення їхнього гармонійного розвитку, а також

нівелювання розходжень між регіонами й ліквідація відсталості найменш розвинутих з них¹²⁴.

На сьогодні Європейський Союз має декілька інструментів для проведення регіональної політики: Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), Європейський сільськогосподарський фонд (EAGGF) і Фінансовий інструмент орієнтації рибальства (FIFG). Країнам, що готуються до вступу в ЄС, допомога надається через два фонди: Інструмент структурної політики для підготовки до вступу (ISPA) – для фінансування екологічних і транспортних проєктів та Спеціальну програму підготовки до вступу для сільського господарства і сільського розвитку (Sapard).

Слід відзначити, що в 2014 р. було прийнято стратегію економічного розвитку ЄС на найближчі сім років – «Європа-2020: стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання». Вона передбачала підтримку інноваційного розвитку регіонів як основи створення нових робочих місць, розвитку конкурентоспроможності, економічного зростання, поліпшення якості життя та стійкого розвитку¹²⁵. На розвиток цієї програми було виділено кошти *Європейського фонду регіонального розвитку* і передбачено: 1) дослідження та інновації; 2) конкурентоспроможність; 3) перехід до низьковуглецевої економіки.

Цікавим та актуальним є досвід розвитку регіональної політики Литви. В цій державі були прийняті закони, якими визначаються засади організації та діяльності місцевого самоврядування: Закон про місцеве самоврядування 1994 р. (The Law on Local Self-Government)¹²⁶, Закон про вибори до міських рад 1994 р.¹²⁷ (The Law on Elections to Local Government Councils) та ін.

Регіональна політика у Литві впроваджується не через регіони, як елементи адміністративно-територіального поділу, а через муніципалітети, що входять до їх складу, тобто через місцеве самоврядування. Наразі, саме структура адміністративно-

¹²⁴Писаренко С.М. Регіональна політика та Структурні Фонди ЄС : навч.-метод. матер. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010.

¹²⁵European Commission 29.06.2011 Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions A Budget for Europe 2020. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0500>.

¹²⁶ The law of Republic of Lithuania on regional development adopted 30 July 2000 – No VIII-1889. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/494be78048b111e4ba2fc5e712e90cd4?jfwid=mmceop2pt>.

¹²⁷ The Law on local self-government adopted 7 July 1994 . URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=1bc6m4zi8x&documentId=c18a8ae0f55e11e3b62ec716086f051f&category=TAD>.

територіального поділу є фундаментом литовської системи місцевого самоврядування¹²⁸. На сьогодні Литва відкрита держава, яка спрямована на розвиток, модернізацію, демократизацію та збереження ідентичності литовської нації. Тому, була вироблена Стратегія прогресу Литви «Литва – 2030». Відповідно до Стратегії – 2030 литовці «націлені на креативне розширення прав і можливостей всього суспільства і кожного його члена, орієнтуючись на ідеї, які допомогли б Литві стати сучасною, активною країною, що приймає відмінності і надає велике значення національній ідентичності»¹²⁹. Стратегія спрямована на створення сприятливих умов для досягнення прогресу. Є три ключові області прогресу: суспільство, економіка і урядування. Тому плануються такі зміни: Розумне суспільство (Smart Society) – Розумна економіка (Smart Economy) – Розумне урядування (Smart Governance). Остання має на меті забезпечити високу якість життя, рівні можливості для зайнятості (незалежно від місця проживання) шляхом модернізації і розвитку інфраструктури, сприяння розвитку малого і середнього бізнесу по всій країні, а також досягти єдиних соціально-економічних стандартів в усіх регіонах країни. Підготовка Стратегії – 2030 здійснювалась Державною радою прогресу (State Progress Council) під девізом «1000 ідей для Литви». Головний автор Стратегії – 2030 – литовське суспільство, яке брало безпосередню участь на всіх етапах її розробки. На наш погляд, регіональна політика Литви має ряд ключових переваг та може слугувати досвідом для підтримки європейської регіональної політики України. Наприклад: Литва бореться за місце регіонального лідера у східній Європі; прагне об'єднання і збереження ідентичностей литовської нації; у стратегічній перспективі орієнтується виключно на лідерів ЄС; створює умови для залучення громадян до діалогу та до спільного створення майбутнього Литви; досягла покращення загального соціально-економічного розвитку за останні 3 роки; соціально-економічні показники є однозначно вищими, ніж в Україні; має чіткі цілі, що зазначені у стратегії прогресу держави до 2030 р.

¹²⁸ Кальнюс П. Субетнічна ідентичність як фактор формування регіональної політики в сучасній. // Народна творчість та етнологія. - 2011. - №3. Переклад з литовської Аушряле Тараненко. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43361/07-Kalnius.pdf?sequence=1>.

¹²⁹ Стратегія прогресу Литви: «Литва – 2030» (Lithuania's Progress Strategy "Lithuania 2030"). URL: Стратегія прогресу Литви: «Литва – 2030» (Lithuania's Progress Strategy "Lithuania 2030"). URL: <http://www.unesco.org/education/edurights/media/docs/2953897c103c13043bfabea84b716ae2f8c82f47.pdf>.

На наш погляд, важливо виокремити правове поле, що встановлює широкий спектр правил сталого розвитку регіональної політики України. В першу чергу країни-учасники ЄС та Європейський Парламент обирають правову основу, тоді як право вибору проектів делегується органам управління на національному і регіональному рівнях, які є відокремленими від європейського інституціонального рівня. На рівні національного законодавства слід прийняти рішення щодо підтримки інтегрованих програм або підтримки окремих проектів. Сьогодні ЄС працює в обох цих напрямках в рамках різних фондів. Можна сказати, що інтегровані програми потребують більшого інституціонального потенціалу на регіональному рівні. Позитивним аспектом в ЄС є питання обумовленості програм. Основні умови отримання підтримки ЄС включають: повагу до відкритих ринків в ЄС; повагу до принципу рівних можливостей; підхід, що базується на партнерстві і демократії. Невиконання вищезазначених умов часто призводило до застосування фінансових санкцій¹³⁰.

Таким чином, з огляду на створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, до пріоритетів державної регіональної політики слід віднести: державну підтримку реалізації стратегій регіонального розвитку, зорієнтованих на активізацію кожного регіону у співробітництві з регіонами країн-членів ЄС; розширення повноважень місцевих органів влади щодо визначення та фінансування спільних міжнародних проектів; більш активне залучення місцевих органів влади до формування зовнішньоекономічної політики через розроблення та реалізацію програмних документів у сфері міжнародного співробітництва; налагодження дієвих комунікативних зв'язків на рівні «регіони України – регіони ЄС».

Тому, на сучасному етапі Україна відчуває гостру потребу у виробленні якісної стратегії регіонального розвитку, здатної мобілізувати децентралізовані ресурси регіонального розвитку. Динамічне зростання і синергія використання регіональних потенціалів можливі лише на основі міжрегіональної співпраці. Це створює виклики щодо побудови нової моделі регіональної політики, провідним орієнтиром якої виступатиме консолідація локальних дій у сфері регіонального розвитку навколо реалізації загальнонаціональних пріоритетів. Лише реальна відбудова дієздатності територіальних громад може виступити в ролі чинника реінтеграції країни.

---

¹³⁰Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі / Пер. з англ. Р.Ткачук. Київ: Основи, 2004. 220 с.

Anastasiia MAZURYK

student

*Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education
National University 'Lviv Polytechnic'
Lviv, Ukraine*

Marcin GOŁĘBIEWSKI

*J.D., Professor of the Department of Theory and Philosophy of Law,
Constitutional and International Law,
Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education
National University 'Lviv Polytechnic'
Lviv, Ukraine*

**THE COMPARISON OF THE ROLE AND COMPETENCIES
OF THE HEAD OF STATE IN THE LEGISLATIVE PROCESS
ON THE EXAMPLE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC
OF POLAND AND THE PRESIDENT OF UKRAINE**

For every country in the world, not just Europe, the legislative process is extremely important part of the development and consolidation of a high position on the world stage. That's why the issue of participants in such process is, and in particular, the assessment of the role of the head of state in the law-making of a country.

First of all, both in Poland and Ukraine, early periods of independence were plagued by institutional conflicts between main actors: the power of President, on the one hand, and prime minister and parliament, on the other hand. Constitutional provisions were only partially responsible for them. In the period of the systemic transformation, both in the semi-presidential system in Ukraine and in the parliamentary system in Poland, there were clashes between the main organs of public authority aimed at developing a system of political and constitutional relations. More importantly, new political institutions and political actors embodied in them were not used to new democratic environment and had little understanding of how it works. It was more obvious in Ukraine, where both parties: ex-President of Ukraine Leonid Kravchuk and Verkhovna Rada preferred informal methods of obtaining their political aims, often leaving constitutional mechanisms aside. In Poland, on the other hand, conflicts could be also explained by the different

visions of ex-President of Poland Lech Wałęsa and Sejm, who favored different models of power distribution – presidential and parliamentary, respectively.

Newly elected political institutions managed to develop constitutions for their countries in relatively short terms. However, the character of constitution-making process differed a lot. In Poland, President Aleksander Kwaśniewski took much more constructive stance towards parliament, which, in addition, was controlled by coalition led by his former party – Democratic Left Alliance (SLD). Constitution-making was concentrated in the hands of parliament, while Aleksander Kwaśniewski as a former chairman of the Constitutional Committee restricted his activities to offering several specific changes to the draft of constitution. Naturally, they were aimed at some increase in president's powers, but nevertheless demonstrated Aleksander Kwaśniewski's unwillingness to push for strong presidential model. Most of them were accepted by parliament, as they did not disrupt its preferred balance of power (Millard 2000, 53). Furthermore, Aleksander Kwaśniewski succeeded in creating broad coalition of support for the constitutional draft, which included not only post-communist majority, but also post-Solidarity opposition. As a result, both president and parliament supported final constitutional draft, which was put on referendum in early 1997. People approved constitution, and it came into force the same year¹³¹.

According to art. 118 of the Constitution of Poland, the president has the right of legislative initiative. Then, in accordance with art. 122. participation of the President of Poland in the subsequent stages of the legislative procedure include: the procedure for submitting the adopted act and the possibilities of the Senate, the Marshal of the Sejm presents the adopted act for signature to the President of the Republic; The President of the Republic shall sign the bill within 21 days from its presentation and order its publication in the Journal of Laws of the Republic of Poland; before signing a bill, the President of the Republic may submit a motion to the Constitutional Tribunal regarding the conformity of the act with the Constitution. The President of the Republic may not refuse to sign a bill which has been recognized by the Constitutional Tribunal as conforming to the Constitution; The President of the Republic refuses to sign a bill which the Constitutional Tribunal has found

---

¹³¹Sydorchuk Oleksii. The impact of semi-presidentialism on democratic consolidation: cases of Poland and Ukraine. Analyst of the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. – C. 1–27. URL: <https://dif.org.ua/en/article/the-impact-of-semi-presidentialism-on-democratic-consolidation-cases-of-poland-and-ukraine>.

inconsistent with the Constitution. However, if the non-compliance with the Constitution concerns individual provisions of the act, and the Constitutional Tribunal does not rule that they are inextricably linked with the entire act, the President of the Republic, after consulting the Marshal of the Sejm, sign the act ignoring provisions found to be inconsistent with the Constitution, or returns the act to the Sejm for the purpose of remove non-conformities; if the president of the Republic has not referred to the Constitutional Tribunal the President may refer the bill to the Sejm for reconsideration with a reasoned request; an application by the President of the Republic to the Constitutional Tribunal with a request on the compliance of the act with the Constitution or with a motion to the Sejm for reconsideration of the act shall suspend the course referred to the deadline for signing the act¹³². The participation of the head of state in the legislative process of Ukraine and Poland does not differ much, but it still has some differences.

According to Article 93 of the Constitution of Ukraine, the right of legislative initiative in the Verkhovna Rada of Ukraine belongs to: President of Ukraine, People's Deputies of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine. Also, Article 102 of the Constitution of Ukraine states that the President of Ukraine is the head of state and acts on its behalf.

In Ukraine, the institute of presidency at the Head of State is comparatively new phenomenon in political life and state building of Ukraine. The Institute of Presidency in its present form did not form at once. At first, the President in accord to his status and title was the highest official in the country, becoming next the Head of State and Executive Power, to act as the Head of State at present in accord with the Constitution in force.

The President of Ukraine is the guarantor of state sovereignty, territorial integrity of Ukraine, observance of the Constitution of Ukraine, human and civil rights and freedoms and is the guarantor of the strategic course of the state to gain full membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization¹³³.

Among the authorities of the President of Ukraine in the legislative process N.L. Omelchinko identifies the following: the right of legislative initiate, signing of the law and its promulgation, the right of the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine laws with their subsequent return for

---

¹³²The Constitution of Republic Poland of 2nd April, 1997. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.

¹³³Конституція України: Закон від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами).

the reconsideration by the Verkhovna Rada of Ukraine. By way of legislative initiative, the President of Ukraine has the right to submit ordinary laws and laws amending the Constitution of Ukraine. Similarly, only the Head of State has the right of legislative initiative on laws approving the binding nature of international treaties of Ukraine. By way of legislative initiative, the President of Ukraine has the right to submit ordinary laws and laws amending the Constitution of Ukraine. Similarly, only the head of state has the right of legislative initiative on laws approving the binding nature of international treaties of Ukraine. As a legislative initiative for consideration by the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine may submit drafts of the most important laws drafted by the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine, ministries, other central executive bodies, scientific institutions, as well as draft laws prepared by the National Bank of Ukraine¹³⁴.

That is, we can say that the legislative activity of the President of Ukraine is mainly based on the implementation of rule-making and rule-making function. Given the fact that in Ukraine the adaptation of national legislation to the European one is still ongoing, the Constitution of Ukraine enshrines the right of legislative initiative for the head of state, which corresponds to the norms of the European Union.

The differences in roles in the legislative process were well developed by the Polish researcher Marcin Gołębiowski. In his article, the author notes that in accordance with Article 93 of the Constitution of Ukraine, the President also has the right to define his bills as urgent, those that are considered by the Verkhovna Rada of Ukraine out of turn. Thus, the President of Ukraine received a kind of privilege, which testifies to the recognition of the role of the head of state as an active subject of the legislative process¹³⁵.

Elected in a general election for a term of office of 5 years, the President of the Republic of Poland is the superior representative of the Republic of Poland, supervises compliance with the Constitution and is the supreme Commander of the Polish Armed Forces.

The judicial power is vested in independent courts and tribunals, headed by the Supreme Court and the independent Tribunal of State and the Constitutional Tribunal. The Supreme Court supervises the activities of common and military courts and is the supreme instance of appeal against rulings which are issued by courts of lower instances. The Supreme

---

¹³⁴Омельчинко Н. Л. Участь президента України в законодавчому процесі сучасний стан та перспективи. С. 1–2. URL : http://www.univ.kiev.ua/pdfs/konfer/Konfer_tezu.pdf.

¹³⁵Големб'ювський М. Повноваження Президентів України та Республіки Польща у сфері законотворчості: порівняльно-правовий аналіз // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 3. С. 7–15. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2018_3_3.

Administrative Court and other administrative courts supervise the activities of the public administration. The Constitutional Tribunal adjudicates on whether statutes and international agreements, objectives and activities of political parties comply with the Constitution and decides on competence-related disputes between central constitutional bodies of the state. The Tribunal of State decides on the constitutional responsibility of top-ranking state officials, including the President of the Republic of Poland, the President of the Council of Ministers and the Members of the Council of Ministers¹³⁶

Instead, in accordance with the Constitution of the Republic of Poland, the President has no right to define the bills introduced by him as urgent. According to Art. 123 of the Constitution of the Republic of Poland, this right is granted exclusively to the Council of Ministers. At the same time, they cannot be defined as urgent draft laws on taxes, the structure of public authorities, the code, elections of the President of the Seimas, the Senate and local governments.

So, in Ukraine, the President of Ukraine plays a significant role in the life of the state. The Constitution of Ukraine stipulates that the President of Ukraine is elected by the citizens of our state on the basis of universal, equal, direct suffrage by secret ballot.

According to Article 93 of the Constitution of Ukraine, the legislative right in the Verkhovna Rada of Ukraine belongs to the deputies of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine. Bills defined by the President of Ukraine as urgent are considered by the Verkhovna Rada of Ukraine on an extraordinary basis. According to Article 94 of the Constitution of Ukraine, the law is signed by the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine and immediately forwarded to the President of Ukraine. Within fifteen days after receiving the law, the President of Ukraine shall sign it, accept it for implementation, and officially promulgate it or return the law with his motivated and formed proposals to the Verkhovna Rada of Ukraine for reconsideration.

If the President of Ukraine does not return the law for reconsideration within the established period, the law shall be deemed approved and officially promulgated. If during the reconsideration the law is re-adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine by at least two thirds of its constitutional composition, the President of Ukraine is obliged to sign it and officially promulgate it within ten days. If the President of Ukraine has

---

¹³⁶ Political, administrative and legal system in Poland. URL: <https://eures.praca.gov.pl/en/looking-for-a-job-in-eu/you-are-an-eu-or-efta-citizen/living-and-working-in-poland/information-about-poland/political-administrative-and-legal-system-in-poland>.

not signed such a law, it shall be immediately officially promulgated by the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine and published under his signature. The law shall enter into force ten days from the date of its official promulgation, unless otherwise provided by law, but not earlier than the day of its publication.

Legislative power in Poland belongs to the Sejm and the Senate – the two chambers of the Polish Parliament. The Seimas consists of 460 deputies elected on the basis of universal suffrage, by majority and proportional system. The Senate consists of 100 senators elected by citizens in the majority system. Both chambers are elected for a 4-year term, the President of the Republic after hearing the views of the Marshal of the Seimas and the Marshal of the Senate may (in cases specified by the Constitution) terminate the powers of the Sejm announcement of new elections.

The Sejm and Senate decides on the adoption of laws by a majority vote in the presence of at least half of the total number of deputies who attend at the session as the Constitution does not provide otherwise. If the Senate does not adopt a relevant resolution within 30 days from the date of transmission of the law, it shall consider the resolution as amended by the Sejm and Senate. A resolution of the Senate rejecting the law or a proposed amendment shall be deemed adopted unless the Sejm rejects it by an absolute majority of votes.

The President of the Republic signs the law within 21 days from the date of its submission and orders its official publication. Before signing the law, the President has the right to apply to the Constitutional Tribunal. The President may not refuse to sign a law if the Tribunal has found it in accordance with the Constitution.

In conclusion we would like to indicate the main differences between the participation of the Polish and Ukrainian presidents in the legislative process. On the one hand, the veto of the president of Ukraine is the strongest legal tool that effectively prevents further stages of the legislative process. On the other hand, the President of Poland has the power to submit a motion for the compliance of law to the constitutional tribunal. Additionally, the President of Poland does not have the authority to make a bill of urgency.

The differences related to the participation of the head of state in the legislative process result mainly from the different models of government in Ukraine and Poland.

The role of the President in Poland as an organ of dualistic executive power is to be the guarant or of compliance with the constitution. Moreover, the Polish Cabinet of Ministers plays a leading role in the

process of initiating the legislative process. In Ukraine, according to the Constitution, the President plays a leading role not only in initiating the legislative process, but also has a strong legislative veto due to the lack of competence to use the application for a declaration of compliance with the Constitution of the adopted law.

Ярина СІКОРА

*студентка Навчально-наукового Інституту права, психології
та інноваційної освіти Національного університету
«Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Майя ПИВОВАР

*асистентка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

**ПРАВОВА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ
ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Сьогодні, інститут конституційної скарги успішно та ефективно функціонує в більшості країн Європейського Союзу як інструмент захисту конституційних прав і свобод людини. Правова природа конституційної скарги полягає у її демократичній трансформації, так як вона є винаходом європейської демократії. Тому очевидно, що в процесі реалізації курсу на вступ в ЄС Україна не може не сприйняти конституційну скаргу у своїй національній правовій системі. Не випадково Венеціанська комісія неодноразово рекомендувала Україні на шляху євроінтеграційних процесів запровадити конституційну скаргу¹³⁷. Саме тому, 13 липня 2017 р. Верховна Рада України ухвалила нову редакцію Закону України «Про Конституційний Суд України»,

¹³⁷ CDL-AD(2013) 034 Opinion on Proposals Amending the Draft Law on the Amendments to the Constitution to strengthen the independence of judges of Ukraine; CDL-AD(2015)027 Opinion on the Proposed Amendments to the Constitution of Ukraine regarding the Judiciary as approved by the constitutional commission on 4 september 2015.

який передбачив процедуру розгляду конституційних скарг громадян України. В законі ми не знайдемо визначення дефініції «конституційна скарга», проте це не заважає повноцінному запуску нового інструменту захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Згідно з ч.1 ст.55 Закону України «Про Конституційний суд України» закріплено норму, що конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України¹³⁸. Отже, запроваджена в Україні ще у 2016 р. предметом моделі конституційної скарги є наявність обов'язкової конкретної судової справи як передумови для звернення до Конституційного Суду України. Лише застосований в остаточному судовому рішенні у такій справі закон України може бути перевірений на відповідність Конституції України. Відповідно, за такої моделі особа, яка звертається до Конституційного Суду України, природно керується прагненням захистити власні конституційні права та повернути правові відносини до попереднього стану, який передував застосуванню неконституційних положень закону України.

В такому випадку спостерігається своєрідний дисонанс, адже на відповідність Конституції України за конституційною скаргою може бути перевірений виключно застосований в остаточному судовому рішенні закон України. Навіть, якщо Конституційний Суд України виявить неконституційність інших правових актів, які пов'язані з оспорюваними нормами та впливають на вирішення справи по суті, він не має права вийти за межі предмета конституційної скарги та визнати їх такими, що не відповідають Конституції України¹³⁹. Як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами закону, якщо КСУ визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу. Вважаємо, що інститут конституційної скарги повинен вимагати від держави *restitutio in integrum*, тобто поновлення первісного стану, що існував у спорі до порушення прав людини та

---

¹³⁸ Про Конституційний суд України: Закон України редакція від 20. 03. 2020, підстава - 524-IX р. // Відомості Верховної Ради України. 2020. Ст. 208.

¹³⁹ Навіщо нам конституційна скарга? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/navishcho-nam-konstituciyna-skarga.html>.

громадянина. Доцільно акцентувати увагу на тому, що за період з 30. 09. 2016 р. до 31. 01. 2019 р. до Конституційного Суду України надійшло 1237 конституційних скарг, що значно менше від очікуваної кількості звернень, з них у 2019 році КСУ розглянув лише 7 справ за конституційними скаргами. Станом на жовтень 2020 року кількість таких звернень становить 486, проте майже всі вони не відповідають конституційній формі або відмовлено у відкритті конституційного провадження у справі. Тому, на нашу думку, важливо аби предметом КСУ в Україні на рівні законодавства мають бути не лише закони, а й підзаконні нормативно-правові акти. Це у свою чергу значно розширить можливості суду в питанні захисту прав і свобод людини в Україні.

Кожна сучасна демократія визнає право громадян на захист своїх інтересів у суді, зокрема у Конституційному Суді, який повинен служити людині та громадянину, бути засобом захисту їх прав і свобод. Проводячи порівняльний аналіз конституційної скарги в Україні та європейських держав, можемо відзначити, що право подання конституційної скарги існує в багатьох європейських державах (Австрія, Угорщина, Бельгія, Німеччина, Іспанія) та державах Латинської Америки (зокрема, у Бразилії), Азії (Монголія, Сирія, Тайвань, Корея), Африки (Бенін, Маврикій, Сенегал, Судан). В останні десятиріччя інститут конституційної скарги здобув широке визнання в країнах Східної Європи та Балтії (Польща, Словенія, Словаччина, Угорщина, Чехія, Латвія, Литва), а також у деяких країнах СНД (Російська Федерація, Киргизстан, Грузія, Казахстан).¹⁴⁰ У країнах Європейського Суду розглядають різні за своїм змістом скарги громадян. Не існує чіткого стандарту щодо інституту індивідуальної конституційної скарги. Кожна держава вирішує це питання на власний розсуд. На сьогодні Федеративна Республіка Німеччини є класичним прикладом країни, де конституційна скарга є дієвим засобом захисту порушеного права громадян. Аналіз конституційного законодавства дав змогу виокремити елементи німецької моделі конституційної скарги: суб'єктами звернення зі скаргою до Конституційного суду ФРН можуть бути фізичні особи, юридичні особи, громади та об'єднання громад у визначених законом випадках. Предметом оскарження виступають будь-які нормативно-правові акти (закони, правозастосовні акти, судові рішення). Також

---

¹⁴⁰ Беззуб І. О. Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: українські реалії та міжнародний досвід. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2129:zaprovadzhennya-institutu-konstitutsijnoi-skargi-v-ukrajini-2&catid=71&Itemid=382.

оскаржити можна як дію, так і бездіяльність виконавчої влади Федерації або землі. Умовами подання конституційної скарги є вичерпання всіх національних засобів правового захисту, дотримання термінів, передбачених для подання скарг (залежно від виду акту, що оскаржується: від одного місяця до одного року), а також доведення скаржником прямого зв'язку між нормативно-правовим актом та порушеним правом. Конституційна скарга може також подаватися без її розгляду в загальному судовому порядку, якщо скарга має суспільне значення або без її термінового розгляду особа понесе тяжкі наслідки¹⁴¹. Натомість, в Чехії та Швейцарії правом на конституційну скаргу мають також об'єднання громадян. Також деякі країни допускають існування принципу *actio popularis* – це право, яке притаманне кожному члену суспільства здійснити юридичну дію на захист суспільного інтересу (країни Центральної та Північної Америки).

Цікавим є досвід Чеської Республіки щодо існування інституту конституційної скарги. Громадяни мають право оскаржувати рішення публічної влади, а також бездіяльність державних установ щодо уповільненої роботи, якщо така бездіяльність є втручанням у захищені Конституцією права і свободи. Як відзначає суддя Конституційного Суду Чеської Республіки Я. Мусіл, активне право на подання конституційної скарги мають фізичні та юридичні особи, за винятком державних установ. Ми цілком погоджуємось з цією позицією. У Польщі з конституційною скаргою можна звернутися лише у разі порушення конституційних прав і свобод заявника внаслідок індивідуального рішення застосування законодавства, який має бути остаточним. Предметом скарги має бути лише передбачувана неконституційність закону, на основі якого прийнято рішення, а не саме постанови суду чи адміністрації.

Для ефективного функціонування в Україні інституту конституційної скарги, на наш погляд актуальним стане досвід Латвії. Так, у Латвії кожна особа може подати скаргу, якщо будь-який нормативний акт порушує її права, гарантовані Конституцією, після проходження всіх інстанцій судового захисту. Однак не підлягають розгляду факти утиску прав, якщо вони допущені судом. Щоб розробити досконалу модель для України, необхідно здійснити порівняльне дослідження зарубіжних моделей конституційних скарг.

---

¹⁴¹ Беззуб І. О. Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: українські реалії та міжнародний досвід. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2129:zaprovadzhennya-institutu-konstitutsijnoi-skargi-v-ukrajini-2&catid=71&Itemid=382..

Важливо, використовуючи досвід європейських країн, адаптувати його повністю до українських реалій.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки:

1) конституційна скарга являє собою важливий етап захисту прав людини у сучасному світі, тому цей інститут повинен бути і розвиватись в Україні;

2) як і звернення до Європейського суду з прав людини, звернення до Конституційного Суду України з конституційною скаргою покликане та може бути реалізоване, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту будуть вичерпані.

3) під конституційною скаргою варто розуміти звернення до Конституційного Суду України з вимогою про поновлення конституційних прав і свобод фізичних та юридичних осіб;

4) необхідність внесення змін до закону України «Про Конституційний суд України», які б дозволили КСУ розглядати не лише письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), але й підзаконні нормативно-правові акти з урахуванням досвіду європейських держав;

5) врахувати висновок Венеціанської комісії щодо надання права на реалізацію конституційної скарги юридичним особам публічного права. Так, як це означає, що конституційна скарга не є доступною для органів місцевого самоврядування. В більшості країн ЄС ця норма чітко передбачена на рівні національного законодавства.

Секція 2

УКРАЇНА – НАТО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА

Олександр СКРИПНЮК

*заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України, заслужений юрист України
м. Київ, Україна*

ВПЛИВ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ВЕКТОРА НА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Після падіння комунізму перед східноєвропейськими країнами відкрився шлях демократичного розвитку та інтеграції до євроатлантичних структур. Після розпаду Організації Варшавського договору країни – члени НАТО були зацікавлені в створенні широкої військової колективної безпеки за рахунок вступу до блоку постсоціалістичних країн Європи через реалізацію євроатлантичної ініціативи «Партнерство заради миру» (1994 р.). В дослідженні з розширення НАТО, яке є одним з основних документів Альянсу стверджувалося, що «Партнерство заради миру» може підготувати зацікавлених партнерів до членства в НАТО (пп. 4 ч. В Гл. 1).

Згодом дослідження було розширене і «Партнерство заради миру» передбачало реалізацію двох етапів на шляху до включення до складу Альянсу: етап Інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань членства та відповідних реформ, що готував державу до другого етапу – Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). Україна відмовившись від позаблокового статусу та зовнішньої політики багатовекторності після Помаранчевої революції вдруге задекларувала прагнення до набуття членства в НАТО.

У 2005 р. на рівні Комісії Україна–НАТО було прийнято рішення розпочати Інтенсифікований діалог. На Бухарестському саміті НАТО (2008 р.) Північноатлантична рада підтвердила початок інтенсивних контактів НАТО з Україною з метою вирішення питання про надання їй ПДЧ. Водночас у п. 23 декларації саміту було обіцяно, що Україна в майбутньому стане членом НАТО.

Згідно з Декларацією 2009 р. співробітництво з Україною спрямовувалося на продовження політичних, економічних та оборонних реформ у контексті її євроатлантичних прагнень. Декларація 2009 р. передбачала розробку Україною Річних національних програм, що мали сприяти продовженню реформ в Україні та наближенню її до вступу в НАТО.

Законодавчі зміни НАТО стимулювали український уряд до прийняття внутрішньонаціональних нормативно-правових актів широкого спектру – від прийняття річних національних програм 2014–2020 рр. до внесення до Конституції України положень про євроатлантичну стратегію України 2019 р.

Як правило щорічні «Річні національні програми» містять опис реформ за відповідними напрямками, визначають їх стратегічну мету, цілі, пріоритетні завдання і заходи, необхідні для забезпечення ефективної планомірної реалізації закріпленого Конституцією України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору».

Річні програми окрім вступної частини, складаються з 5 розділів (політичні та економічні питання; оборонні та військові питання; ресурсні питання; питання безпеки; правові питання), що відповідає розділам Плану дій з підготовки до членства в НАТО [140]. У кожному розділі РНП ставиться стратегічна мета (їх може бути декілька), на основі якої формулюються оперативні цілі та пріоритетні завдання. Окрім основного тексту програми, РНП—2019 включає в себе ще три документи: Пріоритетні завдання та заходи Річної національної програми (далі – Пріоритетні завдання), Індикатори виконання/показники ефективності реалізації Річної національної програми (далі – Індикатори), Орієнтовний план заходів у рамках Комісії Україна–НАТО на 2019 р. При цьому, згідно з Положенням КМУ, перші два документи є невід’ємними складовими РНП.

Для ілюстрації того, як побудована РНП—2019 слід зазначити, що вона містила системні заходи протидії корупції: розбудова цілісності, прозорості, підзвітності, запровадження доброчесності та зниження корупційних ризиків у роботі оборонних і безпекових інституцій України. В цілому посил названих документів можна охарактеризувати так: на національному рівні впровадження основ доброчесності (тобто боротьбу з корупцією та запобігання їй, демократичний контроль за установами сфери оборони, прозорість та підзвітність їх діяльності тощо) в роботу національних інститутів оборонного та пов’язаного з ним безпекового сектора. Для реалізації

завдань держави – кандидати в члени Альянсу повинні: постійно розробляти та оновлювати національну політику, доктрини та програми підготовки у сфері виховання доброчесності; включати основи доброчесності до національних стратегій та заходів у сфері публічної дипломатії; обмінюватися досвідом у цій сфері; виконувати вимоги інших міжнародних організацій, що працюють у сфері боротьби з корупцією; підтримувати засоби масової інформації.

Держави-члени Альянсу сприймають корупцію як виклик безпеці, а прозорі й підзвітні оборонні структури, над якими встановлено демократичний контроль, – як такі, що мають основоположне значення для стабільності в євроатлантичному регіоні й є принципово важливими для міжнародної співпраці у сфері безпеки.

Політика НАТО з 2016 р. передбачає заходи, які повинні вживати держави-партнери, зокрема: продовжувати, на добровільних засадах, розробляти та оновлювати національну політику, доктрини та програми підготовки у сфері виховання доброчесності (п. 7.4); обмінюватися, на добровільних засадах, здобутим досвідом та передовою практикою в межах Програми НАТО з виховання доброчесності та передбачених нею заходів (п. 7.5); сприяти місцевій участі та посиленню індивідуального й інституційного потенціалу (п. 7.6); включати основи доброчесності до національних стратегій та заходів у сфері публічної дипломатії (п. 15) тощо. Аналіз Робочих програм в Україні на 2017–2019 рр. показав, що в них чітко не виокремлюються заходи, спрямовані на вимоги і завдання НАТО. Такими є, наприклад, зміни до законодавства України та системи органів влади. Зокрема, в 2014 р. в Україні було прийнято низку так званих антикорупційних законів («Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції»).

Прийняття даних законів відповідає духу тих реформ, які очікуються від держави, котра претендує на членство в НАТО. В свою чергу, ці закони обумовлювали конкретне завдання в інституційній сфері – забезпечування функціонування Національного агентства з питань запобігання корупції як превентивного органу, Національного антикорупційного бюро України та Вищого антикорупційного суду. Як відомо, ці органи були створені й нині функціонують, щоправда, не без проблем із розмежуванням компетенції НАБУ, ДБР та Генеральної прокуратури України. Ця обставина суттєво вплинула на

їх роботу та є додатковою вказівкою на необхідність більш ретельної розробки РНП і заходів щодо їх виконання.

У заяві за підсумками зустрічі Україна–НАТО на найвищому рівні (Брюссель, 2018 р.) [153], було схвалено прогрес, досягнутий Україною в проведенні реформ, зокрема завдяки прийняттю законів «Про Вищий антикорупційний суд» і «Про національну безпеку України».

Але, зміст РНП та їх виконання викликає багато зауважень: *непрозорість та непослідовність процесу реформування, у зв'язку з реалізацією прагнення України набути членство в НАТО, недостатнє осмислення сутності тих заходів, яких треба вжити, аби відповідати стандартам НАТО. Зокрема, про це свідчать такі недоліки.*

1. Нечіткість положень РНП, їх положення часто сформульовані абстрактно.

2. Пріоритетні завдання, визначені у РНП, не завжди корелюються із заходами, спрямованими на їх виконання.

3. Самі пріоритетні завдання формулюються таким чином, що не відповідають стратегічним цілям, які, в свою чергу, також формулюються нечітко.

Передбачені РНП пріоритетні заходи виявляються зовсім не пов'язаними з гармонізацією законодавства України із законодавством держав-членів НАТО. Вони полягають у проведенні дослідження діяльності щодо впровадження Комплексного пакету допомоги НАТО для України, виконання договорів, укладених між Україною і НАТО, та визначення заходів з удосконалення нормативно-правового забезпечення відповідної діяльності, а також підвищення ефективності діяльності державних органів щодо застосування норм міжнародного гуманітарного права.

4. Недотримання при розробці РНП принципу наступництва у формулюванні пріоритетних завдань.

5. Сучасна діяльність НАТО стосується не лише питань безпеки й оборони, а й відстоювання принципів демократії, верховенства права та захисту прав людини, що одночасно є предметом діяльності багатьох інших міжнародних організацій, членом яких є Україна. В зв'язку з цим деякі положення Річних програм передбачають вжиття заходів з імплементації міжнародно-правових актів чи з виконання рекомендацій, розроблених під егідою НАТО, без включення до них вимог інших міжнародних організацій.

Включати до РНП заходи з виконання зобов'язань, взятих Україною перед іншими міжнародними організаціями, варто лише

тоді, коли про це йдеться в документах НАТО, що, наприклад, мало місце в заяві за підсумками зустрічі на найвищому рівні в Брюсселі 2018 р.

6. Питання контролю за виконанням РНП урегульовано неналежним чином. Зокрема, дане питання регламентується Положенням КМУ: забезпечення контролю за виконанням передбачених річною національною програмою заходів здійснюється Кабінетом Міністрів України (п. 4). Термін «забезпечення контролю» неправильно відображає повноваження, якими має володіти уряд у даній сфері, позаяк уряд безпосередньо повинен контролювати процес виконання РНП.

7. Комісія з питань координації євроатлантичної інтеграції України має неоднозначний правовий статус та повноваження. Вона є допоміжним органом при Президентові України, а відповідно до РНП-2019 дана Комісія відіграє провідну роль у питаннях координації діяльності, пов'язаної з підготовкою, виконанням та моніторингом заходів програми. Отже, її повноваження дублюють повноваження уряду. Згідно з Положенням про Комісію основним завданням цього органу є підготовка та внесення в установленому порядку Президентові України пропозицій щодо розвитку співробітництва між Україною та НАТО.

8. Строки виконання РНП не завжди є продуманими й чітко визначеними. Реформи, стратегічна мета, відповідні цілі, пріоритетні завдання та заходи, передбачені програмою, повинні мати визначені строки.

9. Відсутність в Україні чіткого бачення остаточних результатів здійснення тих чи інших заходів в межах РНП з реформування не робить цей процес прогнозованим і може призвести до результатів. Так, реформування мережі військових навчальних закладів, в умовах війни з Росією ставить під загрозу процес підготовки кваліфікованих військових кадрів.

Отже, попри прогресивність реформ, які здійснюються в Україні для того, щоб набути членство в НАТО, їх здійснення відбувається не зовсім прозоро й не завжди повністю осмислено з боку громадськості. Безумовно, цьому сприяє те, що НАТО свідомо не розробляє чітких критеріїв, досягнення яких є необхідним для набуття членства. Це призводить до охоплення державами-претендентами величезного кола заходів. Україні потрібно, з урахуванням особливостей набуття членства в НАТО іншими державами, виокремити заходи, що обов'язково мають бути вжиті в цьому контексті, та збалансувати їх із національними інтересами.

Антоніна ТОКАРСЬКА

*докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

КОМУНІКАТИВНІ ПРОЄВРОПЕЙСЬКІ МЕСЕДЖІ ЩОДО ЗАВДАНЬ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Постійна увага медіа та міжнародних інституцій щодо просування нашої країни у цивілізаційний простір зумовлена багатьма складовими, продиктованими виконанням угоди про асоціацію України з ЄС; потребою безпековості, а також у зв'язку з економічною інтеграцією, системною роботою наших партнерів щодо підтримки України як держави з європейськими намірами; у зв'язку із необхідністю утвердження верховенства права у нашій державі. Комунікативні меседжі вітчизняних засобів масової інформації щодо недавно проведених місцевих виборів, як і висвітлення руху в напрямі вирішення безпекових та гуманітарних проблем на сході України відійшли в небуття чи не в один день. Цим днем став час розгляду Конституційним Судом України гострого питання через визнання неконституційною статті 366-1 Кримінального кодексу України щодо покарання за недостовірне декларування, а також спричинення закриття реєстру спеціальної перевірки декларації кандидатів на керівні посади до органів влади Національним агентством з питань запобігання корупції¹⁴². Згадане рішення КС України щодо антикорупційного законодавства викликало величезну медійну хвилю обговорень як в Україні, так і в Європі та США.

Завданням всіх демократичних, а також і олігархічних ЗМІ стало висвітлення цих непередбачуваних подій. Резонанс медіакритики став більш ніж широким. Медійний простір на 97 % став наповненим оцінками дій суддів КСУ. На перше місце вийшли коментарі, які, як правило, емоційно передавали настрої фахівців, різних експертів та громадян. Перша хвиля комунікативних реляцій стосувалася питань нібито заблокування безвізового режиму для громадян. Однак

¹⁴² Суд ухвалив Рішення у справі щодо відповідності Конституції України окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України // www.ccu.gov.ua. Режим доступу 29. 10. 2020.

політичний дискурс у медіаплощині був перебільшеним, оскільки депутати Європарламенту так питання не ставлять. Із більше 700 його членів лише троє висловилися у такому контексті. Несправедлива семантика наративу у ЗМІ виникла як наслідок утвердження епохи постправди (коли емоції, викликані подіями, більше впливають на формування громадської думки, ніж факти).

«Безвіз» як термін увійшов у вітчизняний науковий обіг з 2017 р. 85 держав світу стали для українців відкритим простором для взаємозв'язків, ділових контактів та подорожей. У першому кварталі 2020 р. було зареєстровано 1570 заяв на притулок в інших державах світу, що на 41 % менше, ніж за аналогічний період 2019 р. Рівень схвалення заяв на притулок знизився до 10,2 % у 2019 р. у порівнянні з 17,3 % у 2018 р.

У 3-й Доповіді¹⁴³ Єврокомісії в липні 2020 р. було оцінено виконання вимог візової лібералізації країнами західних Балкан та Східного партнерства, у тому числі Україною протягом 2019 та першої половини 2020 років таким, що продовжує відповідати критеріям, необхідним для виконання безвізового режиму з Європейським Союзом. Єврокомісією було зауважено позитиви у комунікативній практиці нашої держави щодо взаємодії з ЄС. Йшлося про організацію інформаційних кампаній з інформування громадян України про їхні права та обов'язки під час подорожей до ЄС на підставі безвізового режиму.

Таким чином активізувалися комунікативні інформаційні кампанії «Відкрий Європу», «Європа без бар'єрів» та інші. Водночас були зафіксовані інтернет-тролі, що поширювали міфи в Україні про «безвіз». Зауважимо, що вітчизняні ЗМІ не давали належної відсічі такій маніпуляційній практиці, яка була сформована в інформаційному просторі ворожої держави завдяки пропагандистським медіа РФ. Втручання у процеси просування України до ЄС, створення перешкод засобами політичного й економічного тиску, розширення фронту антиєвропейських сил – це лише кілька аспектів слабкого протистояння наших медіа в цій різноспрямованій гуманітарній гібридній війні проти України.

Створення негативних впливів російськими пропагандистами сягає антикорупційної інфраструктури, а не лише «безвізу». Поза комунікативними смислами наших ЗМІ залишається проблематика, яка заслуговує на глибоке аналітичне медійне висвітлення. На нашу

---

¹⁴³ Доповідь Єврокомісії: Україна-важливий учасник глобальної політики ЄС // www.ukrinform.ua. Режим доступу 01. 11. 2020.

думку, це теми, співвідносні із порядком денним європейських інституцій, а не тих, які нав'язує нам своїми підступними технологіями РФ. Потурання таким семантичним мемам у медійному полі призводить лише до відволікання на коментаторство маніпуляцій. Аналітики вітчизняних медіа повинні навчитися формувати новітню прогресивну тематику своєї дискурсивної діяльності.

Для прикладу: у 3-й Доповіді¹⁴⁴ Єврокомісії в липні 2020 р. відзначено розроблення Нової комплексної стратегії інтегрованого управління кордонами на 2020–2025 рр. за підтримки експертів ЄС. Досі тривають дискусії щодо необхідності запровадження кримінальної відповідальності за контрабанду всіх товарів через кордон. На жаль, поки що держава не досягає чіткої підтримки криміналізації цього виду правопорушень. Залишаються маловисвітлюваними і проблемними діяння українських організованих злочинних угруповань, які активно займаються торгівлею наркотичними засобами, незаконним привласненням майна, зокрема автотранспортних засобів, а також інвестиційним шахрайством. Кіберпорушники продовжують брати участь у різних видах протиправних діянь у кіберпросторі, а також в атаках на громадян та на об'єкти ЄС. Ці теми недостатньо охоплені формами комунікації.

У міжнародному співробітництві з Європолем відчутна активна підтримка українських правоохоронних органів у зміцненні нашого правоохоронного потенціалу за допомогою проекту поліції PRAVO та консультативної допомоги ЄС щодо реформи Нацполіції України (в розмірі 36 млн. євро протягом 2017–2021 рр.). Перспективними для засобів масової інформації в Україні залишаються антикорупційні меседжі. Другим питанням, яке залишається актуальним на порядку денному держави, є необхідність, як зауважено в доповіді моніторингу Єврокомісії, посилення оперативної співпраці з державами-членами для зменшення нелегальної міграції українських громадян до зони Шенген+. Медійна увага має бути привернена до актуальних питань забезпечення незалежності суду, ефективності та стійкості антикорупційних органів, уникнення політизації роботи всіх правоохоронних органів, забезпечення прозорості та чесної процедури обрання керівника САП. Необхідна медійна підтримка щодо ефективної системи перевірки декларації про майно.

Ще одна тема медіакомунікації – це покращення співпраці та розподіл повноважень між правоохоронними органами для

---

¹⁴⁴ Доповідь Єврокомісії: Україна-важливий учасник глобальної політики ЄС // www.ukrinform.ua. Режим доступу 01. 11. 2020.

посилення боротьби з організованою злочинністю. Чи достатньою є кількість аналітичних матеріалів з цієї проблематики? У відсотковому відношенні це приблизно 1,35 % з усіх матеріалів, що жодним чином не свідчить про належну роль медіа у формуванні громадської думки. Засоби масової інформації покликані виконувати роль формування конструктивних демократичних комунікативних меседжів задля утвердження в нашій державі принципів верховенства права, сповідування окреслених в Угоді про асоціацію України з ЄС завдань щодо додержання прав і свобод громадян.

Альона РОМАНОВА

*докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ПРАВОВІ ІДЕАЛИ СУСПІЛЬСТВА ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Суспільна свідомість містить складну ієрархічну систему ціннісних регуляторів. Серед них особливе місце займає сукупність соціальних цінностей, або, як їх нерідко називають, загальнолюдських цінностей.

Природне право, у якому виражаються ціннісна і пізнавальна фундаментальні властивості відносин, що визначають сутність людини, є найважливішою компонентою ціннісного відношення людини до світу, в якому розкривається її надприродна сутність.

Для узгодженої правомірної життєдіяльності людей чимало вчених обґрунтовують глобалізаційний еволюціонізм. Зазначається, що глобалізаційна діяльність людини в широкому сенсі – це процес історично довготривалий, який розвивається поетапно¹⁴⁵. Ідея спільної долі людей, їх особливої родової ідентичності, єднання людського буття на Землі існувала споконвіку, вона зародилася вже тоді, коли людина усвідомила себе як мисляча (*Homo sapiens*) і суспільна (*Homo politicus*) істота. Прихильники еволюціонізму вважають, що

¹⁴⁵ Шилов В. Н. Политическая аксиология : конспект лекций. Белгород : Логия, 2001. 96 с

глобалізація – складне і багатогранне явище, що охоплює тією чи іншою мірою всі сфери суспільного життя і постає перед нами в поглибленні загальнопланетарних зв'язків і взаємодії людей, а приводить до суттєвого духовно-культурного прогресу. До позитивної властивості глобалізації відносять і те, що вона несе в собі заряд такого розвитку продуктивних сил, який здатний вирішити або істотно пом'якшити проблеми суспільного життя, зокрема правові.

Звичайно, прихильників, як і противників, глобалізаційної діяльності людства є багато, і ми не прагнемо підтримувати позицію ні тих, ні інших, а лише хочемо вказати на певні позитивні і негативні аспекти такого напрямку в життєдіяльності людини. Серед викликів глобалізації варто виділити можливе зникнення в результаті уніфікації норм й ідеалів світових культур, процес знеособлення людських індивідуальностей, об'єднання їх у певні, нерідко жорсткі рамки одноманітними нормами і правилами, втрата етнічними групами своєї самобутності, делегітимація правових норм, універсальність, уніфікація правових основ. Неминучим результатом глобалізаційних процесів є стандартизація не тільки культури в її великому розумінні, а й поступове зникнення кордонів між правовими сім'ями, правовими системами, підірив традиційних правових ціннісних нормативів. І якщо розглядати природно-правові норми і цінності, то постає велика проблема щодо їх так званої уніфікації, з огляду на релігійний чинник (християнство і, скажімо, мусульманство). Наслідком процесу глобалізаційної діяльності може бути штучне нав'язування і вимушене сприйняття правовими системами міжнародних правил¹⁴⁶.

Дуже важливо зберегти природно-правову самобутність свідомості кожного народу і не перетворити людей на єдину біомасу, хоча й слухняну, але без автентичних ознак. Сучасні вчені бачать у правовій етнології й антропології механізм теоретичної легітимації захисту етнічної релігійно-культурної самобутності від уніфікації, що, власне, може знищити природно-правовий дух і ментальність певного народу.

Варто звернути увагу на підхід, за яким зростаючі процеси глобалізації не «розмиють» етнокультурного різноманіття, а навпаки зміцняють¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Тишков В. А. Вопросы теории. О культурном многообразии // *Этнографическое обозрение*. 2005. № 1. С. 84–87.

¹⁴⁷ Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / Ю. В. Петров (авт. предисл.). СПб.: Наука, 1999. 472 с.

Саме відчуття етнічної ідентичності часто забезпечує почуття солідарності, належності людини до культурно-історичної спільноти, на основі не тільки мови, стереотипів і норм поведінки, а й природно-правової ментальності, що також впливає на ціннісні аспекти правосвідомості людини і на її поведінку в природно-правовому просторі.

Учені дедалі частіше визнають, що знищення традиційних життєвих укладів нерідко стає причиною хаосу і дезорганізації в суспільно-правовому житті, що призводить до аномічних станів його існування.

Процес глобалізації, загалом, активізував пошук культурно-правової ідентичності багатьма народами. Розвиваються також природно-правові ідеали і цінності, проголошення і захист яких стають невіддільною частиною правового суспільства.

Варто пригадати, що перші глобалізаційні та космополітичні ідеї висловив ще І. Кант. З одного боку, він зовсім не закликає до «всесвітньої держави», яка знищила б суверенність держав-націй. Міжнародне право не повинно замінити національні права, а радше – їх координувати в єдиній юридичній системі задля створення міжнародної системи безпеки. Цей постійний конгрес держав не прагне до переваги над ними, але тільки до гарантованого збереження свободи кожної держави окремо за умови збереження їх природно-правової ідеї. З іншого боку, І. Кант у своїх дослідженнях з етики стверджував, що логічна межа побудови національного права – це розвиток міжнародного права, яке передбачає «згуртованість» вільних держав. Оскільки моральний обов'язок людини – вийти з природного стану, держави, як і приватні особи, повинні відмовитися від анархічної свободи дикунів, щоб підкорюватися законам і створити в такий спосіб державу націй (*civitas gentium*), що поступово охопить всі народи світу і сприятиме їх повноцінному духовному і фізичному розквіту¹⁴⁸.

Людина здатна на основі природно-правової моделі створити правову систему, що забезпечить їй ідеальні умови розвитку. Звичайно, як ми вже зазначали, ідеалу досягнути неможливо, та й це, напевно, правильно, тому що до чого тоді прагнути, але наблизити себе через свою діяльність до того ідеалу, який був у божественному задумі, мабуть, прагнемо всі. Важливо, щоб людина не забувала, що

---

¹⁴⁸ Кант І. Антропология с прагматической точки зрения / Ю. В. Петров (авт. предисл.). СПб. : Наука, 1999. 472 с.

вона створена за подобою Божою, а тому повинна кожної секунди зіставляти свої вчинки з нормами природного права, як наслідок – вона ніколи не порушуватиме норм позитивного права, а тоді зникне потреба розв'язувати проблему їх ідеального співіснування, адже ми зможемо створити єдине право на основі всеохопних ідеалів.

Лілія ЯРМОЛ

*докторка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри теорії та філософії
права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

У ст. 1 Конституції України проголошено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Ця важлива конституційна засада накладає зобов'язання на нашу державу здійснювати максимальне і реальне забезпечення прав людини та основоположних свобод.

Це підтверджується і ч. 2 ст. 3 Основного Закону України, в якій проголошено, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Україна виступає активним учасником європейського співтовариства. Наша держава є членом таких важливих європейських організацій – Ради Європи й Організації з безпеки і співробітництва в Європі; докладає значних зусиль до входження в Європейський Союз (далі – ЄС) та в Організацію Північноатлантичного договору.

У преамбулі Конституції України наголошено на європейській ідентичності Українського народу і на незворотності європейського та євроатлантичного курсу України.

У ч. 3 ст. 102 Конституції України стверджується: «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

Важливе значення для забезпечення прав людини та інших суб'єктів має Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з другого (27. 06. 2014 р.).¹⁴⁹. Зазначена Угода ратифікована Законом України від 16. 09. 2014 р.¹⁵⁰. У ст. 14 цього документа наголошено на таких важливих засадах співпраці, як верховенство права та повага до прав людини й основоположних свобод.

Значення Угоди про асоціацію для України варто розглядати крізь призму двох позицій: 1) з точки зору подальшої інтеграції України до ЄС; 2) з точки зору стратегії розвитку України¹⁵¹. На нашу думку, одним із стратегічних напрямів розвитку нашої держави є і забезпечення нею основних прав людини та основоположних свобод.

Погоджуємося з А. Луцьким, що «прагнення інтегруватися в європейську спільноту та дотримуватися європейських демократичних принципів (рівноправності громадян, верховенства права, поділу державної влади тощо) є важливими ідеологічними чинниками впливу на розвиток сучасної української держави¹⁵².

Однак, за слушним зауваженням Н. Пархоменко, норми ЄС не набули ще для України пріоритетного значення перед нормами внутрішнього права, оскільки їх застосування частково залежить від позиції українського законодавця і повністю – від практики національних судів¹⁵³.

Незважаючи на позитивні тенденції в Україні щодо юридичного забезпечення основних прав людини та основоположних свобод, існує ще ціла низка проблем у цій сфері.

¹⁴⁹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (27. 06. 2014). *Офіційний вісник України*. 2014. 26 верес. № 75. Т. 1. Ст. 2125.

¹⁵⁰ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16. 09. 2014 № 1678-VII // *Офіційний вісник України*. 2014. 26 верес. № 75. Т. 1. Ст. 2125.

¹⁵¹ Теоретико-правові засади європейської інтеграції України: монографія / А. А. Моца, Д. М. Белов, Ю. М. Бисага. Ужгород: Ліра, 2015. С. 237.

¹⁵² Луцький А. І. Правова ідеологія в українському державотворенні: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. С. 23.

¹⁵³ Пархоменко Н. М. Розвиток законодавства України в контексті конституціоналізації, євроінтеграції та забезпечення прав людини: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2016. С. 144.

Як приклад: станом на 31. 12. 2019 р. на розгляді в Європейському суді з прав людини (далі – ЄСПЛ) було 8 850 справ – проти України, що становить 14,8 % від загальної кількості справ. Понад 5 000 справ проти України стосуються порушення прав заявників в Автономній Республіці Крим та на тимчасово окупованій території Луганської і Донецької областей. Протягом багатьох років Україна займала перше місце серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в ЄСПЛ. Станом на 31. 12. 2019 р. Україна була на третьому місці. У 2019 році ЄСПЛ ухвалив 109 рішень у справах проти України.¹⁵⁴

Серед основних проблем, які призвели до констатації ЄСПЛ порушень Україною положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Рада Європи, 1950) є такі:

- надмірна тривалість проваджень у цивільних і кримінальних справах;

- жорстоке поводження з особами, які перебувають під контролем держави (у місяцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань);

- неефективність розслідування правоохоронними органами скарг на жорстоке поводження представників державних органів, зокрема в місцях попереднього ув'язнення або в установах виконання покарань;

- неналежні матеріально-побутові умови тримання осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення або в установах виконання покарань, та під час перевезень, а також ненадання таким особам належної медичної допомоги;

- недоліки судової практики, що призводять до порушення права особи на справедливий судовий розгляд; на свободу вираження поглядів та права на мирні зібрання та ін.¹⁵⁵

У 2020 р. перед Україною та й світовою спільнотою загалом гостро постало питання щодо юридичного забезпечення прав людини, у зв'язку поширенням вірусу COVID-19. Пандемія виявила «слабкі місця» у сфері забезпечення прав людини в Україні, зрештою, як і в інших державах, передусім це стосується фізичних

---

¹⁵⁴ Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2019 році. *Міністерство юстиції: офіц. веб-сайт*. URL: https://minjust.gov.ua/cat_9329 (дата звернення: 12. 08. 2020).

¹⁵⁵ Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2019 році. *Міністерство юстиції: офіц. веб-сайт*. URL: https://minjust.gov.ua/cat_9329 (дата звернення: 12. 08. 2020).

прав людини (права на життя, права на належне медичне лікування тощо).

Можемо констатувати, на жаль, наявність в Україні значних порушень прав людини.

На нашу думку, для усунення проблем у сфері юридичного забезпечення прав людини в Україні насамперед потрібно, щоб діяльність суб'єктів у цій сфері чітко ґрунтувалася на таких *основних принципах*: законності; справедливості; гуманності; толерантності; демократичності.

На нашу думку, *основними напрямками вдосконалення юридичного механізму забезпечення прав людини в Україні є такі*:

- закріплення в Конституції України спеціальних розділів, присвячених: 1) гарантіям основних прав і свобод людини та громадянина; 2) правам дитини та юридичним гарантіям їх забезпечення;

- приведення положень законів України з питань прав людини у відповідність до міжнародних, зокрема європейських, стандартів прав людини;

- прийняття законів України, де існують прогалини у сфері нормативного регулювання реалізації певного права людини (скажімо, права на мирні зібрання. Така вимога прямо впливає з Конституції України (ч. 2 ст. 39);

- вдосконалення законів України, зокрема і з питань прав людини, так, щоб у них була виражена воля більшості або всього населення;

- обмеження прав людини лише у випадках, визначених законом, із врахуванням необхідності та доцільності для суспільства;

- підвищення рівня взаємовідповідальності особи і держави;

- вдосконалення процедурно-юридичних механізмів забезпечення прав людини, які сприяли б не декларативному, а реальному гарантуванню прав людини;

- підвищення ролі судових органів України як найбільш надійної та ефективної юридичної гарантії захисту прав людини;

- ефективніше застосування судами України під час розгляду справ Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ як джерела права;

- підвищення рівня правової культури посадових осіб та інших учасників суспільного та державного життя;

- ефективніше забезпечення прав таких категорій людей, які особливо його потребують в сучасних умовах: дітей; соціально

незахищених осіб (пенсіонерів, інвалідів, малозабезпечених осіб тощо); жінок; осіб, які перебувають під контролем держави в місцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань; осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України; заручників, які захоплені і (або) утримуються на території Донецької і Луганської областей; громадян України, які проживають у населених пунктах Донецької і Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження; внутрішньо переміщених осіб; учасників дорожнього руху (враховуючи значну кількість аварій, які вчиняються в Україні);

- ефективніше забезпечення насамперед життєво необхідних прав людини: права на життя, права на соціальний захист; права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що охоплює достатнє харчування, одяг, житло; права на охорону здоров'я, медичну допомогу; права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Як висновок: Україна повинна докласти ще багато зусиль, щоб посісти чільне місце в європейському співтоваристві і стати державою, яка б реально і максимально забезпечувала основні права людини та основоположні свободи.

Ірина ШУЛЬГАН

*асистентка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права*

*Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Зважаючи на інтенсифікацію процесів глобалізації та інтеграцію України в спільноту демократичних та правових держав, постає питання в посиленні міжнародної співпраці між державами в правоохоронній сфері. Це передбачає, зокрема, обмін базами даних, обмін досвідом, спільні навчання, наукові та практичні конференції, круглі столи та ін. Особливо такі заходи важливі через ризики та

загрози в сучасному світі, а саме: тероризм, кіберзлочинність, організовану міждержавну злочинність тощо.

Правова система будь-якої держави не може існувати та еволюціонувати окремо від правових систем інших держав або наддержавних утворень. Спрощення процедури обміну інформацією у світових масштабах, існування значної кількості способів переміщення осіб між державами, вдосконалення сучасних інформаційних технологій – все це призводить до розмивання правових кордонів. Саме тому будь-яка держава зобов'язана у своєму законодавстві врахувати особливості реалізації міжнародного співробітництва. Україна, зважаючи на темпи гармонізації її національного законодавства до вимог, які висуваються міжнародною спільнотою, також не є винятком. Оскільки в нашій державі визнано превалювання права міжнародного над правом національним, побудова інших законів та підзаконних актів має враховувати цей принцип.

Розмірковуючи про роль міжнародного співробітництва в реалізації завдань, покладених на прокуратуру України, слід виходити з того, що згідно з чинним законодавством ця функція в діяльності установи не є однією з основних або конституційних, як їх ще називають. Слід зауважити, що в сучасному глобалізованому світі з відкритими кордонами між державами, швидким розвитком нових технологій безліч кримінальних справ вже просто неможливо розслідувати без допомоги іноземних колег, тому міжнародне співробітництво органів прокуратури різних держав є надважливим.

Міжнародне співробітництво прокуратури України – це спільні дії та заходи організаційно-управлінського характеру між органами прокуратури, правоохоронними органами та міжнародними організаціями інших країн, які будуються на демократичних принципах міжнародного та європейського права, регламентуються внутрішнім законодавством і забезпечуються міждержавними угодами (двосторонніми та багатосторонніми), метою яких є надання різного виду правової допомоги, створення ефективною цілісної системи захисту основних прав і свобод людини та громадянина, утвердження верховенства права, боротьба з організованою міжнародною і регіональною злочинністю, забезпечення законності та правопорядку на міжнародному рівні¹⁵⁶.

---

¹⁵⁶ Грицаєнко Л. Р. *Конституційно-правовий статус прокуратури України: підручник*. Київ: БІНО-ВАТОР, 2007. С. 323.

Проте в даній дефініції суть міжнародного співробітництва розкривається виключно через форми здійснення відповідних процесуальних дій, але при цьому не містить вказівки на ключові особливості цього поняття. Тому у науковій літературі зазначається, що більш прийнятним виглядає визначення, відповідно до якого міжнародне співробітництво під час кримінального провадження органів прокуратури можна визначити як їхню взаємодію відповідно до вимог, у порядку та на умовах, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, міжнародними договорами України, чи на основі взаємності, погодженої з компетентними органами і посадовими особами іноземних держав або міжнародних організацій, здійснюваної за напрямками, передбаченими у КПК України та міжнародних актах, і у різних формах на стадії досудового розслідування, у зв'язку з розслідуванням та розкриттям кримінальних правопорушень¹⁵⁷.

Для удосконалення взаємовідносин і досягнення координування процедури взаємної допомоги зусилля мають бути спрямовані на сприяння наступному: інформуванні прокурорів про необхідність активної участі в міжнародному співробітництві; спеціалізації деяких прокурорів у сфері міжнародного співробітництва¹⁵⁸.

Сьогодні питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження врегульовані Розділом IX Кримінального процесуального кодексу України.

Отже, кримінальна процесуальна діяльність прокурора у міжнародному співробітництві під час кримінального провадження, враховуючи структуру Розділу IX КПК України, здійснюється за чотирма напрямками: міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій; видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція); кримінальне провадження у порядку перейняття; визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб.

Водночас ст. 542 КПК України більш розгорнуто визначає обсяг та форми міжнародного співробітництва, а саме: вручення документів; виконання окремих процесуальних дій; видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; тимчасова передача осіб;

¹⁵⁷ Данкович Н. О. *Напрями вдосконалення міжнародного співробітництва органів прокуратури в кримінальному провадженні України* // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2014. № 2(65). С. 101 – 106.

¹⁵⁸ Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя від 6 жовтня 2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf.

переїняття кримінального переслідування; передача засуджених осіб; виконання вироків.

Передбачений КПК України порядок проведення процесуальних дій при наданні міжнародної правової допомоги включає в себе такі етапи: 1) отримання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 551 КПК); 2) розгляд запиту іноземного компетентного органу про міжнародну правову допомогу (ст. 554 КПК), прийняття рішення з приводу надання допомоги або відмови виконання запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 557 КПК); 3) виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України (ст. 558 КПК); 4) завершення процедури надання міжнародної правової допомоги (ст. 560 КПК).

Для прикладу наведемо статистичні дані Офісу Генерального прокурора. Відповідно до Звіту про роботу прокурора у 2017 р. від іноземних держав надійшло – 2447 звернень (виконання процесуальних дій – 2181; переїняття кримінального провадження – 131; екстрадиція – 135); у 2018 р. від іноземних держав надійшло – 2434 звернень (виконання процесуальних дій – 2124; переїняття кримінального провадження – 173; екстрадиція – 137); у 2019 р. від іноземних держав надійшло – 3167 звернень (виконання процесуальних дій – 2809; переїняття кримінального провадження – 203; екстрадиція – 155)¹⁵⁹.

Серед основних проблем, які виникають при міжнародній взаємодії, можна виокремити наступні: аспекти мови (перекладу) процесуальних дій і документів; невідповідність різних кримінально-процесуальних законодавств; затягування інкорпорацій норм міждержавних та міжвідомчих угод; відсутність загальноприйнятих алгоритмів взаємодії та єдиних зразків для документів, що укладаються при такій взаємодії.

Натомість Г. П. Жаровська наводить наступні проблеми міжнародного співробітництва урядів, правоохоронних органів:

1. Існування в державах різних правових систем кримінального законодавства, що будуються на різних засадах, різних дефініціях, у результаті чого неоднаково оцінюються одні й ті ж злочинні діяння.

2. Співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю залежить від того, яку зовнішню політику ведуть держави, які взаємини склалися між ними. Чим більш напружені ці відносини, тим

¹⁵⁹ Звіт про роботу прокурора за 2017 – 2019 роки. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

більш ускладнене співробітництво, особливо в тих випадках, коли зіштовхуються різні ідеології.

3. Багато держав через різний рівень економічного розвитку не в змозі забезпечити повноцінного співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю.

4. Однією із проблем міжнародного співробітництва в протидії організованій злочинності є відсутність єдиного центру управління та координації всіх операцій і дій, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю¹⁶⁰.

Отже, детальна регламентація у Кримінальному процесуальному кодексі України порядку та процедур міжнародного співробітництва під час кримінального провадження свідчить про важливу увагу, яку приділяє український законодавець питанням міжнародної співпраці. Зважаючи на окреслене, важливо розробити ефективний механізм реалізації міжнародно-правових договорів у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Ірина АНДРУСЯК

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кафедри теорії та філософії
права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Гендерна рівність є важливою складовою розвитку політичних інституцій урядів країн Європи та світу. Рівна участь чоловіків і жінок у суспільно-політичному і культурному житті створює стійку основу для економічного розвитку держави.

Національне законодавство України шляхом імплементації міжнародно-правових договорів втілює гендерну рівність в українську політику. Низка законів гарантують чоловікам і жінкам принцип

¹⁶⁰ Жаровська Г.П. *Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю* // Альманах міжнародного права. 2014. Вип. 6. С. 95–96.

рівності в можливостях самореалізації та однаковому доступі до ресурсів. Такі гарантії закріплено в Конституції України, Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» тощо. Однак, сьогодні українські жінки зіштовхуються з низкою проблем в сприйнятті їх, як повноправних учасників суспільно-політичних процесів.

В Україні не існує прямої дискримінації, тобто в жодному нормативно-правовому акті немає норм, які б порушували права людини відносно її статі. Проте, з непрямою дискримінацією зіштовхуються жінки, коли, наприклад, при прийомі на роботу мають відповідати на запитання про сімейний стан, кількість дітей і їхній вік, плановані вагітності і т. п. Стійкі гендерні упередження стоять перешкодою на шляху вдосконалення, розробки та оцінювання політичних процесів з метою включення концепції гендерної рівності до всіх стратегій на всіх рівнях та етапах за участю суб'єктів, які зазвичай залучені до процесу прийняття політичних рішень.

Невигідне становище жінок спричинило появу міжнародного жіночого руху за права людини. Жіноче питання було вперше представлено на Всесвітній конференції ООН, яка відбулась у 1985 р. у Кенії. Вже через десять років у Пекіні на Всесвітньому конгресі жінок питання прав жінок стало базовим серед програми заходів¹⁶¹.

На міжнародному рівні відмічається значний інтерес і підтримка держав захисту прав жінок. Проявом підтримки стало призначення Комісією з прав людини ООН Спеціального доповідача з питань порушень прав жінок, схваленням декларації щодо порушень прав жінок відмітилась Генеральна Асамблея ООН, регіональну конвенцію проти порушення прав жінок уклала Організація країн Америки.

Багато політичних рухів по всьому світу структурно виключають жінок від участі в політичному житті та прийнятті рішень, як маргіналізованої групи. Як результат, самореалізація жінок в соціальному, економічному, політичному планах залишається низькою. Гендерна рівність є важливим центральними пунктом ключових Директив ЄС щодо забезпечення гендерного балансу в професійній діяльності. Директиви покликані сприяти активній участі всіх груп у суспільстві та рівномірному розподілу влади та

---

¹⁶¹ Top-10 гендерної політики. Програма «РАДА: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво». URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/top-10_web.pdf.

впливу між жінками та чоловіками, незалежно від їх віку, статі, віросповідання чи етнічного походження¹⁶².

Директиви ЄС із питань трудових відносин та Директиви ЄС із заборони дискримінації охоплюють різноманітні проблемні питання, які виникають в трудових відносинах. Розрив у гендерній оплаті в ЄС становить 16 % і ледве змінився за останнє десятиліття. Причини полягають у різних моделях роботи жінок, включаючи те, що жінки частіше переривають свою кар'єру або змінюють схему роботи, щоб доглядати за дитиною чи іншими родичами. Ще одна причина полягає в тому, що жінки по всьому ЄС часто працюють у низькооплачуваних секторах, а їх зарплата також знижується через їх неповну зайнятість.

Окремі Директиви включають такі заходи, як оплачувана батьківська відпустка та адекватно оплачувані періоди батьківської відпустки для батьків. Чоловіки, які мають обов'язки по догляду, також мають право вимагати гнучких режимів робочого часу, таких як скорочення робочого часу, гнучка робота та робота в мережі. Творення рівно сприятливих умов доступу до ресурсів для жінок і чоловіків належить до першочергових завдань Директив ЄС¹⁶³.

Сьогодні, попри позитивні зміни в міжнародному праві та політиці, є чимало проблем, які перешкоджають розвитку і утвердженню гендерної рівності. Це, насамперед, відсторонене сприйняття жінками системи прав людини, сприйняття загальнолюдських прав як явища, яке до повсякденних реалій не має відношення. Серед завдань міжнародних інституцій в галузі прав людини є розроблення механізмів спрямованих на те, щоб права жінок зробити досяжними.

Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є пріоритетним в роботі міжнародних інституцій. Сталий розвиток суспільства можливий тільки при рівній участі чоловіків і жінок у соціально-економічній сфері. Питання гендерної рівності є стратегічною цінністю міжнародних організацій. До розуміння необхідності визнання рівності чоловіків і жінок як одного з головних

---

¹⁶² Директиви ЄС та реформування законодавства України з БПП і трудових відносин. Проект ЄС – МОП. Січень 2019. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_689356.pdf.

¹⁶³ Директива 2010/18/ЄС про імплементацію переглянутої рамкової угоди щодо батьківської відпустки, укладеної UNICE, СЕЕР і ETUC, та скасування Директиви 96/34/ЄС. Міністерство юстиції України. Соціальна політика. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45891.

факторів стабільності у світі, міжнародна спільнота дійшла після закінчення Першої світової війни.

Глобальна міжнародна організація ООН сконцентрувала свою роботу на вирішенні проблем жінок через визначення їхніх юридичних і громадянських прав. Міжнародні інституції через осмислення загальнолюдського досвіду у сфері гендерної рівності визначили за необхідне втілювати і законодавчо закріплювати права жінок. Міжнародна організація праці виробила такі критерії індустріального суспільства, які сьогодні здаються звичними і загальноприйнятими. Це восьмигодинний робочий день, захист материнства, боротьба з безробіттям, нормативно-правові акти які забороняють використання дитячої праці, безпечні умови праці.

Українська науковиця Тамара Марценюк, досліджуючи механізми просування жінок у політику в країнах ЄС, звертає увагу на запровадження гендерних квот, як спосіб підвищення політичної участі та представництва жінок. Вона зазначає, що прописана у законодавстві квота не завжди спрацьовує, якщо немає механізму її втілення – санкцій за невиконання квоти (відмова реєстрації партії) чи нагороди (державне фінансування виборчої кампанії партії). Т. Марценюк звертає на позитивний досвід країн ЄС, які запровадили гендерні квоти. Серед них Бельгія, Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Польща, Португалія, Словенія та Франція¹⁶⁴. В цих країнах відмічається помітний зростаючий відсоток жінок у парламентах. Зазначені країни є прикладом того, як ідея рівних можливостей трансформувалась в ідею рівності результатів.

Варто зазначити, що до Верховної Ради України 9-го скликання обрались 87 жінок, тоді як у попереднього складу парламенту їхня кількість складала 54 народних депутатів, що складає 20,52 % депутатів від фактичної кількості депутатів¹⁶⁵. На місцевих виборах 2020 р. ЦВК вперше відмовляло партіям у реєстрації, якщо ті не дотримувались гендерних квот. На минулих місцевих виборах, гендерна квота складала 30 %, цього разу – 40 %¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Марценюк Т. Залучення жінок у політику: країни ЄС і Україна. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9579/Martseniuk_Zaluchenist_%20zhinok%20_u_polityku.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁶⁵ Аналітичний портал «Слово і діло». Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv>.

¹⁶⁶ Жінки на виборах-2020: від формального до обов'язкового. Запорізький центр розслідувань. URL: <http://incentre.zp.ua/zhinki-na-viborah-2020-vid-formalnogo-do-obovyazkovogo/>.

Політична участь жінок має вирішальне значення для того, щоб демократія була репрезентативною та всеохопною. Незважаючи на те, що досягнуто певного прогресу щодо політичної участі та лідерства жінок, все ще існує потреба у конкретних політичних рішеннях на користь участі жінок в політиці. Сьогодні, щодо політичних прав жінок широко розповсюджена думка, що питання дискримінації жінок не надто важливі в порівнянні з глобальними проблемами, а отже, їхнє рішення можна відкласти «на потім», після вирішення більш важливих економічних і соціальних проблем. Опоненти гендерної рівності стверджують, що після того, як в суспільстві будуть створені необхідні соціально-економічні умови і зросте добробут, багато «жіночих» проблеми розв'яжуться самі собою. Однак необхідно відзначити, що глобальні соціально-економічні проблеми не можуть бути вирішені, якщо до їхнього рішення не будуть задіяні усі громадяни, а не лише половина. Досвід економічно благополучних країн Європи показує, що проблеми порушення політичних прав жінок стоять досить гостро, хоча, варто зазначити, що досягнуті жінками успіхи в країнах ЄС відмітні значним прогресом.

Ольга КОЛИЧ

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права*

*Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

СОЦІОЛОГІЧНО-ЦІННІСНИЙ ЗМІСТ ПРАВА

Право є формальним соціальним інститутом, системою встановлених, санкціонованих державою правил поведінки, спрямованих на врегулювання суспільних відносин. Закономірно його можна вважати основою будь-якого цивілізованого влаштування життя людей і, як і будь-яке інше явище створене людиною, пов'язане з її існуванням і розвитком, воно підлягає аналізу з позиції ціннісного підходу. З того часу, коли людський розум усвідомив право в його визначеності, воно почало сприйматись як певна самоочевидна цінність.

Проблему цінностей досліджує наука аксіологія, що входить до числа основних розділів філософії права, адже роль цінностей у суспільному житті є неоціненною, вони виступають основою людського буття. У першу чергу цінності – це результат багатого вікового соціального досвіду, досягнення суспільства, світоглядних принципів, уявлень та розуміння людини, що є еталоном, ідеалом, належним. Варто зазначити, що ціннісне відношення до того чи іншого явища виникає в результаті його включення в сферу інтересів людини та її життєдіяльності. Соціальні цінності є стимулом для зміни соціального буття та його перспективного розвитку. Таким чином, право виступає своєрідним соціальним феноменом, який викликаний потребою внести в соціальне життя організованість, порядок, нормативні положення, що засновані на засадах соціальної свободи та відповідальності.

Ціннісний аспект права нерозривно пов'язаний із функціями, які право виконує у суспільстві. Функції права поширюються на суспільні відносини, вони визначають, і водночас, визначаються соціальним призначенням права в різних сферах суспільного життя¹⁶⁷. При цьому розрізняють загальносоціальні (політична, економічна, інтегративна, програмна, комунікативна, соціальна, ідеологічна) та спеціальні функції права (регулятивна, охоронна, установча, інформаційна). Зазначені функції сприяють втіленню у життя певних державних пріоритетів впорядкування й усунення соціальних конфліктів, встановленню комунікативних зв'язків між членами суспільства.

У своїй сукупності функції права мають спрямовувати його дію на підтримку людини, демократизацію держави, розбудову громадянського суспільства, забезпечення загальносоціальних та приватних інтересів.

Через призму соціологічно-ціннісного змісту права визначають його сутнісні ознаки, а саме :

1. Нормативність
2. Загальнообов'язковість
3. Впорядкованість
4. Стабілізуючий вплив на суспільні відносини
5. Державна забезпеченість.

Цінність права полягає в тому, що воно пройняте гуманістичними засадами: відкриває особистості доступ до благ, виступає

---

¹⁶⁷ Волинка К. Г. Теорія держави і права. Київ : МАУП, 2003. С. 120.

діючим засобом її соціальної захищеності, засобом комунікації та інтеграції суспільства ¹⁶⁸.

Система цінностей задає ідеальну модель життя, а право завжди містить конкретно-історичні уявлення людства щодо рівності, свободи, справедливості, загального блага для народу. Таким чином право і виступає своєрідним соціально-технологічним інструментом для втілення цінностей. Так, цінністю права слід вважати його основне цільове призначення, спроможність служити інструментом реалізації та погодження суспільних інтересів. Цінності в праві слід сприймати як шкалу виміру самого права. Цінність у праві – це те сутнісне, що дозволяє праву залишатися самим собою. Аксіологічна обґрунтованість права сприяє тому, що мотивом дотримання норм права виступає не погроза примусу, а ціннісно-позитивне ставлення до нього особистості ¹⁶⁹.

Аксіологічне вивчення права має важливе наукове, практичне та ідеологічне значення. Воно дозволяє встановити і закріпити духовні ідеали суспільства. Право як явище з численними ціннісними аспектами потребує застосування ціннісного підходу при його дослідженні. В протилежному випадку виявлення його суті стає ускладненим, не піддається розумінню його специфічна природа як духовно-практичного засобу освоєння світу людьми ¹⁷⁰.

Питання соціально-ціннісного виміру в праві розглядали як українські, так і зарубіжні науковці. Аксіологічні дослідження в сфері соціальної дії права набули поширення в 60-ті рр. ХХ ст. після виходу в світ монографії П. Рабіновича «Социалистическое право как ценность» та С. Алексєєва «Социальная ценность права в советском обществе». З того періоду до питання цінності права в цілому та соціальної цінності, зокрема, неодноразово зверталися такі вчені, як С. Михайлов, О. Бандура, В. Нерсисянц, Є. Черних, Н. Оніщенко та інші. Як самостійний напрям наукового дослідження проблематика соціально-ціннісного змісту права була визначена у другій половині ХХ-го століття. Як стверджує В. Пономарьова, за радянських часів в юриспруденції умисно не вели мову про право як будь-яку цінність, адже існував набір хрестоматійних цінностей соціалістичного

¹⁶⁸Кириченко В. М. Теорія держави і права: модульний курс: [навч. посіб.]. К.: Центр учбової літератури, 2010. С. 55.

¹⁶⁹ Бандурка О. О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філ. наук: 12.00.12. К., 2003. С. 25

¹⁷⁰ Карась А. Г. Співвідношення понять “цінність права” і “правова культура” // *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 80–86.

суспільства, що були сформульовані в моральному кодексі будівників комунізму¹⁷¹.

Сьогодні ж в Україні, як і в більшості країн світу, відбувається переоцінка цінностей і здійснюється орієнтація політичного курсу держав на встановлення єдиних загальнолюдських принципів і стандартів, на їх природні засади, що є значущими для всього світового співтовариства. Цінність права особливо яскраво проявляється в тих державах, де проголошено принцип його верховенства (ст. 8 Конституції України)¹⁷². З цього принципу зокрема випливає першість і підвищена цінність права щодо держави, обмеженість і пов'язаність правом всіх державних органів, які зобов'язані діяти відповідно до вимог права і у формах, встановлених правовими нормами.

Цінність права не обмежується його здатністю регулювати суспільні відносини. Право має власну, незалежну від притаманних йому корисних властивостей загальнолюдську цінність. Право – це феномен, який існує в конкретно-історичному культурному середовищі в тісному зв'язку з антропологічними властивостями людини (свідомістю, волею, психологією) і різними сторонами його практичної діяльності (економікою, політикою, релігією, мораллю, звичаями)¹⁷³.

Соціальна цінність права проявляється на рівні становлення ціннісно-мотиваційних підвалин суспільного життя. Цей процес відбувається шляхом засвоєння індивідами базових настанов та принципів правової поведінки через інтеграцію правомірного шаблону поведінки в свідомість громадянина. Цей процес має назву правової соціалізації – нагромадження знань про нормативну систему права, формування системи цінностей, у якій сама нормативна система права сприймається як цінність.

Цінність права полягає в тому, що воно виступає і засобом, і результатом пошуку розумного балансу, рівноваги, пропорційності між загальним благом та особистою свободою. Соціально-ціннісний зміст права проявляється у здатності права слугувати ціллю та засобом втілення соціально-справедливих, прогресивних потреб та інтересів громадян та суспільства в цілому, а також виступає силою, яка протистоїть сваволі. Крім того, право являє собою ще й історико-

¹⁷¹ Пономарева В. П. Правовые ценности как феномен юридической антропологии // *Право: история, теория, практика*. Сборник статей и материалов. Брянск: Изд-во БГУ, 2006. С. 14 – 38. С. 20.

¹⁷² Конституція України від 28. 06. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

¹⁷³ Волинка К. Г. Теорія держави і права. Київ : МАУП, 2003. С. 125.

культурну цінність, яка полягає в тому, що воно належить до фундаментальних цінностей світової культури. В такому значенні право розглядається як атрибут цивілізації, як втілення гуманістичних прагнень людства та втілення справедливості. З соціально-ціннісної точки сьогодні право виступає як інструмент утвердження ідей гуманізму, справедливості, соціальної свободи та гармонійного співіснування та прогресивного розвитку суспільства.

Таким чином, право є соціальним регулятором, який покликаний забезпечувати подальший розвиток суспільних відносин, гарантувати їх стабільність, солідарність та гармонізацію, забезпечувати правильне та раціональне поєднання індивідуальних та суспільних інтересів, протистояти деструктивним явищам та свавіллю¹⁷⁴.

Соціальна цінність права виявляється в наступному:

- за допомогою права забезпечується загальний стабільний порядок у суспільних відносинах, у цьому виявляється його інструментальна цінність;

- завдяки праву досягається визначеність, точність у самому змісті суспільних відносин;

- право, втілюючи спільну (узгоджену) волю учасників суспільних відносин, сприяє розвитку тих із них, у яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому. Воно впливає на поведінку і діяльність людей за допомогою узгодження їхніх специфічних інтересів;

- право забезпечує можливість нормальних активних дій людини, бо воно перешкоджає незаконним втручанням у сферу її правомірної діяльності;

- право в цивілізованому суспільстві забезпечує оптимальне сполучення свободи і справедливості;

- на правовій основі формуються основні інститути громадянського суспільства: ринкова економіка, багатопартійна політична система, демократична виборча система, вільні засоби масової інформації і правова держава;

- право є основою і єдино можливим цивілізованим засобом вирішення проблем міжнародного і міжнаціонального характеру, на основі права формується світовий правопорядок¹⁷⁵.

¹⁷⁴ Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Кондор, 2006. С.230.

¹⁷⁵ Патерило (Репринцева) І. В. Соціальна цінність права, як одна із засад державного і суспільного життя (загальнотеоретичні аспекти) // *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск*. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. С. 188 – 195.

Право виступає як міра свободи і справедливості, бо втілює загальну, групову та індивідуальну волю учасників суспільних відносин, у яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому о є засобом регламентації суспільного життя. Втілюючи в собі загальну, групову й індивідуальну волю учасників суспільних відносин, право сприяє розвитку тих відносин, в яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому. У цьому полягає головна соціальна цінність права, яке вносить стабільність і порядок в усі без винятку суспільні відносини¹⁷⁶. Право належить до фундаментальних цінностей світової культури, вироблених людством у процесі розвитку, в такому значенні право розглядається як атрибут цивілізації, втілення гуманістичних прагнень людства, результат боротьби за свободу і справедливість; як інструмент задоволення потреб та соціальний регулятор.

Оксана ЛЕВИЦЬКА

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Право на охорону здоров'я – категорія із соціально- та історично-маркованим змістом. Її семантика трансформується в кожній конкретній правовій культурі. Дослідження повноважень у сфері охорони здоров'я громадян, передбачених в Конституції України, дає змогу визначити нормативно-правовий зміст права на охорону здоров'я. Це право гарантує кожному громадянину доступ до соціальних благ у сфері суспільного виробництва і розподілу, що передбачені в Конституції України.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Патерило (Репринцева) І.В. Соціальна цінність права, як одна із засад державного і суспільного життя (загальнотеоретичні аспекти) // *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск*. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. С. 188 – 195.

¹⁷⁷ Швець Ю. Ю. Реалізація особою конституційного права на охорону здоров'я. URL: <http://www.clinicalgovernance.scot.nhs.uk>.

Впровадження медичної реформи в Україні вимагає зваженого підходу, що має ґрунтуватися на результатах аналізу положень сучасного національного законодавства у сфері регулювання права на охорону здоров'я. Таким чином необхідно зауважити, що за роки незалежності національне законодавство у даній сфері пройшло декілька етапів розвитку, і зазнало суттєвого впливу міжнародних актів. Однак, сьогодні ще залишається ряд недоліків та прогалин у сфері регулювання охорони здоров'я в Україні, які потребують законодавчого урегулювання деякі аспекти, зокрема, права пацієнтів, організація лікарського врядування тощо.

Відмітною ознакою права на охорону здоров'я є його менша універсальність, порівняно із цивільно-політичними правами. Менша універсальність виявляється найбільш виразно в двох аспектах. По-перше, цілком універсальна сама сфера дії даного права, оскільки вона історично і культурно рухлива, межі її змінюються. По-друге, право на охорону здоров'я, як форма соціального забезпечення в сфері охорони здоров'я, більшою мірою захищає права пересічних людей, які не здатні реалізувати своє право на медико-соціальну допомогу в умовах платної системи охорони здоров'я¹⁷⁸.

Конституційно-правові формулювання права на охорону здоров'я, порівняно з цивільно-політичними правами, меншою мірою чіткі та жорсткі. Істотним є й те, що в системі забезпечення права на охорону здоров'я велику роль відіграє рекомендаційність. Обсяг і міра гарантованості та реалізації даного права суттєво залежать від стану економіки і ресурсів, тому гарантії їх здійснення, порівняно з цивільними і політичними правами, менш розвинені.

Право на охорону здоров'я нерідко виступає як право-гарантія та виконує гарантувальні функції щодо інших прав і свобод. Зокрема, воно є правом-гарантією щодо права на життя. Своєю чергою, право на освіту, право на сприятливе навколишнє середовище є правами-гарантіями щодо права на охорону здоров'я. Конкретизація в поточному законодавстві.

Конституційне право на охорону здоров'я деталізується й конкретизується в поточному законодавстві – трудовому, житловому, цивільному тощо. Пріоритет конституційних прав особистості зумовлює зміст її галузевих прав. У правотворчості найвища юридична сила конституційних норм про права громадян у галузі охорони здоров'я передбачає обов'язок компетентних органів

---

¹⁷⁸ Швець Ю. Ю. Реалізація особою конституційного права на охорону здоров'я. URL: <http://www.clinicalgovernance.scot.nhs.uk>.

держави і громадських організацій докладати зусиль для забезпечення повної і всебічної їх реалізації¹⁷⁹.

Сучасне українське законодавство не може відповідати лише окремим конституційним нормам, які безпосередньо стосуються сфери надання медико-соціальної допомоги, – воно повинно узгоджуватися з Конституцією в цілому, максимально обсервувати всі її положення. Дія Конституції виражається в тому, що її дух, принципи, вимоги втілюються у всіх галузях законодавства. Встановлення в законодавстві типових соціальних прав в сфері охорони здоров'я, як би юридично докладно вони не формулювалися, ще не означає для громадян реальної можливості реалізовувати свої праводомагання¹⁸⁰.

Сьогодні в Україні є проблема безпосереднього захисту права на охорону здоров'я правовими засобами, що передбачає визначення змісту та обсягу конкретного соціального стандарту на підставі абстрактно сформульованих соціальних цілей, та ще й з оглядом на економічну кон'юнктуру, тому потрібне регулювання даного права змістити на рівень поточного законодавства – простого закону, а органи виконавчої влади наділити повноваженнями здійснювати конкретні заходи для забезпечення конституційно-правових цілей.¹⁸¹

Право на охорону здоров'я необхідно підкріпити нормативною базою, яка гарантує людям можливість і доцільність докладати самостійні зусилля для реального отримання матеріальних благ. Даючи підґрунтя для реалізації економічного та соціального забезпечення прав особистості, задоволення її матеріальних і духовних потреб, право на охорону здоров'я найповніше втілило в собі демократичні засади сучасного періоду. Характер, зміст та основне призначення права на охорону здоров'я є передумовою глибинних внутрішніх зв'язків даного інституту з демократичними принципами, закладеними в основу Конституції¹⁸².

Отже, право на охорону здоров'я індивідуалізує людину, забезпечує їй гарантії особистої недоторканності і невторчання в її приватне та сімейне життя, проте йому притаманні ознаки соціально-

---

¹⁷⁹ Швець Ю. Ю. Реалізація особою конституційного права на охорону здоров'я. URL: <http://www.clinicalgovernance.scot.nhs.uk>.

¹⁸⁰ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

¹⁸¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

¹⁸² Швець Ю. Ю. Реалізація особою конституційного права на охорону здоров'я. URL: <http://www.clinicalgovernance.scot.nhs.uk>.

економічних прав, що виступають характерними рисами права на охорону здоров'я. Конституційна природа права на охорону здоров'я відображає нерозривну єдність суб'єктивного та об'єктивного права – окремо вони не можуть існувати та регулювати суспільні відносини в цій сфері, тільки узгодженість їхніх нормативних дій здатна забезпечити об'єктивне функціонування юридичної норми, яка регулює дане право.

Анастасія БАРАН

*асистентка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

**ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДДІ ЯК ПЕРЕПОНА
НА ШЛЯХУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ТА АВТОРИТЕТУ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ**

Головною метою проведення судової реформи 2016 р. була перебудова судової системи України на засадах незалежності, де гарантії діяльності суддів давали б можливість приймати справедливі та неупереджені рішення, а теж повернення довіри до судової гілки влади з боку громадськості та захист авторитету правосуддя. На думку КРЕС, незалежність судді є основоположним принципом та правом громадян кожної держави, у тому числі самих суддів. Незалежність нерозривно пов'язана та є передумовою безсторонності судді, яка є необхідною для існування довіри до судової системи та впевненості, котру суди повинні вселяти в демократичне суспільство.

Незалежність судової влади забезпечує кожній особі право на справедливий суд і тому є не привілеєм суддів, а гарантією поваги до прав людини та основоположних свобод, що дає змогу кожній особі відчувати довіру до судової системи. На думку Комісара з прав людини Т. Хаммарберга, незалежність судової системи, що також передбачає незалежність кожного судді, повинна бути захищена як на законодавчому, так і на практичному рівні... Влада повинна уважно

розглядати будь-які заяви про випадки неприпустимого політичного або іншого втручання в роботу судових органів і забезпечити ефективні засоби правового захисту¹⁸³.

Незалежність означає автономію конкретного судді вирішувати справу відповідно до встановлених фактів. Ця незалежність стосується судової влади як інституту (незалежність від інших гілок влади, іменована як «інституційна незалежність») і конкретного судді (незалежність від інших членів судової системи або «індивідуальна незалежність»). «Незалежність» вимагає, щоб ані суд, ані судді, які його складають, не були підлеглими та залежними від інших гілок влади¹⁸⁴.

На думку В. Городовенка, принцип незалежності судової влади є дуальним і включає засади функціональної незалежності судів та процесуальної незалежності суддів. На думку вченого, суть функціональної незалежності становлять принципи виключної компетенції, невтручання в судову діяльність, недопустимості обмеження повноважень судової влади. В свою чергу, до змісту процесуальної незалежності суддів науковець включає існування особливої процедури добору суддів, гарантій їх правового статусу, особливої процедури прийняття рішень, відповідальності за втручання в процес здійснення правосуддя¹⁸⁵.

Згідно з даними реєстру повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя суб'єктами тиску у більшості випадків виступають громадяни та громадські об'єднання у судах (127 повідомлень), 48 повідомлень надійшло стосовно тиску на суддів з боку органів державної влади, щонайменше 12 – з боку народних депутатів та політичних партій¹⁸⁶. Зазначені суб'єкти становлять групу зовнішніх суб'єктів, проте є ще й внутрішні суб'єкти втручання, якими виступають суб'єкти, які безпосередньо входять до судової системи (судді тих самих інстанцій, судді вищих інстанцій). Тому, залежно від суб'єкта втручання у діяльність судді щодо

¹⁸³ Про внесення змін до Закону України "Про Вищу раду юстиції": Проект Закону від 19. 09. 2003 No 4173. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=15871.

¹⁸⁴ Назаров І. В. Правовий статус Вищої ради юстиції: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2005. С. 56.

¹⁸⁵ Городовенко В. В. Принципи судової влади: монографія. Харків: Право. 2012. С. 151 – 154.

¹⁸⁶ Європейська хартія про закон "Про статус суддів": Міжнародний документ від 10. 07. 1998. Хартія Ради Європи. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_236.

здійснення правосуддя можна класифікувати на зовнішнє та внутрішнє¹⁸⁷.

З огляду на практику подання суддями відповідних повідомлень упродовж 2016–2019 рр. основними формами зовнішнього втручання можна виокремити такі: здійснення фізичного тиску на суддю та його родичів, пошкодження їхнього майна; психологічний тиск на суддю шляхом надсилання звернень, скарг, публікацій, поширення недостовірної інформації, образи та погрози в залі суду; блокування роботи суду шляхом проведення несанкціонованих протестів, перешкоджання доступу до робочого місця судді, пошкодження майна суду тощо; відкриття кримінальних проваджень, проведення слідчих дій, притягнення до адміністративної відповідальності тощо.

До внутрішніх форм втручання належить вплив на суддю зсередини системи, а саме: непроцесуальний вплив на суддю з боку інших суддів, зокрема й тих, що обіймають адміністративні посади в судах; встановлення контролю за здійсненням судочинства суддею, виклик його до вищих судів та вимагання звітів чи пояснень про розгляд конкретних справ; витребування в судді будь-якої інформації чи довідок про хід чи перспективу розгляду справи, іншої інформації, яка може надаватись лише сторонам у справі та іншим особам, визначеним процесуальним законодавством, а також відомостей, які становлять таємницю нарадчої кімнати¹⁸⁸. Проте, випадки повідомлень суддів про внутрішнє втручання у їх діяльність щодо здійснення правосуддя є поодинокими, приміром 2019 р. до ВРП було подано лише одне таке повідомлення.

Крім того, на Позачергового XIV з'їзду суддів України «Про стан здійснення правосуддя та стан незалежності судів і суддів у 2019 році» судді акцентували увагу на випадках втручання у будь-якій формі у здійснення правосуддя, зокрема, вплив на суддів з боку правоохоронних органів шляхом реєстрації кримінальних проваджень і подальшого тривалого нездійснення щодо них досудового слідства, зокрема незаконні кримінальні та дисциплінарні переслідування за начебто завідомо неправосудні рішення; на випадках дискредитації суддів народними депутатами, посадовими особами органів державної влади, публічні звинувачення судів та суддів у протиправній діяльності без наведення конкретних фактів та імен, що призводить

¹⁸⁷ Косткіна Ю. О. Правовий статус Вищої ради правосуддя: теорія та практика: монографія. За заг. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. Київ: Алерта, 2019. С. 114.

¹⁸⁸ Пантелейчук Л. Б. Питання дисциплінарної відповідальності суддів у діяльності Вищої ради юстиції // *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 1. С. 43.

до порушення гарантій незалежності судової влади, становить загрозу утвердженню в Україні верховенства права, принижує авторитет судової гілки влади, підриває довіру як до суду, так і всієї державної влади, та підриває основи правопорядку в державі¹⁸⁹.

Тому під час зазначеного з'їзду було прийнято рішення направити до КРЄС запит з проханням розглянути питання можливості надання публічного висновку щодо дотримання органами державної влади та членами громадянського суспільства міжнародних стандартів у сфері судочинства в частині забезпечення гарантій незалежності судді¹⁹⁰.

З огляду на вищевикладене можна підсумувати, що запровадження нових механізмів захисту незалежності суддів та авторитету правосуддя є безумовно позитивним кроком у напрямку реформування судової влади, повернення до неї довіри та побудови демократичної держави, разом з тим положення законодавства України потребують удосконалення.

Іванна ЩЕРБАЙ

*лаборантка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права*

*Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

РОЗВИТОК ТА ЗНАЧЕННЯ СВОБОДИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА

Свобода людини розвивається протягом багатьох століть, тому доволі багатозначна. Є багато визначень поняття свободи, проте кожен з нас розуміє свободу по-своєму. На нашу думку, свобода – це цінність людини, яка дається їй Богом і завдяки якій людина може діяти з власної волі, не піддаючись обставинам. Робити те, що дозволено законом ще не означає повну свободу, адже людина має прислухатися до свого духовного поклику, і тоді в умовах свободи

¹⁸⁹ Щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого Конституційною комісією 4 вересня 2015 року: Висновок, затв. Венеціанською комісією від 26.10.2015 CDL-AD(2015)027. Страсбург. 13 с. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/229B826C8AC787DEC2257D87004987).

¹⁹⁰ Там само.

ухвалювати певні рішення. Трапляються випадки, коли вчинені особою діяння матимуть законний характер, проте не відповідатимуть моральним цінностям людини.

Однією з ідейних проблем політичного лібералізму часів Великої французької революції стало обмеження свободи індивіда від свавілля з боку держави. Саме це питання є центральним в ученні французького політичного діяча Б. Констана. Останній пропонує таке визначення свободи: "...свобода є тільки те, що індивіди мають право робити, і те, чому суспільство не може перешкодити". Б. Констан виділив такі аспекти свободи: право кожного підкорятися одним тільки законам, не бути підданим ні поганому поводженню, ні арешту, ні страті внаслідок чужого свавілля; право кожного висловлювати свою думку, вибирати собі заняття, розпоряджатися своєю власністю, вільно пересуватися, не звітувати про мотиви своїх вчинків, об'єднуватися з іншими індивідами або для обговорення своїх інтересів і відправлення культу, або проведення часу, а також впливати на здійснення правління безпосередньо або за допомогою представництва, петицій, запитів, які влада повинна враховувати.¹⁹¹

Проте, не варто забувати, що всі вчинені нами дії із свободної волі не повинні нікому нашкодити. Наші вчинки повинні бути не тільки здійснені на власний розсуд, але й мають відповідати моральним цінностям суспільства.

Деякі дослідники розглядають свободу як окрему структуру, цілісну систему, що складається з певних елементів. Серед таких складових свободи А. Казамиров виділяє внутрішній і зовнішній аспекти свободи. При цьому аспект внутрішній (внутрішня сфера свідомості індивіда) включає свободу совісті як свободу особистого переконання; свободу думки і почуття; свободу думки щодо усіх питань практичних і умоглядних або релігійних; свободу вираження та поширення думок. До зовнішньої ж сфери (сфера зовнішніх відносин з іншими людьми) належить спосіб життя, вибір професії; свобода дій¹⁹².

Також можна класифікувати свободу на: особисту свободу – яка проявляється у свободі людини думати, дотримуватись певного світогляду, певних моральних переконань, поглядів, що властиві саме їй; політичну свободу – яка проявляється у виборі уряду, у вислов-

¹⁹¹ Марченко М. Н. Теория государства и права: учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 648 с.

¹⁹² Казамиров А. И. Уголовно-правовая защита права человека на свободу: автореф. дисс. канд. юрид. наук.: 12.00.08 "Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право" / А. И. Казамиров. Россия, 2003. 28 с.

люванні думок щодо правління державою; суспільну свободу – проявляється у вчиненні особою певних дій, від яких залежить і доля інших людей.

Ураховуючи чималу кількість підходів щодо філософського трактування свободи, слід зазначити головне – людство завжди високо її цінило. Свободу і тепер вважають однією з головних цінностей будь якого суспільства, але поряд з тим очевидно, що існування суспільства без права так само є неможливим. Відповідно, постає цілком закономірне питання про співіснування права та свободи.

Філософське осмислення права є завданням окремої науки – філософії права, без якої спроби розв'язати фундаментальні теоретичні проблеми юриспруденції вбачаються неможливими. З точки зору А. Козловського «філософія без права мертва, а право без філософії порожнє»¹⁹³.

Як право так і свобода є онтологічними явищами, але в процесі людської та державної діяльності вони можуть порушуватися, незаконно обмежуватися, що позначається на гідності людини. Проте, свобода беззаперечно є великою цінністю, адже кожен з нас є багатим, оскільки наділений свободою від народження. Адже маючи свободну волю, людина має право діяти за власними переконаннями, спираючись при цьому на душевні переконання та законодавчі норми. Проте, не варто забувати, що ми повинні правильно розуміти поняття свободи, адже неправильне його трактування спричинить вседозволеність.

Формуючи власне трактування свободи та втілюючи свободу у праві, кожне покоління надавало їй різних «відтінків». Тож, закріплення чотирьох поколінь прав, зміст яких є однаковим для всіх де-юре, не говорить про їх однакову практичну реалізацію в різні часи, у різних державах чи навіть у різних сферах суспільного життя окремої держави. У цьому контексті слушною є думка А. Мережка, який вважає, що одним із найпродуктивніших методів пізнання права є юридична герменевтика, яка займає особливе місце в методології права, оскільки наука права є, головним чином, дисципліною, яка «розуміє» і «тлумачить». Дискусійний характер щодо розуміння людської свободи іманентний самій свободі і може бути досліджений з точки зору герменевтичного принципу «достатності розуміння», відповідно до якого абсолютно правильне розуміння не тільки є недосяжним, але й навряд чи необхідним»¹⁹⁴.

¹⁹³ Козловський А. А. Право як пізнання: вступ до гносеології права / А. А. Козловський; М-во освіти України; Чернів. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Рута, 1999. 295 с.

¹⁹⁴ Мережко А. А. Юридическая герменевтика и методология права // Проблемы философии права. Київ, Чернівці : Рута, 2003. Т. I. С. 159 – 162.

Отже, потрібно доносити до людей, що свобода у своєму розумінні не асоціюється з безкарністю та всюдозволеністю, а навпаки встановлює певні законні межі, відповідно до яких повинен діяти індивід. Тільки тоді, коли люди зможуть зрозуміти істинний сенс свободи, ми зможемо підвищити нашу правову культуру та правове розуміння. Для цього в державних службах можна створити певні юридичні консультації, щоб люди ставали більш правосвідомими. Природний стан, в якому жили люди у давнину, є досить цікавим прикладом для теперішнього суспільства. Адже тоді люди мали необмежену свободу і були рівними між собою. Не було ні бідних, ні багатих, усі мали однакові можливості, а сьогодні люди забули про свою першооснову. Колись хоч і не було писаних законів, правил, які, певним чином, обмежували б свободу людей, проте люди вміли проявляти свободу волі. Тож теперішньому суспільству є чого навчитись і до чого прагнути.

Тетяна ВЕРЕМЧУК

*студентка Навчально-наукового Інституту права, психології
та інноваційної освіти Національного університету
«Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Науковий керівник: Софінська І. Д.

*докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри теорії
та філософії права, конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ЗАБОРОНА РАБСТВА ТА ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ

Рабство виникло в доісторичні часи з переходом до відтворюючого господарства. Передумовами його виникнення стали надлишок виробництва — раб повинен виробити продукції більше, ніж спожити, і досить висока густота населення, при якій стає можливий організований примус до праці. Рабство поступово зникає із встановленням суспільних устроїв, при яких економічний примус до праці

ефективніший від неекономічного, примусу прямим насильством. Однак, процес витіснення рабства розтягнувся на кілька століть, а в деяких державах, наприклад США, рабство довгий час співіснувало з розвиненим промисловим виробництвом. Нелегальне рабство в окремих частинах світу й окремих сферах життя існує ще й досі.

Рабовласницькі держави встановлювали закони, що закріплювали становище рабів та регулювали торгівлю людьми. Для виконання цих законів використовувалися насильницькі державні органи.

Традиційне рабство, як узаконена система праці, було повсюди скасоване, однак воно не було повністю викоренене. Все ще надходять повідомлення про невольниччі ринки. Навіть скасоване рабство дає рецидиви. Воно може зберігатись як світогляд – у жертв та їх нащадків, а також у спадкоємців тих, хто насаджував рабство – через тривалий час після його формального зникнення¹⁹⁵.

Стаття 4 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод:

1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.

2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.

3. Для цілей цієї статті значення терміна "примусова чи обов'язкова праця" не поширюється:

а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;

б) на будь-яку службу військового характеру або - у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;

с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства;

д) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків¹⁹⁶.

¹⁹⁵ *Сучасні форми рабства*. Виклад фактів Харківська правозахисна група; Харків, 2004. 16 с. URL: <http://khp.org/index.php?id=1143726141>.

¹⁹⁶ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1948 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

У ст. 4 Конвенції рабство та підневільна праця відрізняються від примусової та обов'язкової праці. Перші два терміни передбачають встановлення більшого контролю над особою та характеризуються жорсткими умовами, яких ця особа не може ані змінити, ані уникнути. Два останні терміни підкреслюють примусовий характер окремих видів роботи або послуг, які виконуються тимчасово або ж як до-повнення до інших обов'язків, у тому числі й громадських.

Комісія та Європейський Суд з прав людини розглянули кілька справ за заявами, в яких порушувалося питання стосовно заборони рабства та підневільного стану, про що йдеться в п. 1 ст. 4. Більшість скарг були подані особами, які перебували в ув'язненні, і жодна з них не була прийнята до розгляду. У справі Ван Дроогенбрюк проти Бельгії (1982) рецидивіст, якого було передано під нагляд адміністративних органів, скаржився на те, що контроль, під яким він перебував, був підневільним станом згідно з п. 1 ст. 4. Суд не погодився з цим, зазначивши, що обмежувальні заходи не тільки мали тимчасовий характер, а й здійснювалися під судовим наглядом. Суд також підкреслив, що ці заходи не вплинули на правовий статус заявника настільки, щоб мова могла йти про рабство чи підневільний стан¹⁹⁷.

МОП прийняла дві конвенції, відповідно до яких від держав, які їх ратифікували, вимагається скасувати примусову або обов'язкову працю та не користуватись будь-якою її формою. Конвенція № 29 від 1930 р. забороняє примусову працю в більшості її форм, а Конвенція № 105 від 1957 р. забороняє її використання для потреб економічного розвитку. Кожна з цих конвенцій була ратифікована більш ніж 100 державами. Традиційно, уряди подають МОП доповіді про кроки, здійснювані ними з метою дотримання цих міжнародно-правових документів. Ці доповіді вивчаються Комітетом експертів по застосуванню конвенцій та рекомендацій, а також Міжнародною конференцією праці. Розгляд будь-яких проблем ведеться до їх остаточного вирішення.

МОП також активно здійснює програми технічної допомоги у боротьбі з дитячою працею, кабальною працею та іншими неприйнятними формами експлуатації. МОП подає інформацію Робочій групі з сучасних форм рабства; в свою чергу діяльність Робочої групи висвітлює те, якою мірою витримуються конвенції

---

¹⁹⁷ Радник. Український юридичний портал. URL: <http://radnuk.info/posibnuk/advokatyra/470-dovidnuk/8286-35-----.htm>.

МОП, і ті випадки, коли МОП може надати допомогу у вирішенні проблем¹⁹⁸.

Вивчаючи обсяг поняття «рабство», що міститься у ст. 4, Суд посилається на «класичний» зміст рабства, як його визначено Конвенцією про рабство, підписаною у Женеві 25 вересня 1926 року, котра каже, що «рабство - це стан або становище людини, над якою здійснюються атрибути права власності або деякі з них» (*Siliadin проти Франції*). В рішенні у справі *Siliadin проти Франції*, у якій заявниця, вісімнадцятирічна громадянка Того, протягом багатьох років працювала хатньою робітницею п'ятнадцять годин на день безоплатно і без відпустки, Суд дійшов висновку, що поводження, якого вона зазнала, є підневільним станом, а також примусовою і обов'язковою працею, проте його не можна визначати як рабство. Суд вирішив, що хоча заявниця вочевидь не могла вільно розпоряджатись собою, її не утримували в рабстві у тому сенсі, що юридично не здійснювалось справжнє право власності, яке перетворило б її на «річ».

Частина 2 ст. 4 Конвенції забороняє примусову чи обов'язкову працю (*Stummer проти Австрії*, § 116). Водночас, це положення не уточнює, що слід розуміти під «примусовою чи обов'язковою працею», а різні документи Ради Європи стосовно підготовчих робіт до Європейської конвенції також не дають вказівок щодо цього (*Van der Musselle проти Бельгії*, § 32). У справі *Van der Musselle проти Бельгії*, Суд спирався на Конвенцію No 29 МОП про примусову чи обов'язкову працю. З точки зору цієї Конвенції, «примусова чи обов'язкова праця» означає «будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг». Суд взяв це визначення як точку відліку для тлумачення частини 2 статті 4 Конвенції (*ibidem*, § 3; *Graziani-Weiss проти Австрії*; *Stummer проти Австрії*, § 118).

Аби уточнити поняття «праця» у розумінні ст. 4 § 2 Конвенції, Суд підкреслює, що не кожна праця, яку вимагають від особи під загрозою «покарання», обов'язково становить заборонену цим положенням «примусову чи обов'язкову працю». Дійсно, слід врахувати, зокрема, характер і обсяг даної діяльності. Ці обставини дозволяють відрізнити «примусову працю» від роботи, якої можна

¹⁹⁸ *Сучасні форми рабства*. Виклад фактів Харківська правозахисна група; Харків, 2004. 16 с. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1143726141>.

розумно вимагати у рамках сімейної або сусідської взаємодопомоги. У цьому випадку Суд, зокрема, у справі *Van der Musselle проти Бельгії*, застосував поняття «непропорційний тягар», аби встановити, чи адвокат-стажер може бути примушений до обов'язкової праці, якщо від нього вимагається на добродійній основі здійснити захист клієнтів у якості державного захисника.

Перший прикметник «примусова» викликає думку про фізичний чи моральний примус. Тоді як другий прикметник, «обов'язкова», не може стосуватись кожного юридичного зобов'язання. Наприклад, робота, що виконується на основі вільно укладеної угоди, не може підпадати під дію статті 4 тільки тому, що одна зі сторін зобов'язалась на користь іншої виконати таку роботу і у випадку недотримання зобов'язань може зазнати стягнень (*Van der Musselle проти Бельгії*, §34). Натомість, має йтись про роботу, «якої вимагають(...) під загрозою будь-якого покарання» і, окрім того, всупереч волі зацікавленої особи, для якої вона «не запропонувала добровільно своїх послуг» (*ibidem*).

Суд зазначив, що у загальному звіті «Вартість примусу», ухваленому Міжнародною конференцією з питань праці у 1999 р., поняття «покарання» має широке визначення, що підтверджується використанням вислову «будь-яке покарання». Тому, як вважає Суд, хоча «покарання» може доходити до насилля або фізичного примусу, воно може мати і більш прихований вигляд психологічного примусу, наприклад, погрози видати поліції або міграційній службі нелегальних працівників (*C.N. і V. проти Франції*, § 77)¹⁹⁹.

Отже, ми можемо зробити висновок, що рабство - це форма експлуатації людини, де працівник є власністю господаря. Воно являє собою як можливість володіння людиною, так і користування або розпорядження нею. Заборона рабства поширюється на всі інститути, звичаї і форми, які подібні до рабства. Наприклад, боргова кабала, примусове заміжжя, проституція, експлуатація дітей і т. п. Примусовою працею є праця, яку особа виконує недобровільно і під загрозою певного покарання. Але варто пам'ятати, що сюди не відноситься військова чи альтернативна служба, судове зобов'язання, робота в надзвичайних обставинах.

---

¹⁹⁹ Довідник із застосування статті 4 Конвенції – Заборона рабства і примусової праці. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_UKR.pdf.

Наукове видання

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник матеріалів

Четвертої міжнародної науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 20 листопада 2020 року)

Упорядкування
Софінської Ірини Дмитрівни

Верстка, технічне редагування *Роксоляна Бедрій*
Коректор *Олександр Хміль*

Підписано до друку 03. 12. 2020. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетн. Гарнітура Book Antigua. Офсетний друк.
Умов. друк. арк. 8,37. Обл.-вид. арк. 9,01.
Наклад 100 прим.

Видавництво «Каменяр». 79008, Львів, вул. Підвальна, 3.
Свідоцтво Держ реєстру: серія ДК, № 462. Ел. адреса: vyd@kamenyar.com.ua
Вебсайт: <http://www.kamenyar.com.ua>

Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: зб. матеріалів Четвертої міжнарод. наук.-практич. конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 20 листопада 2020 р.) / Упоряд. І. Д. Софінської. – Львів: Каменяр, 2020. – 141 с.
ISBN 978-966-607-559-1

У збірнику вміщено матеріали Четвертої науково-практичної конференції (Львів, 20 листопада 2020 р.). Серед них – викладачі кафедр, Інституту та інших закладів вищої освіти України (Львова, Києва та Острога), партнери з іноземних закладів вищої освіти (Зеленої Гури, Любліна, Осло та Тбілісі), практикуючі юристи та експерти-аналітики, аспіранти, студенти-магістри і студенти-бакалаври закладів вищої освіти України, яких цікавлять питання, пов'язані із вирішенням актуальних теоретичних і практичних проблем у контексті євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень та процесів в Україні (й інших державах Східного партнерства), гарантуванням прав людини, пропагуванням народовладдя (демократії) та правовладдя (верховенства права).

УДК 341

Контактна інформація:

Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3,
Навчально-науковий Інститут права, психології
та інноваційної освіти,
кафедра конституційного та міжнародного права
(корпус № XIX, к. 311),
контактний тел.: (032) 258-21-16
електронна пошта: inpp.dept@lpnu.ua